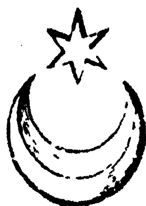
ફુતુહુલ ઇસલામ

હિસ્સા આઠવાં.

ઉરદુ ઝબાન ઓર ગુજરાતી હરફમેં

લિખનેવાલે

નિઝામુદદીન અમારૂદદીન કુરેશી

તીન દરવાઝા, અહમદાબાદ.

પબ્લીશર

નિઝામીયા બુક ડિપો કે લીયે.

સરદારખાન ફૈઝુદદીનખાન હસની

તીન દરવાઝા, અહમદાબાદ.

પહેલી મરતબા　　કોપી ૫૦૦

હિજરી ૧૩૩૬　　સને ૧૯૧૮

કીમત એક રૂપીઆ.

અમદાવાદ—પાનકોરના નાકે ધી મનહર પ્રીન્ટીંગ
પ્રેસમાં મોતીલાલ ગણપતરામે છાપ્યું.

મી. નિઝામુદ્દીન કુરેશી કૃત પુસ્તકોનું લિસ્ટ.

૧	અલ ઇસલામ	૧—૮—૦
૨	હઝરત મોહમ્મદ સલ૦ નું જીવન વૃતાંત	૦-૧૨-૦
૩	અમારા નબી અને તેમના બોધવચન	૦—૮—૦
૪	અમારા નબી	૦—૨—૦
૫	અમારા રસુલના સદગુણો	૦—૧—૦
૬	ઇસલામના અર્થ	૦—૧—૦
૭	તવહીદ	૦—૧—૦
૮	ઇસલામની ઇબાદતો	૦—૧—૦
૯	ઇસલામી નીતીશાસ્ત્ર	૦—૧—૦
૧૦	તઝકીરએ મોહર્રમ	૦—૧—૦
૧૧	તોહફએ ઇદુદ દોહા	૦—૧—૦
૧૨	મઝહબી નોંધપોથી	૦—૧—૦
૧૩	ઇદના દરબાર	૦—૧—૦
૧૪	હાલાતે ઇસતમબોલ	૦—૪—૦
૧૫	નવાબ સદરૂદદીન હુસેનખાનનુ વૃતાંત	૦-૮-૦
૧૬	બહારે રમઝાન	૦—૨—૦
૧૭	ફુતહુલ ઇસલામ હિસ્સા પહેલા	૧—૦—૦
૧૮	,, હિસ્સા દુસરા	૧—૦—૦
૧૯	,, હિસ્સા તીસરા	૧—૦—૦
૨૦	,, હિસ્સા ચોથા	૧—૦—૦
૨૧	,, હિસ્સા પાચવાં	૧—૦—૦
૨૨	,, હિસ્સા છટ્ટા	૧—૦—૦
૨૩	,, હિસ્સા સાતવાં	૧—૦—૦

૨૪	,, હિસ્સા આઠવાં	૧—૦—૦
*૨૫	જંગે ત્રીપોલી ભાગ ૧	૦-૧૨-૦
૨૬	,, ભાગ ૨	૦-૧૨-૦
૨૭	,, ભાગ ૩	૦-૧૨-૦
૨૮	,, ભાગ ૪	૦-૧૨-૦
૨૯	ગવહરજાન અથવા અલબેલીનાર	૧—૮—૦
૩૦	કનીઝે ફાતમા	૧—૪—૦
૩૧	આબેદા	૦-૧૨-૦
૩૨	નસીરૂદ્દીન	૦—૮—૦
૩૩	સલીમ અને મેહરૂન્નીસા	૦—૮—૦
૩૪	અણુધારી આફત	૦—૮—૦
૩૫	નિઝામી વાર્તાઓ	૦-૧૦-૦
*૩૬	સોમનાથની મુર્તી	૦—૪—૦
૩૭	જહાંદર	૦—૪—૦
૩૮	અખતર મહેલ	૦—૨—૦
૩૯	ઇદની એક અનમોલ ભેટ	૦—૨—૦
૪૦	ફાકામાં રોઝા	૦—૧—૦
૪૧	જોશે જવાની	૦—૪—૦
૪૨	કફનકથા (સચિત્ર)	૧—૦—૦

નિઝામીયા બુક ડિપો,

ત્રણ દરવાજા—અમદાવાદ.

* આ ચિન્હવાળા પુસ્તકો બિલકુલ પુરા થઈ ગયાં છે.

પેશકશ.

વાલાશાન જનાબ મોઅલ્લા અલકાબ
દરબાર મલેક શ્રી ઝૈનખાનજી સાહબ
બહાદુર દામે ઇકબાલહુ વાલીયે
રિયાસતે દસાડા.

કુતુહુલ ઇસલામકા આઠવાં હિસ્સા પેશતર કે હિસ્સોંકી તરાહ આપહીકી ખિદમતમેં પેશ કરતા હું કયોંકે ઇસ તારીખી સિલસિલેકે જો હિસ્સે શાયે હુવે હેં વો સબ આપહીકી ઇનાયતો અલતાફકા અતીયા હેં. વર ન ઇસ ગિરાનીકે ઝમાનેમેં ઇસ સિલસિલેકા શાયે હોના મુશકીલ નહીં તો ના મુમકિન તો ઝુરૂરહી થા. ખુદા આપકો સલામત રખે. આમીન.

તા. ૨૫-૬-૧૮ } ન્યાઝમંદ

અહમદાબાદ. } નિઝામુદ્દીન.

ફેહરિસ્તે મઝામીન

દિબાચા.

ખુદાવંદે કરીમકા લાખ લાખ એહસાન હે કે ઉસને અપને હબીબ રસુલે કરીમ સલ્લ૦કે સદકેમેં મુઝ નાચીઝકી કુલમસે કુતુહુલ ઈસલામકા આઠવાં હિસ્સા મુરત્તબ કરાકર શાયે કરાયા, યે ઉસીકા ફઝલ હે, યે ઉસીકા રહેમ હે, યે ઉસીકા અતીયા હે વર ન મુઝ નાચીઝ કી તો યે હાલત હે કે મન આનમો મન દાનમ.

કુતુહુલ ઈસલામકે ઈસ હિસ્સેમેં સિલસિલેવાર હઝરત હસન રદી૦કી ખિલાફત તકકે હાલાત દરજ કરકે શહાદત હઝરત હુસેન રદી૦કે હાલાત દરજ કરનેહીકો થા કે મેરે પીરો મુરશદ હઝરત ખ્વાજા હસન નિઝામી સાહબકી તાલીફ કરદા કિતાબ મોહરરમનામા યાદ આ ગઈ. જો અભી હાલમેં શાયે હુઈ હે મગર ઈસ થોડીસી મુદદતમેં ઈસ કિતાબકા પહેલા એડીશન ખતમ હોકર દુસરા શાયે હો ગયા. અચસી મકબુલ કિતાબમેં શહાદત ઇમામ હુસેન રદી૦કે હાલાત લિખને કે અલાવા હઝરત ખ્વાજા સાહેબને તારીખે ઈસ-લામકી ઇબતિદાઈ હાલતપર પુરે તોરસે રોશની ડાલી હે ઓર જીસ નાઈતતિફાકીકે બાઅસસે હઝરત ઈમામ હુસેન રદી૦કી શહાદતકા વાકેઆ ઝુહુરમેં આયા હે વો બોહોતહી સાફ અલફાઝમેં મુસતનદ કિતાબોંકે હવાલાતસે લિખા હે. શહાદતકે બાબમેં યુ તો સેકડોં કીતાબેં લીખી ગઈ હેં મગર નઈ તરકીબસે મુસતનદ દલાયલકે સાથ અચસી એકભી કિતાબ શાયે નહીં હુઇ. ઈસકે દેખનેસે શહાદતકા સબબ

સાફ ઝાહિર હોજાતા હે ઇસલિયે મેંને ઈસ તારીખી સીલસીલેમેં ઉસ કિતાબકો શામિલ કર લીયા.

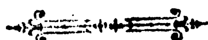
ઇસી હિસ્સેસે મોહર્રમનામા શુરૂ કિયા હે અભી ઈબતિદામેં ઝિયાદાતર વો હાલાત દરજ હેં જો ઇસ તારીખી સિલસિલેકે પઢનેવાલોંસે પોશીદા નહીં હેં તાહમ ઉનમેં ચંદ બાતેં અયસી હેં જીસકા જાનના ઝુરૂરી થા. ઓર બગેર ઇસકે જાનને શહાદતકા મઆમિલા સમજમેં નહિં આ સકતા થા. ઈસ લિયે ઉન હાલાતકો દરજ કરલિયા હે.

મેં ઈસ મોકેપર અપને રૂહાની પેશવા હઝરત ખ્વાજા હસન નિઝામી સાહબ દહેલવીકા તહે દિલસે શુક્ર ગુઝારહું કે આપને અપની મકબુલ કિતાબ મોહર્રમનામેકો ગુજરાતી લિબાસ પહેનાનેકી ફ્કત ઇજાઝતહી અતા નહીં ફરમાઇ બલકે ઈસકે અલાવા આપકી હર તસનીફ જો કરીબન પચાસ હેં સબકો ગુજરાતી ઝબાનમેં તરજુમાં કરનેકા હક અતા ફરમા દિયા. ઇસસે મેં હર ઉસ શખ્સકો ઇતતિલા દેતા હું જો હઝરત ખ્વાજા સાહબકી ઉરદુ તસાનીફકા ગુજરાતી તરજુમાં કરનેકા ઇરાદા રખતા હો પહેલે મુઝસે ઇજાઝત હાસલ કર લે વર ન ફાયદેકે ઈવઝ નુકસાન ઉઠાયગા.

અબ ખુદાવંદે કરીમકી દરગાહમેં દોઆ ફરમાઇયે કે કુતુહુલ ઇસલામકે દસ હિસ્સે જલ્દ શાયે હોકર નાઝેરીનકી ખિદમતમેં પહોંચ જાયેં ઓર ઉસકે બાદ "તઝકીરએ હિંદ" નામી મશહુર કિતાબકે દસ હિસ્સે શાયે હોં.

નિઝામુદ્દીન કુરેશી.

ફતુહુલ ઇસલામ.

હિસ્સા આઠવાં.

બાબ ૧.

હઝરત ઉસમાન રદી૦કી ખિલાફત

૧ લી મોહર્રમ હિજરી ૨૪.

તારીખે ઇસલામકા ગોલ્ડન એજ (ઝરરીન ઝમાના) હઝરત ઉમર રદી૦કી વફાતકે સાથહી ખતમ હો ગયા. વો બાહમી ઇતતિહાદ, વો કોમી યગાનગત જો અવાં હઝરત સલ૦કે મુબારક કદમોંકી બરકતસે એહલે અરબકો નસીબ હુઇથી ઓર જો ખુલફાએ અ૦વલીનકી દુરઅંદેશી, તદબ્બુર, દાનાઈ, બેનફસી, સાદગી ઓર અખલાકી જુરઅતસે બહાલ રખ્ખી ગઈથી ઉસકા શીરાઝા, અબ ખુલના શુરૂ હો ગયા.

ઓર પંહેલેકી રકાબતેં ઓર બાહમી રશ્કો હસદ અપના રંગ દિખાને લગે. સાબેકોંકો આખિરોંપર ફઝીલત દેને, અપના ઝાતી ફાયદા મુતલક ન ઉઠાને, અપને અઝીઝ અકારબકો મેહેઝ ઇસલિયે કે વો રિશ્તેદારહેં ફાયદા ન પહોંચાને ઓર ઓહોદા તકવા ઓર ખિદમતે ઇસલામકો કાબેલીયતકા મીઆર કરાર દેનેકા જરરીન ઉસુલ જો ખુલફાએ અ૦વલીનને મેહેઝ કોમી બેહતરીકો મદ્દેનઝર રખકર કાયમ કિયા ઉસમેં ફરક આને લગા. તમામ એહલે અરબકો એક કોમ બનાયે રખને, કોમી બેહતરીપર અફરાદકી બેહતરી મુનહસિર રખને ઓર ઝાતી ફાયદેકો કોમી ફાયદેપર કુરબાન કરનેકી સહી ઓર બેનઝીર ચાલ જીસપર ખુલફાએ અ૦વલીન ચલતેથે ઉસમેં અબ તગઇયુર આને લગા.

ઇન વાઝેઆતકો પઢનેકે પહેલે નાઝરીનકો ચાહીયેકે ફુતુહુલ ઇસલામકા ચોથા હિસ્સા દેખલેં જીસ્કે સેંતાલીસવેં બાબમેં અકવામે અરબકે ઉનવાનસે જો મઝમુન છપાહે ઉસકો ગોરસે દેખને કે બાદ ઝેલકા મઝમુન શુરૂ કરેં.

હઝરત ઉમર રદી૦કી વફાતપર છે મેમબરોંકી કોનસિલ ખલીફા મુનતખિબ કરનેકે લિયે મુનઅકિદ હુઈ. જીસમેં હઝરત અલી કર૦, હઝરત ઉસમાન રદી૦, હઝરત ઝુબેર રદી૦, હઝરત તલહા રદી૦, હઝરત સાઅદ બિન

અબી વિકાસ રદી૦ ઓર હઝરત અબદુર રહેમાન બિન ઓફ રદી૦ શામિલ થે. કઇ દિન તક મુબાહિસા હોતા રહા. આખિર યે તજવીઝ કરાર પાઇકે હઝરત અલી કર૦ ઓર હઝરત ઉસમાન રદી૦ મેંસે જો શખ્સ યે મનઝુર કરેકે વો એહકામે ખુદા વ રસુલ સલ૦ ઓર ખુલફાએ અવ્વલીન કે નકશે કદમપર ચલેગા ઉસકો ખલીફા નામઝદ કિયા જાયગા. પેહલે હઝરત અલી કર૦ કે સામને યે શર્ત પેશકી ગઈ. હઝરત અલી કર૦ ને જવાબ દિયા:—

"મેં ખુદા વ રસુલ સલ૦કે એહકામકી તામીલ પુરે તોરપર કરૂંગા મગર ખુલફાએ અવ્વલીનકી તકલીદકા લાઝમી તોરપર પાબંદ નહીં રહુંગા" ઇસકે બાદ યેહી શર્ત હઝરત ઉસમાન રદી૦કે પેશ કી ગઈ. હઝરત ઉસમાન રદી૦ ને યે શર્ત ફિલફોર મનઝુર કરલી ઓર ઇતતિફાકે રાયેસે વો ખલિફા (અમીરૂલ મોમેનીન) નામઝદ કિયેગયે.

હઝરત ઉસમાન રદી૦કી ઉમર ઉસવક્ત સતર સાલકે કરીબથી. આપ બડે ઝાહિદ, આબિદ, રોઝેદાર ઓર કુરાન ખ્વાન થે. વો એક અમીર ઘરાનેકે થે વો અપને માલસે ઇસલામકી ખિદમત અદા કરતે રહે. ઉનકા લકબ ગની મશહુર થા. વો બડે ફય્યાઝ ઓર સખી થે. મદીને મેં મસજીદે નબવી ઓર આં હઝરત સલ૦કે રહાયશી

મકાનાતકે લિયે ઝમીન હઝરત ઉસમાન રદી૦ને ખરીદ કર દીથી. ફિર એક પુરાના કુંવા જીસકા પાની નિહાયત શીરીન થા યહુદીયોંસે ખરીદ કર એહલે ઇસલામકે લિયે વક્ફ કરદિયા. જંગે તબુકકી ચઢાઇમે જો આં હઝરત સલ૦ કે એહેદમેં હુઈથી ખુસુસીયતકે સાથ બોહોતસા સામાન ઓર ઝરેનકદ હઝરત ઉસમાન રદી૦ને મુહઇયા કર દિયા. હઝરત ઉસમાન રદી૦કો ઝુનનુરેન ભી કેહતેથે ઇસ કી યે વજેહ હે કે આં હઝરત સલ૦કી દો બેટીયાં યકે બાદ દીગરે હઝરત ઉસમાન રદી૦ કે નિકાહમેં આઇ. અલાવા ઇસકે હઝરત ઉસમાન રદી૦ આં હઝરત સલ૦ કે કરીબી રિસ્તેદાર થે. યાઅને અબ્દે મનાફ કે દો બેટેથે. એક અબદે શમ્સ, દુસરા હાશમ. હાશમસે આં હઝરત સલ૦કી શાખ ચલી ઓર અબદેશમ્સકા બેટા ઉમઇયા થા. ઉમઇયા કે એક બેટેકા નામ હરબ થા. જીસકા બેટા અબુસુફીયાન ઓર ઉસકા બેટા મોઆવીયા થા ઓર ઉમઈયા કે દુસરે બેટેકા નામ અબુલ આસથા. અબુલ આસકા એક બેટા અફફાન થા જીસકે બેટે હઝરત ઉસમાન રદી૦ થે. અબુલ આસકા દુસરા બેટા હકમ થા. જીસકા બેટા મરવાન થા. આં હઝરત સલ૦ ઓર હઝરત અલી કર૦ બની હાશમ કેહલાતેથે ઓર હઝરત ઉસમાન રદી૦, મઆવીયા, મરવાન વગયરા બની ઉમઇયા કેહલાતે થે.

હઝરત ઉસમાન રદી૦ બડે રેહેમદિલથે ઓર અપને અકારિબકે સાથ ઉનકો બડી મોહબ્બતથી. જો એક ફિતરી તકાઝા હે. ઉનકે અઝીઝ અકારિબભી ઉનકી રેહેમ દિલી ઓર ફૈયાઝીસે બ ખુબી વાકિફથે. ઈસલિયે અપને ફાયદેકી ખાતિર ઉનકે ગિરદો પેશ રહેતે થે. હઝરત ઉસમાન રદી૦કા ચચા હકમ મકકેકી ફતેહ કે બાદ મુસલમાન હો ગયાથા. મગર ઉસને મુસલમાન હોકર આં હઝરત સલ૦ કે સાથ ગદ્દારીકી. ઈસપર આં હઝરત સલ૦ને ઉસકો જીલા વતન કરદિયાથા. ખુલફાએ અવ્વલીન કે વકતમેં હકમને કઇ મરતબે વતન આનેકી ઇજાઝત માંગી મગર ઉસકો ઇજાઝત ન દી ગઇ. હઝરત ઉસમાન રદી૦ કે ખલીફા હોતેહી હકમને વતન આનેકી ઇજાઝત તલબ કી. હઝરત ઉસમાન રદી૦ને મેહેઝ રેહેમદિલીસે ઉસકો ઇજાઝત દેદી. ઓર અલાવા ઈસકે ખઝાનએ આમરાસે ઉસકો એક લાખ દિરહમ બખ્શ દિયે. ઉસકે બેટે મરવાનકો અપના દામાદ બનાકર અપના વઝીર મુકરર કર દિયા. ઓર ખિલાફતકી મોહોર ઉસકે હવાલે કર દી. મરવાન બડા ચાલાક આદમી થા. વો હઝરત ઉસમાન રદી૦કી ઈતતિલા કે બગેર ગવરનરોંકે નામ હુકમ એહકામ જારી કર દેતા થા. હઝરત ઉસમાન રદી૦ ને ઉમરૂ બિન આસ રદી૦ કો મિસરકી ગવરનરીસે માઅઝુલ કરકે ઉનકી જગે અપને સોતેલે ભાઈ અબદુલ્લા બિન

સાઅદકો મુકરર ફરમાયા. અબદુલ્લા બિન સાઅદ અરબમેં એક મશહુર દિલાવર ઓર શેહસવાર થા. વો કુછ દિન કાતિબે વહી રસુલુલ્લાહ સલ૦ રહા થા. મગર ઉસને યે શરારત શુરૂ કી કે વહી લિખનેમેં ઉસને અપના દખલ દેના શુરૂ કર દિયા. ઓર કમોબેશી કરને લગા. ઉસકી શરારત ફિલફોર ઝાહિર હો ગઈ. ઓર વો સઝાકે ખોફસે મકકે ભાગ ગયા. મકકેકી ફતેહ પર આં હઝરત સલ૦ ને ઉસકે કતલકા હુકમ જારી કિયાથા મગર હુઝરત ઉસમાન રદી૦ કી સિફારશપર ઉસકી જાન બખ્શ દી ગઇ. હઝરત ઉસમાન રદી૦ ને અપને એક ઓર ભાઇકો જીસકા નામ વલીદ થા ઓર જીસકે બાપને ઇબતિદાએ ઇસલામમેં આં હઝરત સલ૦કા ગલા ઘોંટકર આપકો અધમુવા કરદિયા થા. ઓર જીસ્કા ચાલ ચલન મુશતબાહથા કુફેકા ગવરનર મુકરર કિયા. શામકે ગવરનર હઝરત ઉસમાન રદી૦ કે ચચેરે ભાઇ મઆવીયા બિન અબુ સુફિયાન થે. જો અબુ સુફિયાનકે બાદ બની ઉમઇયા કોમકે સરદાર થે. ઉનકો હઝરત ઉમર રદી૦ ને જુનુબી શામ યાઅને સુબએ દમિશ્કકે ગવરનર મુકરર કિયેથે. મગર હઝરત ઉસમાન રદી૦કે ઝમાનેમે મઆવીયા કો કુછ ઈખતિયાર હાસલ ન થા. સિવાયે ઇસકે કે ખલીફ એ સાની રદી૦ કે એહકામકી તાઅમીલ કરતે રહેં ઓર રિઆયામેં અદલ ઓર ઈનસાફ કાયમ રખેં. હઝરત ઉમર રદી૦ અપને

ગવરનરોંકી સખ્ત નિગરાની કરતે રહેતેથે મગર હઝરત ઉસમાન રદી૦ કુછતો ઇસલિયે કે વો ઝઇફુલ ઉમરથે ઓર ખિલાફત કે ગિરાંબાર બોઝકે મુતહમ્મીલ ન હોસકતેથે. ઓર કુછ ઇસલિયે કે વો બડે રેહેમદિલ થે ઓર સખ્તગીર ન થે. ઉનકે માતેહત ગવરનર બાઇખતિયાર હોતે ગયે. ઉન્હોંને સાદા ઝિંદગી છોડદી. ઓર દુનિયાવી શાનો શવક્ત ઓર અયશો ઇશરતમેં પડ ગયે. બની ઉમઈયા ખાનદાન બડા જાહ તલબ ઓર દુનિયાદાર થા. ઉન્હોંને હઝરત ઉસમાન રદી૦ કી ખિલાફતકો અપના ઈકતિદાર બઢાને ઓર અપની તાકત મઝબુત કરનેકે લિયે ગનીમત સમઝા. ઓર હઝરત ઉસમાન રદી૦કી રેહેમદિલી ઓર હમદર્દીકા બડા ફાયદા ઉઠાયા.

હઝરત અબુબકર સિદ્દીક રદી૦ ઓર હઝરત ઉમર રદી૦ ને અપને અઝીઝો અકારબ કો કોઇ જાહ વ મનસબ અતા નહીં કિયાથા. જીસકા મુફસ્સલ ઝિક્ર પિછલે હિસ્સેમેં આ ચુકાહે. વો હમેશા દુસરોંકો તરજીહ દેતે રહે. ઓર ફોજોં કે સરદાર ઓર સુબોંકે હાકિમ ઉન્હીંકો મુકરર કરતે રહે જો ઝાતી કાબિલીયત, ખુદાતરસી ઓર પરહેઝગારીકી વજેહસે ઉન ઓહદોંકે કાબિલ થે. ઈસી વજેહસે ઉનકે ઝમાનેમેં અરબકી કોમોમેં કિસી કિસમકી રિકાબત ઝાહિર નહીં હુઈ. સબકે સબ ઇસલામકે સચ્ચે ખિદમત

ગુઝાર બને રહે. ઔર અલ્લાહ તઆલાકી રઝામંદી હાસલ કરનેકો દુનિયાવી મફાદપર મુકદ્દમ સમઝતે રહે. મગર હઝ્-રત ઉસમાન રદી૦ કે એહેદમેં બની ઉમઈયા ખાનદાનકે મેમબરોંને અપને ઝાતી ફાયદેકી ખાતિર અરબકી કોમોંમેં વો પુરાની રિકાબતકી આગ ફિર સુલગા દી. જો હઝરત ઉસ-માન રદી૦ કે એહેદકે ઈબ્તિદાઇ સાલોંમેંતો અંદર અંદરહી સુલગતી રહી મગર આખરી સાલોંમેં એકદમ શોઅલાઝન હુઈ.

ડોકટર વેલને ઈબ્ને અબ્દુલ હકીમ કે હવાલેસે હઝ-રત ઉસમાન રદી૦ કે વઝીર મરવાનકે મુતઅલ્લિક એક રિવાયત લિખીહે જો ખુદ મરવાનને અપની ઝબાની ઇસતરાહ બયાનકીહેકેઃ—

"મેં મિસરસે મદીનેકી તરફ વાપિસ આ રહાથા કે મેરા હમરાહી મુઝે એક રાહિબકે પાસ જો ઉસકા મુલા-કાતીથા લે ગયા. રાહિબને દરવાઝા ખોલા ઔર હમકો અંદર લેજાકર બિઠાયા. કુછ દેર તક વો અપની ઝબાનમેં મેરે હમરાહીકે સાથ બાતેં કરતા રહા જીનકો મેં મુતલક ન સમઝા. ફિર ઉસને મુઝકો મુખાતિબ કરકે કહાઃ—

"ખલીફા કે સાથ તુમારા કયા રિશ્તા હે?" મેંને જવાબ દિયાઃ—

"ખલીફા મેરે ચચેરે ભાઇ હૈ." ઇસપર રાહિબને પુછાઃ—

"ક્યા ખલીફાકા કોઈ રિશ્તેદાર તુમસે ઝિયાદા કરીબી હૈ ?" મેને જવાબ દીયાઃ—

"નહીં, હાં ઉસકે બેટે હૈં" યે સુનકર રાહિબને પુછાઃ— •

"ક્યા તુમ અરઝે મુકદ્દસ (ફિલીસ્તીન ઇલાકએ શામ) કે ગવરનર હો ?" મેંને કહાઃ—

"નહીં" રાહિબને કહાઃ—

"અગર વહાંકા હાકિમ બનના તુમારે ઇખતિયારમેં હો તો ઝુરૂર બન જાઓ. સુનો, મેં તુમકો એક બાત કેહતાહું મગર મુઝકો ડરહૈકે તુમ ઇસકો બરદાશ્ત નહીં કર સકોગે. ક્યોંકે બડી વઝનદાર હૈ ઓર તુમ કમઝોર હો" મેંને કહાઃ—

"વાહ, તુમ મુઝકો કમઝોર સમઝતે હો ?" ઇસ પર રાહિબને ફિર મેરે હમરાહીકે સાથ કુછ બાતચીત કી ઓર મુઝકો કહા.—

• "કિસી રોઝ તુમારા ખલીફા મારા જાયેગા ઓર અરઝે મુકદ્દસકા ગવરનર ઉસકા જા નશીન હોગા. અગર

તુઝકો બાદશાહ બનના મનઝુર હે તો બયતુલ મુકદ્દસકા ગવરનર બન જા." યે સુનકર મેં ઘભરા ગયા તો રાહિબને કહા:—

"દેખો તુમ બરદાશ્ત નહીં કર સકે." મેંને કહા—

"મુઝે અપને ખલીફાકે મારે જાનેકી ખબર સુનકર સખ્ત તશવીશ પયદા હુઇ હે."

ઇસકે બાદ મેં મદીનેમેં આ ગયા મગર મેંને ઇસ વાકેઆકી કિસીકો ઇતતિલા ન દી. એક માહકે બાદ મેંને એક દિન હઝરત ઉસમાન રદી૦કો યે વાકેઆ સુનાયા. ખલીફાકા રંગ યે સુનકર મુતગઇયુર હો ગયા ઓર ઉન્હોંને કહા:—

"મેં ભી તુમકો એક વાકેઆ સુનાતા હું જો યે હે કે જબ આં હઝરત સલ૦ જંગે તબુકસે વાપિસ આયે તો આપને બ નિસબત દુસરોંકે મુઝકો (માલે ગનીમતસે) દુગના હિસ્સા દિયા. મેં સમઝા કે ચુંકે જંગે તબુકમેં મેંને સામાન ફરાહમ કરનેમેં બડી ઇમદાદ દીથી ઇસ લિયે મુઝે દુગના હિસ્સા અતા હુવા હે. મગર આં હઝરત સલ૦ને ફરમાયા:—"મેંને ઇસ લિયે તુમકો દુગના હિસ્સા દિયા હે તાકે દુસરે લોગ ઇસસે સમઝ લે કે મેં તુમકો કિસ કદર ઇઝઝત ઓર અહમીયતકી નિગાહસે દેખતા હું."

જબ ખલીફા ઉસમાન રદી૦ને મુઝકો યે બાત સુનાઈ તો

૭૬૫૯

મેં ઉઠકર ચલા આયા. અબ્દુર રહેમાન બિન ઓફ રદી૦ ને મુઝકો પુછા કેઃ—

" ખલીફએ વકતકો તુમને કયા બાત સુનાઇ હે કે વો ઇસ તરાહ તુમકો ઘુરતે થે. " મેને દિલમેં સમઝા કે ખલીફા મેરી બાતસે નારાઝ હો ગયે હેં તો ફિર મેં ખલીફા કે પાસ ગયા ઓર કહાઃ—

" અગરં આપ નારાઝ હેં તો મેં તવબા કરતા હું. મુઝે મોઆફ કીજીયે. " ઇસપર હઝરત ઉસમાન રદી૦ ને ફરમાયાઃ—

" મેં નારાઝ નહીં હું મગર મુઝકો તુમારી નિસબત એક ખ્યાલ આયા હે કે યાતો તુમ કિસીકો કતલ કરોગે ઓર યા આપ કતલ કિયે જાવગે. લેકિન મેરી રાયમેં યે બેહતર હે કે તુમ આપકો કતલ હોનેકો તરજીહ દેના."

મુમકિન હે કે ઇસ કિસમકી રિવાયતોંને ઉન ના અનદેશીદા વાકેઆતકે પેશ આનેમેં ઇમદાદ દી હો ઓર બની ઉમય્યાકી જાહ તલબી ઓર હિરસે હુકુમતમેં ખાસા હિસ્સા લિયા હો.

યે મરવાન મઆવીયાકે પોતેકે બાદ ખલીફા હુવા ઓર મઆવીયા રદી૦ કે બેટે યઝીદ કી બીબીકે હાથસે મારા ગયા.

બાબ ૨.

ફતેહ અફરીકા

સને ૨૬—૨૭ હિજરી.

હઝરત ઉસમાન રદી૦ કે એહદે ખિલાફતમેં એહલે અરબકી ફુતુહાતકા સિલસિલા બરાબર જારી રહા. આપને ઉમર ઇબ્નુલ આસ રદી૦ કો માઅઝુલ કરકે અપને સોતેલે ભાઇ અબદુલ્લા બિન સાઅદકો મિસરકા ગવરનર મુકરર કિયા. ઉમરૂ બિન આસ રદી૦ને બડી હરદિલ અઝીઝી પયદા કર રખીથી ઓર રિઆયા ઉનકે ઈનતિઝામસે નિહાયત ખુશ થી ઓર ઉનકે દબદબે ઓર સિયાસતકી વજેહસે શાહે કુસ્તુનતુનીયાકા હોસલા પસ્ત હો ગયા થા. મગર જુંહી ઉમરૂ બિન આસ રદી૦કી માઅઝુલીકી ખબર શાહે કુસ્તુનતુનીયાકો પહોંચી તો ઉસને મિસર પર કબઝા કરનેકે ખ્યાલસે એક ઓર કોશિશકા ઈરાદા કિયા. પહેલે ઉસને ઈસકન્દરીયેકી યુનાની રિઆયાકો અપને સાથ ગાંઠા. ફિર એક જરરાર ફોજ જહાઝોંપર સવાર કરકે એક મશહુર જરનલ મેન્યુઅલ નામીકી સરકરદગીમેં ઇસકન્દરીયેકો ભેજ દી. એહલે ઇસકન્દરીયેકે સાથ તો પહેલે કુચ્છ સમઝુતા

હો ચુકાથા. રૂમી ફોજ બિલા મુઝાહિમત ઇસકન્દરીયેમેં દાખિલ હો ગઇ ઓર દાખિલ હોતેહી અરબી ગેરીઝનકો જો ઈસકન્દરીયેકી હિફાઝતકે લિયે મુતઅઇયન થી તહે તેગ કર ડાલા. ઓર ઇકન્દરીયે પર અપના કબ્ઝા કર લિયા.

અબ્દુલ્લા બિન સાઅદ રૂમીયોંકો શિકસ્ત દેનેકે નાકાબિલ થી ઈસિ પર હઝરત ઉસમાન રદી૦ને ફિર ઉમરૂ બિન આસ રદી૦કો મિસરકા હાકિમ મુકરર કરકે રૂમીયોંકે મુકાબિલે પર ભેજા. ઉમરૂ બિન આસ રદી૦ ને મિસરમેં પહોંચકર રસદ વગેરાકા ઇનતિઝામ કિયા. ઓર બોહોત જલ્દ ઈસકન્દરીયેકા મુહાસિરા કર લિયા રૂમીયોંને સખ્ત મુકાબિલા કિયા. મગર આખિર રૂમીયોંકો શિકસ્ત હુઇ ઓર ઉમરૂ બિન આસ રદી૦ કે હમરાહી કિલેમેં જા ઘુસે. તલવાર ચલને લગી. એહલે ઇસકન્દરીયા અપની ગદ્દારી ઓર બેવફાઈકી વજેહસે ઇસ બાતકે મુસતહિક ન થે કે ઉનકો અમાન દી જાતી મગર ઉમરૂ બિન આસ રદી૦ને ઉનકો અમાન દેદી. ઓર સિપાહીયોંકો હુકમ દિયા કે તલવાર નિયામમેં કરલો. એહલે અરબને ફિલફોર તેગઝની બંદ કર દી. ઓર ઇસી મુકામ પર એક મસજીદ તઆમીર કી ગઇ જો અબતક મસજીદે રેહેમકે નામસે મશહુર હે. યાઅને વો મસજીદ ઇસ બાતકી યાદગાર હે કે ઈસિ જગે

એહલે અરબને ગદ્દાર સુનાનીયોંકી જાન બખ્શી ઓર ઉનકે હાલ પર રેહેમ ખાયા.

ઉમરૂ બિન આસ રદી૦ને એહલે ઇસકન્દરીયેકે આયે દિનકી ગદ્દારીસે તંગ આકર ઈસકન્દરીયેકી ફસીલ ઓર બુર્જ મિસમાર કર દિયે. તાકે આયંદા કિસીકો કિલેબંદ હોનેકી જુરાઅત ન પડે. ફિર તમામ ઈલાકએ મિસરપર અઝસરેનો એહલે અરબકા તસલ્લુત કાયમ કિયા. રિઆયા ઉમરૂ બિન આસ રદી૦કે આને પર નિહાયત ખુશ હુઇ મગર હઝરત ઉસમાન રદી૦ને ફિર ઉમરૂ બિન આસ રદી૦ કો માઅઝુલ કરકે અબ્દુલ્લા બિન સાઅદકો મિસરકા ગવરનર મુકરર કર દિયા. રિઆયએ મિસર ઇસ તબ્દીલીસે નારાઝ હુઇ મગર ખલીફએ વકતકા હુકમ માનનેપર મજબુર થી.

અબ્દુલ્લા બિન સાઅદ દિલેર શેહસવાર થા. મગર ઇનતિઝામી કાબેલીયત ઓર જંગી મહારત ન રખતાથા. ઇસકે મુસાહિબોંને યે સલાહ દી કે અપની બદનામીકો ધોનેકે લિયે શિમાલી અફરીકામેં ફુતુહાતકા સિલસિલા જારી કરે વર ન ઇસપર હમેશા યે ઈલઝામ આયદ રહેગા કે ઈસકી ના કાબેલીયતકી વજેહસે ઈસકન્દરીયે પર રૂમીયોંકા કબઝા હો ગયા થા.

અબ્દુલ્લાકો યે બાત પસંદ આઇ ઓર ઉસને ખલીફ્એ વકતસે ઇજાઝત ઓર કુમક તલબકી. હ્ઝરત ઉસમાન રઝી૦ને અબ્દુલ્લાકો શિમાલી અફ્રીકા મેં લડનેકી ઇજાઝત દી. સાથ હી ઝુબેર બિન અવામકે હમરાહ બીસ હઝાર લશકરે જરરાર ઉસકી ઇમદાદકે લિયે રવાના કિયા. અબ્દુલ્લાકે પાસ કુસ્તાતમેં બીસ હઝાર સીપાહી પહેલે મોજુદ થે અબ વો ચાલીસ હઝારકી જમીઅતસે કુસ્તાતસે રવાના હુવા.

એહલે અરબ અફ્રીકાસે શિમાલી અફ્રીકા મુરાદ લેતેથે ઓર ઉસકો તીન હિસ્સોંમે તકસીમ કરતેથે.

૧ અલ–મગરેબુલ અદના જીસમે ટયુનસ ઓર ત્રાબલસ (ત્રીપોલી) શામિલ હેં.

૨, અલ–મગરેબુલ અવસત જીસકો અલજીરીયા કેહતેહેં.

૩, અલ–મગરેબુલ અકસા જીસકો મોરોકો કેહતેહેં.

યે તીનોં ઇલાકે જો મિસરસે લેકર બેહરએ રૂમકે તમામ જુનુબી સાહિલપર ફયલે હુવેહેં બરબરીકે નામસે મશહુરથે. બરબરીકી અસલી કોમેં અરબ નસલકી બ્યાનકી જાતીહેં જો સાહિલે સમન્દર ઓર સેહરાકે કિનારેમેં ખાના બદોશ તર્ઝપર રેહતીથીં. મસીહ અલ૦ સે નવસો સાલ

બેશતર સુર (વાકેએ ફિલીસ્તીન) કી ફિનશી કોમને બહેરએ રૂમકે જુનુબી સાહિલપર નવ આબાદીયાં કાયમ કીં જીનમેં સબસે મશહુર કારથેજકી બસ્તીથી. બતદરીજ યે બસ્તી બડી રવનક પર હો ગઈ ઓર અફરીકી ઓર હિસ્પાની સાહિલ તક ઉસકા ઈકતિદાર ફયલ ગયા. ઓર યે કારથેજકી જમહુરી સલતનત રૂમી સલતનતકી રકીબ સમઝી જાને લગી. ઇસપર એહલે રૂમા ઓર એહલે• કારથેજ મેં લડાઇયાં શુરૂ હુઇ. જીસમે કારથેજકી સલતનત મગલુબ હો ગઈ. ઓર શિમાલી અફરીકાકે સાહિલપર રૂમીયોંકા તસ-લ્લુત બયઠ ગયા. ચાર સદીયોં તક એહલે રૂમાકા ઇકતિ-દાર કાયમ રહા. મગર આખિર અંદાલ, બરબરી ઓર મુર કોમાંને મિલકર રૂમીયોંકો સમન્દરકે સાહિલસે નિકાલ દિયા. નિસ્ફ સદીકે બાદ એક રૂમીજરનેલને જીસકા નામ બેલી સીરીયસ, થા, ફિર કારથેજકો ફતેહ કરકે અંદાલ કોમોંકો નિકાલ દિયા. ઓર રૂમી ઈકતિદાર અઝસરેનો શિમાલી અફરીકામેં કાયમ કિયા. રૂમી જરનેલ કે વાપિસ ચલે જાનેપર મુર અકવામને ફિર સર ઉઠાયા મગર જલ્દ મગ-લુબ હો ગયે. ઓર રૂમીયોંકા ઇકતિદાર ઉનપર કાયમ રહા.

અબદુલ્લા બિન સાઅદ રદી૰ ને સેહરાએ લીબીયાસે ગુઝરકર જો નિહાયત દુશવાર ગુઝારથા ત્રાબલસ (ત્રીપોલી) કા મુહાસિરા કરલિયા. યે શહેર બડા આબાદ ઓર માલ-

હારથા. ઓર ઉસકા કિલ્લા નિહાયત મઝબુત થા. એહલે ત્રાબલસ કિલ્લાબંદ હોગયે. ઓર શાહે કુસ્તુનતુનીયાને રૂમી ફોજ ઉસકી ઇમદાદકે લિયે રવાનાકી. મગર એહલે અરબને ઉનકો સાહિલપરહી ઘેરકર કત્લ કર ડાલા. રૂમી હાકિમને જીસકા નામ (ગ્રીગોરી) જરજીર થા ત્રાબલસકે બચાવકે લિયે એક લાખ બીસ હઝાર ફોજ જમેકી જીસમે અલાવા રૂમીયોં કે .બરબરકી સખ્ત જંગજુ કોમેં શામિલથીં. જરજીર ખુદ બડા બહાદુર જરનેલથા ઓર ઉસકી બેટી જો નિહાયત ખુબસુરતથી ફને સિપાહગીરીમેં કામિલ માહિરથી. વો અપને બાપકે સાથ જંગમેં શરીકથી. ખુબસુરતી, શેહસવારી, ઓર નિબુદ આઝમાઇમેં ઉસકી દુર દુર શોહરતથી. જબ અબદુલ્લાકો ઇસ લશકર કી આમદકી ખબર મિલી તો વો કિલેકા મુહાસિરા છોડકર કિલ્લેકે કરીબ વસીઅ મયદાનમેં આ ગયા ઓર જરજીરકે લશકરકે મુકાબિલ હુવા.

અબદુલ્લાને હસ્બે દસ્તુર જરજીર કે પાસ અપના કાસિદ ભેજા. જીસને ઉસ્કો ઇસલામકી દાઅવત દી મગર જરજીરને નિહાયત હિકારત કે સાથ દાઅવત રદ કી. જરજીરકો અપની ફોજકી કસરત પર બડા નાઝ થા. વો ખુદભી બડા શુજાઅ ઓર ઉસકે લશકરમેં અલાવા રૂમીયોં કે બરબરકી જંગજુ ઓર લડાકા કોમેં થીં. લડાઇ

શુરૂ હુઇ. મોસમ ચુંકે સખ્ત ગરમ થા. ઇસલિયે સુબેહ સવેરે જંગ શુરૂ હોતી ઓર દો પેહેરકે બાદ જબ ધુપ ના કાબિલે બરદાશ્ત હોતી તો દોનોં લશકર લડાઇ છોડકર અપને અપને કેમ્પ મેં આરામ કરને ચલે જાતે કઇ દિન લડાઇ હોતી રહી. અબ્દુલ્લા બડા જાંબાઝ શેહસવારથા. ઉસને રૂમીયોં ઓર બરબરીયોંકી કુછ પેશ ન જાનેદી. ઓર જીસ તરફ હમલા કરતા દુશમનકો પસપા કર દેતા. જરજીર યે દેખકર સખ્ત રંજીદા હુવા. ઓર ઉસને એઅલાન કિયા કેઃ-"રૂમી લશકર મેંસે જો બહાદુર જંગજુ ઇસલામી લશકર કે સિપેહસાલારકો કત્લ કરકે ઉસકા સર કાટ લાયગા મેં ઉસકો ઇસ કારે નુમાયાં કે સિલેમેં એક લાખ અશરફી ઇનઆમ દુંગા ઓર અલાવા ઇસકે અપની બેટીકે સાથ ઉસકી શાદી કરદુંગા." જરજીરકી બેટી નફીસ ઓર ખુબસુરત ઝિરાહ પેહને હુવે મયદાને જંગમેં અપને બાપકે દોશ બદોશ લડા કરતીથી. ઓર રૂમી લશકરકે નવજવાન સિપાહી ઉસકી ખુબસુરતી ઓર શુજાઅત દેખકર અઝખુદ રફતા હો જાતેથે ઇસ એઅલાન કો સુનકર તમામ રૂમી નવ જવાન જોશસે ભર ગયે ઓર ઇસ શુજાઅ નાઝનીનકો હાસલ કરનેકી ખાતિર જાનપર ખેલજાનેપર મુસતઇદ હો ગયે.

જબ એહલે અરબકો ઇસ એઅલાનકી ખબર મિલી

તો અબ્દુલ્લાહકે માતેહુત અફસર સખ્ત ઘભરાયે. ઓર ઉનકો યે ફિકર દામનગીર હુઇકે રૂમી નવજવાન ઇસ ઇનઆમકે લાલચસે અબ્દુલ્લાહ કો કત્લ કરનેકી જાનતોડ કોશિશ કરીંગે ઓર અગર અબ્દુલ્લા મારા ગયા તો એહલે અરબકો શિકસ્ત હો જાયગી. ઉન્હોંને અબ્દુલ્લાકો સલાહ દી કે "તુમ મયદાને જંગમે ન જાવ તાકે કોઈ મનચલા રૂમી તુમકો કતલ ન કર ડાલે" અબ્દુલ્લાને ઉનકી સલાહ માનલી ઓર દુસરે દિન ખુદ મયદાને જંગમેં ન ગયા. ઇતફિફાકસે ઝુબેર બિન અવામ રદી૦ ચંદ સાથીયોંકે હમરાહ એક દિન પહેલે લડાઇકે ઘમસાનમેં લશકરે અરબસે જુદા હો ગયા ઓર રૂમી લશકર ઉસકે રાસ્તેમેં હાયલ થા મગર બહાદુર ઓર નિડર ઝુબેર અપને હમરાહી યોંકે સાથ રાતોં રાત રૂમી સફોંસે ગુઝરકર અલસ સુબાહ મયદાને જંગમેં અપને ભાઇયોંસે જા મિલા. લડાઇ ઝોરપરથી મગર અબ્દુલ્લા મયદાનમેં મોજુદ ન થા. ઇસ વજેહસે રૂમી એહલે અરબપર ઉસદિન ગાલિબ આ રહેથે. ઝુબેર રદી૦ને અબ્દુલ્લાકો મયદાને જંગમેં ન દેખકર પુછાઃ-

"અબ્દુલ્લા કહાં હે ?" સીપાહીયોંને જવાબ દિયા કે- "અબ્દુલ્લા અપને ખયમે મેં હે." યે સુનકર ઝુબેર રદી૦ને ગુસ્સેસે કહાઃ -

"એહલે ઇસલામકા સિપેહસાલાર મયદાને જંગ છોડકર

ખયમેમેં પડા હુવાહે. કયા સિપેહસાલારકે લિયે ઝેબાહેકે લશ- કર તો મયદાનમેં ભેજદે ઓર આપ ખયમેમેં છુપા રહે ?" યે કેહકર ઝુબેર રદી૦ અબદુલ્લા રદી૦કે પાસ ગયા ઓર ઉસકો મલામતકી કેઃ—

" એહલે ઇસલામકે સિપેહ સાલારકી જગે મયદાનમેં હે ન કે ખયમે મેં " ઇસપર અબદુલ્લાને કહા—

" રૂમી સિપેહસાલારને ઈશતિહાર દિયા હે કે જો સિપાહી મેરા સર કાટકર ઉસકે પાસ લે જાયે ઉસકો વો એક લાખ અશરફી ઓર અપની બેટી દે દેગા. વો બડી ખુબસુરત હે ઓર મયદાને કારઝારમેં જંગભી કરતી હે. નવ જવાન સિપાહી ઉસકો દેખકર દીવાને હો રહે હેં. મેરે હમરાહીયોંને મુઝકો યે સલાહ દી હે કે મેં મયદાનમેં ન જાઉં. તાકે રૂમી સિપાહી આલમે દીવાનગીમેં મુઝકો કત્લ કરકે લશકરે ઈસલામકો હઝીમત ન દે " યે સુનકર બહાદુર ઝુબેરને જવાબ દિયા.

" અગર તુમ ઇસ તરાહ છુપે પડે રહોગે તો લશકરે ઇસલામકો ઝરૂર શિકસ્ત હોગી, આજહી રૂમી હમપર ગાલિબ આ રહે હેં. બેહતર હે કે તુમભી યે એઅલાન દેદોકે જો શખ્સ રૂમી સિપેહસાલારકો કતલ કરેગા ઉસકો એક લાખ અશરફી ઓર રૂમી સિપેહ સાલારકી લડકી બખશી જાયગી. "

અબદુલ્લાને ઝુબેર રદ્દી૦કે કહેને કે મુતાબિક અપની ફોજમેં યે એઅલાન જારી કરદિયા. દુસરે દિન ઝુબેર રદ્દી૦ ને અબદુલ્લાકો યે તજવીઝ બતાઈ કે. " તુમ હરએ દસ્તુર કુછ લશકર લેકર મયદાનમેં જાવ ઓર કુછ લશકર મેરે માતેહત કેમ્પમેં છોડ જાવ. જબ દો પેહેરકો તુમ મયદાને જંગમેં વાપિસ આજાવગે તો મેં અપના લશકર લેકર મયદાનમેં નિકલુંગા ઓર ખુદાને ચાહાતો ઇસ તુલો તવીલ જંગકા ખાતેમા કરદુંગા. " અબદુલ્લાને ઝુબેર રદ્દી૦ કે મશવિરેકે મુતાબિકહી કિયા. દુસરે દિન હસ્બે દસ્તુર દોનોં લશકર મયદાનમેં જંગ કરતે રહે. જબ ગરમી ઝિયાદા હો ગઈ તો દો પહેરકે બાદ દોનોં લશકર મયદાનસે અપને અપને કેમ્પમેં વાપિસ આ ગયે. ઉસીવકત ઝુબેર રદ્દી૦ અપને દસ્તેકો લેકર મયદાનમેં નિકલા. ધુપ શિદતકી થી, મગર ઉન્હોંને કુછ પરવા ન કી. રૂમી લશકરને જો એહલે અરબકો મયદાનમેં આતે દેખા તો વો ભી મયદાનકી તરફ પલટે ઓર સખ્ત મુકાબિલા શુરૂ હુવા. ઝુબેર રદ્દી૦ સફેં ચીરતા હુવા જરજીર તક જા પહોંચા. જરજીર બડા દિલેરીસે ઝુબેર રદ્દી૦કે મુકાબિલ હુવા મગર ઝુબેર રદ્દી૦ને તીસરે વારમેં જરજીરકા સર કાટકર ફેંક દિયા. જરજીરકી બેટી ચંદ દિલેર જવાનોંકે સાથ બાપકા બદલા લેનેકે લિયે આગે બઢી મગર જલ્દ ગિરફ્તાર હો ગઈ. રૂમી લશકર એહલે અરબકે હમલેકી તાબ ન લાકર ભાગ નિકલા ઓર મયદાન

ઝુબેર રદી૦કે હાથ રહા. માલે ગનીમત ઇસકદર થા કે એક એક પ્યાદેકો એક હઝાર અશરફી ઓર એક એક સવારકો દો હઝાર અશરફી હિસ્સેમેં આઈ. જબ જરજીરકી બેટી ગિરફતાર હોકર અબદુલ્લાકે સામને આઇ તો ઉસને કહા—

" જીસ શખ્સને જરજીરકો કતલ કિયા હે વો મેરે સામને આયે તાકે મેં એક લાખ અશરફી ઓર જરજીરકી બેટી ઉસકે હવાલે કરૂં. " મગર કિસીને દાવા ન કિયા. અબદુલ્લા હયરાન થા કે યે માજરા કયા હે. આખિર અબદુલ્લાને જરજીરકી બેટીસે પુછા.

" કયાં તુ બતા સકતી હે કે તેરે બાપકા કાતિલ કોન હે ? " ઉસ લડકીને જવાબ દિયા—

" હાં, મેં બતા સકતી હું કયોં કે મેંને ઉસ બહાદુરકો અપને બાપકે સાથ લડતે દેખા થા. અગર મેં ગિરફતાર ન હોજાતી તો મેં ઉસસે ઝુરૂર અપને બાપકા બદલા લેતી. મેં ઉસ બહાદુરકા નામતો નહીં જાનતી મગર દેખતીહું કે વો ઇસ મજમેમેં હે. " અબદુલ્લાને કહા— " બતાવ વો કોન હે " જરજીરકી બેટીને ઝુબેર રદી૦કી તરફ ઇશારા કિયા. ઇસપર અબદુલ્લને કહા—

" વાહ, ભાઈ ! તુમને હમકો ખવાહ મ ખવાહ હયરાનીમેં ડાલ રખા ? લો એક લાખ અશરફી ઓર યે

નાઝનીન હાઝર હે. ” યે સુનકર ઝુબેરને ગરદન ઝુકાકર કહા:—

“ મેંને જો કુછ કિયા અલ્લાહ તઆલાકી રઝામંદી હાસલ કરનેકે લિયે કિયા. કિસી દુનિયાવી તમે ઓર લાલચસે નહીં કિયા. મેં યે ઇનઆમ લેનેસે ઇનકાર કરતા હું. ઓર ઇસી વજેહસે મેંને ઇસ બાતકા ઇઝહાર નહીં કિયા થા. ” અબદુલ્લાને કહા—

“ તુમારા ઈનકાર કરના ઠીક નહીં. મેરે એઅલાનકે મુવાફિક તુમ ઇસ ઇનઆમકે હકદાર હો. અગર તુમ ઈનકાર કરતે હોતો માલે ખુમ્સ ઓર ઇસ નાઝનીનકો મદીને લે જાવ. ખલીફા રદી૦ જીસ તરાહ ચાહીંગે ઇસકે સાથ સુલુક કરીંગે. ”

ઝુબેર રદી૦ને ઇસબાતકો ખુશીકે સાથ મનઝુર કરલિયા ઓર માલે ખુમ્સ ઓર જરજીરકી બેટીકો હમરાહ લેકર મદીને પહોંચા. જબ ખલીફા રદી૦ને ફતેહકી ખબર સુની તો વો બોહોત ખુશ હુવે. અબદુલ્લાને એક ઇલાહીદા ખતમેં ખલીફા રદી૦કો લિખદિયા થા. જીસમેં ઝુબેર રદી૦કી બેશ કીમત ખિદમાત ઓર ઇનઆમસે ઇનકારકા હાલ મુફસ્સીલ દરજ કિયા થા. ખલીફા હઝરત ઉસમાન રદી૦ને હાઝેરીનકો વો ખત પઢકર સુનાયા. ઓર ઝુબેર રદી૦કો કહા કે—

" તુમને ઇનઆમ લેનેસે કયોં ઈનકાર કિયા ? "
ઝુબેર રદીo ને વોહી જવાબ દિયા કે—

" મેંને જો કુછ કિયા અલ્લાહ તઆલાકી રઝામંદી હાસલ કરનેકે લિયે કિયા. ન કે દુનિયાવી તમે ઓર લાલચસે. " ઇસપર હાઝેરીનને ઉસકી સેર ચશ્મીકી બડી તાઅરીફ કી. મગર હઝરત ઉસમાન રદીoને ફરમાયા—

" બહર હાલ યે ઈનઆમ તુમકો લેના હોંગા અલ્લાહ તઆલા તુમારી નીયતકા અજર તુમકો અલગ દેગા. " ઝુબેર રદીo યે સુનકર ખલીફા રદીoકી હુકમ ઉદુલી નહીં કર સકતા થા. ઉસને ઇનઆમ મનઝુર કર લિયા ઓર ખલીફા રદીo ઓર હાઝેરીન ઇસ બાતસે બોહોત ખુશ હુવે.

ગો શિમાલી અફરીકામેં એહલે અરબકો યે બડી શાનદાર ફતેહ હાસલ હુઈ મગર ઉનકે પાઉં ઇસ સર ઝમીનમેં ન જમ સકે. ઇન લડાઇયોંમેં એહલે અરબ કસરતસે મકતુલ હુવે. કુચ્છ બિમારીકી નઝર હુવે ઓર અબદુલ્લા પંદરા માહકી જંગો જદલકે બાદ શિમાલી અફરીકામેં કિસી એક જગા મુસતકિલ કબઝા કરનેકે બગેર અપની બાકી માંદા ફોજકે સાથ મિસરમેં વાપિસ આયા ઓર નોબીયાપર હમલા કરકે શાહે નોબીયાકો અપના તાબેદાર બનાયા.

બાબ ૩.

શાહે ઇરાનકા અંજામ.

હિજરી ૩૧

શાહે ઈરાનકી મુકતદર ઔર ઝબરદસ્ત સલ્તનતકો હઝરત ઉમર રદી૦કે ઝમાનેમેં મોહલિક સદમા પહોંચ ગયા થા. મગર અભીતક ઉસમેં કુછ જાન બાકી થી. શાહે યઝદેજર્દ રેસે ભાગકર અપને તમામ ઈલાકેમેં ખ્વાર હોતા ફિરા. મગર હર જગા એહલે અરબને ઉસકે લશકરકો શિકસ્તદી શાહે ઇરાન ઇસફહાન, અસતખર ઔર કિરમાનમેં પનાહ લેતા હુવા ખુરાસાનકે શિમાલમે ચલા ગયા. ઔર શહેર મરવમેં જાકર ઉસને દમ લિયા. હઝરત ઉસમાન રદી૦ને દો જરનેલ સાઅદ બિન આસ ઔર અબ્દુલ્લા બિન ઉમેરકો ખુરાસાન ફતેહ કરનેકે લિયે રવાના કિયા. ઔર ઉનકો કહા કે--

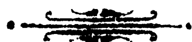
“ જો શખ્સ ખુરાસાનકો ફતેહ કરેગા ઉસકો વહાંકા ગવરનર મુકર્રર કિયા જાયગા ”

એહલે અરબ ખુરાસાનકો ફતેહ કરતે હુવે મરવતક આ પહોંચે જહાં યઝદેજર્દ પનાહ ગુઝીન થા. યઝદેજર્દ એહલે અરબકી આમદ સુનતેહી મરવસે ભાગ ગયા. ઔર

દરિયાએ જીહુન ઉબુર કરકે ચીની તાતારકી હદપર પહોંચ ગયા. ઓર તાતારકે ખાનસે ઇમદાદકા ખ્વાહાં હુવા. તાતારકે ખાનને ઉસકી દરખ્વાસ્ત મનઝુર કરલી ઓર બોહોતસી ફોજ હમરાહ લેકર યઝદેજર્દકે સાથ હો લિયા. યઝદેજર્દ તાતારી ફોજ લેકર ઓર દરિયાયે જીહુનકો ઉબુર કરકે ફિર મરવમેં આ ગયા. મગર મરવમેં પહોંચતેહી તાતારી ખાન ઓર ઉસકે દરમ્યાન ઝગડા હો ગયા. ઇસલિયે તાતારકા ખાન અપની ફોજ લેકર વાપિસ ચલા ગયા. યઝદેજર્દકા એક મુસાહિબ જીસકા નામ મહવી થા દગાબાઝ સાબિત હુવા. ઓર ઉસને યે ઇરાદા કિયા કે યઝદેજર્દકો ગિરફતાર કરકે એહલે અરબકે હવાલે કર દે. ઓર ઇસકે સિલેમેં મરવકી હુકુમત ઉનસે હાસિલ કરે. મગર યઝદેજર્દકો ખબર હો ગઇ ઓર વો રાતકો અપને ગુલામકી ઇમદાદસે કિલેકી ફસીલસે ચોરી ચુપકે સે ઉતર ગયા. ઓર તને તનહા ખ્યાદા પા મરવસે રવાના હુવા. સુબેહકે કરીબ વો દરિયા કનારે પહોંચા જહાં એક પવન ચક્કીથી. યઝદેજર્દને પવન ચક્કી વાલેકો કહા કે "મુઝકો દરિયાકે પાર કરદો" પવન ચક્કી વાલેને કહા: "મુઝકો ચાર દિરહમ દો તો તુમકો પાર લે જાતાહું" યઝદેજર્દને ઉસકો કુછ જવાહિરાત દિયે મગર વો જવાહિરાતકી કદરો કીમત ન સમઝતાથા ઓર દિરહમ લેનેપર ઇસરાર કરતાથા. ઇતનેમેં મહવીકે સવાર જો ઇસકે તઆકુબમે આ રહેથે વહાં પહોંચ

ગયે ઓર ઉન્હોંને યઝદજર્દકો કતલ કર ડાલા.

બાઅઝ મોઅરરિખ લિખતે હેં કે યઝદજર્દ જબ પવન ચક્કી વાલે કે પાસ પહોંચા થા તો વો બડા થકા માંદા થા. પવન ચક્કી વાલેને ઉસકો એક બોરીયા દી જીસપર યઝદજર્દ સો ગયા. પવન ચક્કીવાલેને ઉસકે આલા દરજે કે લિબાસકા લાલચ ખાકર ઉસકો કતલ કર ડાલા. ઇતનેમેં મરવી કે સવાર આ પહોંચે ઓર વો પવન ચક્કી વાલેકો કતલ કરકે યઝદજર્દકી લાશ મરવમેં લે ગયે. વહાંસે ઉસકી લાશ અસતખરમે ભેજી ગઈ. જહાં શાહાને ઈરાનકી કબરેંથીં ઇસી કબરસ્તાનમેં યઝદજર્દકો દફન કિયા ગયા. ઓર મગરૂર શાહાને ઈરાનકા ખાતમા હુવા. યે વાકેઆ સને ૩૦ હિજરીમેં હુવા. ઈરાનકા તમામ ઇલાકા દરિયાએ જીહુન તક ઓહદે અરબકે કબ્ઝેમેં આ ગયા. હઝરત ઉસમાન રદી૦ ને હઝરત ઉમર રદી૦કી તર્ઝપર ઇસ નયે મફતુહ ઇલાકેકા ઇન્તિઝામ કિયા ઓર ઈરાનકે ઇલાકેમેં કાનુન ઓર અમનકી હુકુમત કાયમ કી.—

બાબ ૪.

બેહરી જંગ.

સને ૨૮ હિજરી.

શામકે ગવરનર અમીર મોઆવીયા બિન અબુસુફીયાન થે. જીનકો હઝરત ઉમર રદી૦ને મુકરર કિયા થા લેકિન હઝરત ઉમર રદી૦કે ઝમાનેમેં મોઆવીયાકા કુછ ઈકતિદાર ન થા. જબ હઝરત ઉસમાન રદી૦ ખિલાફતપર બયઠે તો મોઆવીયા રદી૦ ને શામમેં અપના ઇકતિદાર બઢાના શુરૂ કિયા. ચુંકે વો હઝરત ઉસમાન રદી૦કે કરીબી રીશ્તેદારથે ઓર અપને બાપ અબુ સુફિયાનકી વફાતકે બાદ ઉમઈયા ખાનદાનકે સરગિરોહથે ઇસલિયે હઝરત ઉસમાન રદી૦ ઉનકી હરેક દરખ્વાસ્તકો મનઝુર કર લેતેથે. હઝરત ઉસમાન રદી૦ને શામકી સરકારી ઝમીનભી મોઆવીયા રદી૦ કો બખ્શ દી. મોઆવીયા રદી૦ને જો પયદાયશી જાહ તલબ ઓર અમારતકે ખ્વાહાંથે એહલે શામકો અપને સાથ ગાંઠનેમેં કોઈ દકીકા ફરોગુઝાસ્ત નહીં કિયા. સરકારી ખઝાના અપની મરઝીસે જહાં ઉનકા જી ચાહતા ખરચ કરતે થે. કોઇ ઉનસે બાઝ પુર્સ કરનેવાલા ન થા. બની ઉમઇયા તબઅન ફૈયાઝ ન થે મગર અપની મતલબ

ખસારીકે લિયે રૂપીયા ખર્ચ કરના ખુબ જાનતેથે. મોઆવીયા રદી૦ને અપના ઇકતિદાર કાયમ કરનેકે લિયે શામકા સોના દિલ ખોલકર ખર્ચ કિયા ઓર એહલે શામ ઉનકે અયસે ગરવીદા હો ગયે કે મોઆવીયા રદી૦ કો અપના ખલીફા સમઝને લગે.

મોઆવીયા રદી૦ને હઝરત ઉમર રદી૦સે કઈ દફે દરખ્વાસ્તકીથી કે ઉનકો જહાઝ બનાને ઓર સમન્દરકે જઝીરે ફતેહ કરનેકી ઇજાઝત દી જાયે. લેકીન હઝરત ઉમર રદી૦ ને જો બડે મોહતાત ઓર દુર અંદેશ થે ઓર ગવરનરોંકો અપની નિગાહસે દુર નહીં જાને દેતે થે. ઓર ઉનકો તાકીદ કરતે રહેતેથે કે ઝિયાદા ફુતુહાતકા લાલચ ન કરેં બલકે જો ઇલાકે ફતેહ હો ચુકેહેં ઉન્હીમેં ઇનસાફ ઓર અદલકી હુકુમત કાયમ કરેં. ઓર બાશિંદોંકો આસુદા હાલ બનાયેં. હરબાર મોઆવીયા રદી૦કી અર્ઝકો ના મનઝુર કિયા.

લેકિન જબ હઝરત ઉસમાન રદી૦ ખલીફા હુવે તો ઉનકો કોઈ રોકનેવાલા ન થા. મોઆવીઆ રદી૦ને હઝરત ઉસમાન રદી૦ સે જહાઝ બનાનેકી દરખ્વાસ્ત કી. આપને ફિલફોર ઇજાઝત દેદી ઓર મોઆવીયા રદી૦ને થોડે અરસેમેં જહાઝાતકા બેડા તઇયાર કર લીયા.

મોઆવીયા રદી૦ને બેહરએ રૂમકે શરકી સાહિલસે જો બહેરએ ફિનીશીયા કેહલાતા હય જહાઝાત પર સવાર હોકર સને ૨૭ હિજરીમેં જઝીર એ કબરસ પર હમલા કિયા. યે જઝીરા ઉનદિનોં શાહે કુસ્તુનતુનીયાકે માતેહત થા ઓર એહલે કબરસ ૪૪૦૦ અશરફી સાલાના ખિરાજ દિયા કરતેથે. એહલે કબરસ મુકાબિલેકી તાબ ન લાકર સુલેહકે ખ્વાહાં હુવે ઓર યે કરાર પાયાકે નિસ્ફ ખિરાજ એહલે અરબકો દેં ઓર નિસ્ફ શાહે કુસ્તુનતુનીયાકો દિયા કરેં.

ફતેહ કબરસ અરાહસ ઓર રોહડસ.

ઇસકે બાદ એહલે અરબને અરાડસ જઝીરે પર હમલા કરકે ઉસકો મસખ્ખર કિયા. ઓર ફિર જઝીરએ રોહડસ પર હમલા કર દિયા. ફરીકેનમેં સખ્ત મુકાબિલા હુવા લેકિન એહલે અરબકો ફતેહ હુઇ.

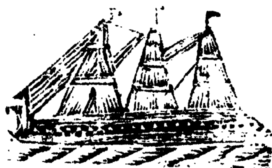
રોહડસમેં પીતલકા બડા ભારી બુત અપાલો યાઅને સુરજકા બના હુવાથા. ઉસકી બુલંદી ૧૦૫ ફિટથી. મોઆવીયા રદી૦ને ઉસ બુતકો તોડા ઓર એક યહુદીકે હાથ ફરોખ્ત કર દિયા. યે બુત ઇસ કદર વઝનીથાકે ઉસકે પીતલસે નવસો ઉંટ લાદે ગયે. ઓર ઉસકી કીમત છતીસ હઝાર પાઉન્ડ વુસુલ હુઇ.

ઇસકે બાદ એહલે અરબકા હોસલા બઢ ગયા. ઓર શાહે કુસ્તુન તુનીયા કે જહાઝાતકે

જંગે મસ્તુલ.

બેડેપર હમલા કરદિયા. ઉસકે જહાઝોંમેં ઇસકદર મસ્તુલથે કે ઈસ લડાઇકા નામભી ગોયા જંગે મસ્તુલ રખા ગયા. લડાઇ બડી સંગીન હુઈ લેકિન આખિર કાર રૂમી બેડેકો ફાશ શિકસ્ત હુઇ. ઓર શાહે કુસ્તુનતુનીયા બમુશકિલ અપની જાન બચાકર ભાગ નિકલા. ઈસ તરાહ એહલે અરબ બહેરએ રૂમકે માલિક બન ગયે.

ઈન બેહરી ફુતુહાતસે જો એહલે અરબકે લિયે બિલકુલ નઇથીં મોઆવીયા રદી૦કી હરદિલ અઝીઝી શામમેં બોહોત બઢ ગઈ. ઉનકે પાઉં ઇસ ઇલાકેમેં અચ્છી તરાહ જમ ગયે ઓર ઉનકા દિલી મનશા પુરા હો ગયા.

બાબ. ૫.

અરબ સલતનતમેં હલચલ.

અગરચે પુતુહાતકા સિલસિલા હઝરત ઊસમાન રદી૦ કી ખિલાફતકે ઝમાનેમેં ભી બરાબર જારી રહા લેકિન જયસાકે પહેલે બાબમેં ઝિક્ર આ ચુકા હે. બની ઉમઈયા ખાનદાનકે મેમ્બરોંને ઝાતી ફાયદેકી ખાતિર અરબ કોમોંમે ફિર વોહી પુરાની રિકાબતકી આગ સુલગાદી જો ઇબતિદાઇ સાલોંમેં ફુતુહાતકે સાથ અંદરહી અંદર સુલગતી રેહી. લેકિન આખેરી સાલોંમેં એકદમ શોઅલાઝન હો ગઇ. હુઝરત ઉસમાન રદી૦કે ચચેરે ભાઇ મોઆવીયા બિન અબુ સફીયાન તો પહેલેહી દમિશ્કકે ગવર્નર થે ઓર ઉનકા ઇકતિદાર એહલે શામપર અચ્છી તરેહ કાયમ હો ગયા થા. ઇસ અસનામેં ઊમર બિન આસ રદી૦કો મિસરકી ગવરનરીસે માઅઝુલ કરકે અબદુલ્લા બિન સાઅદ આપને સોતેલે ભાઇકો મુકરર કરને ઓર અપને અઝીઝોંકો ખઝાનએ આમેરાસે રૂપિયે દેનેકે મુતઅલ્લીક દર પરદા રિમાર્ક હોને લગે. જબ હઝરત ઉસમાન રદી૦કો માઅલુમ હુવા તો આપને મિંમબર પર ખડે હોકર કહા:—

" ખઝાનએ આમેરાકા રૂપીયા મુકદ્દસ હે ઓર ખુદાકા હે. મેં ચુંકે રસુલ સલ૦કા નાયબ હું. જીસ તરાહ ચાહું ખર્ચ કરૂં ઓર કોનહે જો મુઝપર હર્ફ લા સકતા હે."

યે સુનકર અમ્માર બિન યાસિર રદી૦ જો એક મોઅઝઝિઝ સહાબી થે ઓર જીનકી નિસબત આં હઝરત સલ૦ને ફરમાયા થા કે " યે હમેશા હકકા તલબગાર હોગા " ઉઠકર હઝરત ઊસમાન રદી૦કી તરદીદ કી. જીસપર હઝરત ઊસમાન રદી૦ કે ખેશો અકારબને ઉનકો ઈસ કદર પીટા કે વો બેહોશ હો ગયે. ઇસસે બદ-દિલી ઓર નારાઝગી બોહોત બઢ ગઇ ઓર યહાંતક તુલ ખીંચા કે બગાવતકી સુરત હો ગઈ.

કુફેકી બગાવત.

સઇદ બિન આસ રદી૦ ગવરનરે કુફા જો હઝરત ઉસમાન રદી૦કા ચચેરાભાઈથા લોગ ઉસસે નારાઝ હો ગયે. માલિક ઉશતર રદી૦ ભી નારાઝ હો ગયા. ઓર ઉસને એલાનીયા મુખાલિફત શુરૂ કરદી. આમ લોગ જો નારાઝથે ઉસકે પાસ આને શુરૂ હુવે.

સઈદ રદી૦ કે દિલમેં ખટક પયદા હુઇ ઓર ઉસને એક આદમી સમઝાનેકે લિયે ભેજા. માલિક ઉશતર ઓર

ઉસકે હમરાહીયોંને ઉસકો સખ્ત બેઇઝ્ઝત કિયા. વો સઇદકે પાસ વાપિસ આયા ઓર ઉનકી બદસુલુકીકી શિકાયત કી. સઇદ રદી૦ને હઝરત ઉસમાન રદી૦ કી ખિદમતમેં ખબર ભેજી આપને જવાબમેં લિખ ભેજાકે " માલિક ઉશતર કો દમિશ્કમેં મોઆવીયા કે પાસ ભેજદીયા જાવે તાકે વો ઉસકો સમઝાયે " ઇસ હુકમકે મુતાબિક માલિક ઉશતર દમિશ્ક પહોંચાતો મોઆવીયા રદી૦ને હરચંદ ઉસકો સમઝાયા લેકિન ઉસને એક ન માની બલકે મોઆવીયા રદી૦ કી ડાઢી પકડલી. મોઆવીયા રદી૦ને કહાઃ—

" યે કુફા નહીં હે, અગર એહલે દમિશ્કને દેખ પાયા તો તુમારી પગડી ઉડા દેંગે ઓર તુમારી જાનકે દુશમન હો જાઇંગે. "

આખિર મોઆવીયા રદી૦નેભી તંગ આકર માલિક ઉશતરકો હુમુસમેં અબદુર્રહેમાન બિન ખાલિદ રદી૦કે પાસ ભેજદિયા. ઉનકે કેહને સુનનેસે વો કુચ્છ દુરસ્ત હો ગયા. લેકિન જબ સને ૩૪ હિજરીમે સઇદ બિન આસ મદીને ગયા તો માલિક ઉશતર ફિર કુફેમેં ચલા આયા ઇસ અરસેમેં બોહોતસે લોગ નારાઝ હોકર સઇદ બિન આસસે ફિર ગયે થે. વો સબ માલિક ઉશતરકે ગિર્દ જમે હુવે. ઓર ઉસકો અપના સરદાર મુકર્રર કિયા. જબ સઇદ

બિન આસ વાપિસ કુફેકી તરફ આયા તો ઉસકો ઘુસને ન દિયા. વો ઉલટે પાઉં વાપિસ હુવા ઓર હઝરત ઉસમાન રદી૦ને ઉસકી બજાયે અબુમુસા રદી૦કો કુફેકા ગવરનર મુકરર કિયા ઓર ઇસિતરાહ કુછ વકતકે લિયે યે આગ ઠંડી પડ ગઇ.

મુફસિદોંકા ઇજતિમાઅ

ઇધર કુફેમેં યે સુરતથી ઉધર ઇબ્ને સબાને જો યહુદી થા. ઓર હઝરત ઉસમાન રદી૦કે સાથ સખ્ત દુશમની ઓર અદાવત રખતા થા. જબ નિફાક ઓર રિકાબતકી સુરત દેખી તો ઉસને યમન, કુફા, બસરા ઓર મિસરકા સફર કિયા ઓર હર જગા લોગોંકો હઝરત ઉસમાન રદી૦ ઓર આપકે મુકરર કિયે હુવે ગવરનરોંકી શિકાયાત કરકે બદઝન કિયા. જીસસે બોહોત લોગ મુનહરિફ હો ગયે ઓર હઝરત અલી કર૦કી તરફદારીકે મનસુબે હોને લગે. સાઝિશ કારગર હુઇ ઓર મિસર, બસરા ઓર કુફેસે મુફસિદ મદીનેમેં આને શુરૂ હુવે. બસરેસે એકસો પચાસ, દોસો માલિક ઉશતરકે માતેહત કુફેસે, છસો મોહમ્મદ બિન અબીબકર કે સાથ મિસરસે ઓર ખારજીભી આયે. જો સિર્ફ હઝરત અબુબકર સિદદીક રદી૦ ખલીફએ અવ્વલ ઓર હઝરત ઉમર ફારૂક ખલીફએસાની રદી૦કો ખલીફા માનતે થે. જબ હઝરત

ઉસમાન રદી૦કો મુફસિદોંકે મદીનેમેં આનેકી ખબર મિલી તો હઝરત અલી રદી૦કે પાસ આયે ઓર કહા કેઃ—

“ આપ મુફસિદોંકો સમજાયેં ” હઝરત અલી કર૦ને જવાબ દિયાઃ—

“ આપ તલાફી કરેં ઓર શિકાયાત રદ્દે કરકે માફી માંગે. ” યે સુનકર હઝરત ઉસમાન રદી૦ મિંમબરપર ખડે હુવે ઓર કહાઃ—

“ અય ખુદા મેં તુઝસે માફી માંગતા હું ઓર તવબા કરતા હું, મેરી ગલતી માફ ફરમા. ” યે કેહકર બહોત રોયે. દુસરે લોગભી સબ નરમ હો ગયે ઓર ખુબ રોયે. એહલે મિસરકી શિકાયતથી કે “ અબદુલ્લા બિન સાઅદને ફકત અપની નામવરીકી ખાતર અફરીકામે ઇસકદર ખુન બહાયા ઓર કોઇ મુસતકિલ કબઝા ન કિયા. ઝુલ્મો તશદ્દુદ કરતા હે. ”

હઝરત ઉસમાન રદી૦ને ઉનકી દિલજોઇ કી ઓર અબદુલ્લા બિન સાઅદકો માઅઝુલ કરકે ઉસકી જગે મોહમ્મદ બિન અબીબકર રદી૦કો ગવરનર મુકરર કિયા લોગ બોહોત ખુશ હુવે ઓર ઇસતરાહ બગાવતકી આગ ફરો હો ગઇ. ઓર ફસાદકા અંદેશા કતઇ જાતા રહા.

મરવાન જો બડા ચાલાક થા વહાં મોજુદ ન થા. જબ ઉસને યે સુરત દેખી તો બોહોત રંજીદા હુવા ઔર હઝરત ઉસમાન રદી૦કો રિઆયતેં દેને ઔર અબદુલ્લા બિન સાઅદકો માઅઝુલ કરનેપર મલામતકી ઔર હઝરત અલી કર૦કે બર ખિલાફ ભી બોહોત કુછ કહા. હઝરત ઉસમાન રદી૦ ઇસકી બાતોંમેં આ ગયે. મરવાનને લોગોંકો ફિર ધમકાના શુરૂ કિયા. જીસસે હઝરત અલી કર૦ નારાઝ હુવે ઔર દખલ દેના છોડ દિયા. હઝરત ઉસમાન રદી૦કી બીબી નાયેલાભી નારાઝ હુઇ ઔર કહા—

" મરવાનકી બાતેં આપ ન સુનેં ઔર હઝરત અલી કર૦કા સાથ રખેં કે ફિર ફસાદકી આગ ન ભડક ઉઠે. "

જયસાકે પીછે મઝકુર હો ચુકા હે હઝરત ઉસમાન રદી૦કો મરવાનપર કુલ્લી એતિમાદ થા. ઔર વો બગેર હઝરત ઉસમાન રદી૦કી ઇતતિલાકે ગવરનરોંકે નામ હુકમ એહકામ જારી કર દેતા થા અબભી ઉસને ઇસિ ચાલાકીસે કામ લિયા ઔર અબદુલ્લા બિન સાઅદકે નામ હુકમ લિખકર એક તેઝ રફતાર કાસિદકે હાથ રવાના કર દિયા.

મોહમ્મદ બિન અબીબકર રદી૦ અપને સાથીયોંકે હમરાહ મિસરકી ગવરનરીકા ચાર્જ લેનેકે લિયે રવાના હો

ચુકાથા. અભી ઉસને તીન દીનકી મસાફ્રત તયકીથી કે વોહી તેઝ રફ્તાર કાસિદ મિસરકી તરફ જાતા હુવા મિલા. દરિયાફ્ત કરનેપર માલુમ હુવા કે કાસિદકે પાસ ગવરનરે મિસરકે નામ સરકારી ખત હે. મોહુમ્મદ બિન અબીબકર રદી૦ને જો અપને આપકો મિસરકા ગવરનર તસવ્વુર કર ચુકાથા કાસિદસે ખત માંગા. ઉસને દેનેમેં પસોપેશ કિયા જબ ઝબરદસ્તી તલાશી લેકર ખત નિકાલા ગયા તો વો અબદુલ્લા બિન સાઅદ ગવરનરે મિસરકે નામ થા. ઓર ઉસમેં લિખા હુવાથા કે:—"મોહમ્મદ બિન અબીબકરકો મિસરકી ગવરનરીકા ચાર્જ ન દિયા જાયે. બલકે યાતો ઈસકો પકડકર કયદ કર લિયા જાયે યા મારડાલા જાયે." ખત પઢતેહી મોહમ્મદ બિન અબીબકર રદી૦કો સખત તયશ આયા. ઓર વો અપને હમરાહીયોં સમેત વાપિસ મદીનેકી તરફ લોટા ઓર વહા પહોંચતેહી ખત હઝરત અલી કર૦ હઝરત તલહા રદી૦ ઓર ઝુબેર રદી૦ કો દિખાયા.

જબ વો ખત હઝરત ઉસમાન રદી૦કે પાસ લેકર આયે તો આપને ખતકે લિખનેસે કતઈ ઈનકાર કિયા. હઝરત ઉસમાન રદી૦કે ખત લિખનેસે લા ઈલમી ઝાહિર કરનેકા જો લાઝમી નતીજા થા વોહી હુવા. ઓર સબકો મરવાનપર શુબ્હા હુવા કે ઝુરૂર ઈસકી કારસ્તાની હે. આખિર

સબને બિલ ઇતતિફાક હઝરત ઉસમાન રદી૦કો મરવાનકે તલબ કરનેકે લિયે કહા. ચુંકે હઝરત ઉસમાન રદી૦કો મરવાનપર પરલે દરજેકા એતિમાદ થા. ઉસકે બુલાનેસે ઇનકાર કિયા ઔર કહા કેઃ—

" યે કિસી દુશમનકી શરારત હે. મરવાનકા ઇસકે સાથ કુછ તાઅલ્લુક નહીં. "

ઇસ ખતકી વજેહસે તમામ મદીનેમેં શોર મચ ગયા ઔર ફસાદકી આગ જો અબ ઝાહિર દબ ગઇ માઅલુમ હોતીથી દોબારા ભડક ઉઠી ઔર તમામ લોગ મરવાનકી જાનકે દુશમન હો ગયે કે " ઇસકો ઝુરૂર સંગીન સઝા મિલની ચાહીયે. "

મુફસેદોંને મશવિરા કરકે હઝરત ઉસમાન રદી૦સે કહાઃ—

" યા તો આપ ખિલાફતસે દસ્તબરદાર હોં યા મરવાનકો ઉનકે હવાલે કરદેં કે યે સબ આગ ઉસીકી લગાઇ હુઇ હે. "

લેકિન હઝરત ઉસમાન રદી૦ને ઇનકાર કિયા ઔર બ ઇસરાર ફરમાયા કેઃ—

" ન મેં ખિલાફત છોડ સકતાહું ઔર ન મરવાનકો દે સકતાહું કે યે સરીહ ઝુલ્મ હે. ન મેંને વો ખત લિખા

હે ઓર મરવાનપર શક કરનાભી બેજા હે. કયોંકે યે કિસી દુશમને ઇસલામકા ફેલ હે. જીસ્કા વો કિસી સુરતમેં ઝિમ્મેવાર નહીં હો સકતા. ”

મુફસિદ અયસા જવાબ મિલનેસે સખ્ત ગુસ્સેમેં આયે ઓર ઉન્હોંને હઝરત ઉસમાન રદી૦કે મકાનકા મુહા-સિરા કરકે આપકી આમદો રફતકા સિલસિલા બંદ કરદિયા ઓર હઝરત ઉસમાન રદી૦ ખાના નશીન હો ગંયે. હઝરત અલી રદી૦ તલહા રદી૦ ઓર ઝુબેર રદી૦ને જબ યે નાઝુક હાલત દેખી તો અપને બેટોં ઈમામ હસન રદી૦ મોહમ્મદ બિન તલહા રદી૦, ઓર અબદુલ્લા બિન ઝુબેર રદી૦કો હઝરત ઉસમાન રદી૦કી ઇમદાદકે લિયે મુકરર કરદિયા ઓર તાકીદ કરદીકે અપની જાનોંકે સાથ ખલીફએ વકતકી હિફાઝત કરેં.

બાબ ૬.

હઝરત ઊસમાન રદી૦કી શહાદત.

સને ૩૫ હિજરી

કઇ દિન તક મુફ્સિદ બડી સખતીસે મકાનકા મુહાસિરા કિયે રહે. યહાંતક કે હઝરત ઉસમાન રદી૦ પર પાનીતક બંદ કર દિયા ઓર મકાનમેં સંગબારીકી. લેકિન યે કિસીકો ખ્યાલ ન થા કે મુફ્સિદ આપકે કતલકે અકદામકી જુરાઅત કરીંગે. હરેકકે દિલમેં યકીન થા કે જુહીં હઝરત ઉસમાન રદી૦ મરવાનકે હવાલે કરનેપર રાઝી હો ગયે તો તમામ મજમા મુનતશિર હો જાયગા. ઓર ફસાદ મિટ જાયગા. કયોંકે મુફ્સિદ સિર્ફ મરવાનકી શરારતોં ઓર સખ્ત કલામીકે બાઅસ ગઝબનાક થે. ઓર ઉસકો સઝા દેનેપર તુલે હુવેથે. એક દિન મુફ્સિદ તંગ આકર મકાનકે પીછેસે અંદર દાખિલ હો ગયે. સબસે આગે મોહમ્મદ બિન અબીબકર રદી૦ ઓર અમ્માર બિન યાસિર થે. હઝરત ઉસમાન રદી૦ ઉસવકત તિલાવતે કુરઆને મજીદમેં મશગુલ થે. ઓર આપકી બીબી નાયેલા રદી૦ કરીબ બયઠી હુઇથીં. મોહમ્મદ બિન અબીબકર રદી૦ને આગે બઢકર સખ્ત કલામીકી ઓર દાઢી પકડલી. લેકિન જબ હઝરત ઉસમાન રદી૦ને કહા—

" તુમારા બાપ જો મુઝે દોસ્ત રખતા થા. અગર ઝિંદા હોતા તો તુમ અયસી બુરી હરકત કરનેકી હરગિઝ જુરાઅત ન કરતે. " યે સુનકર મોહમ્મદ બિન અબીબકર રદી૦ શરમિંદા હુવા ઓર વાપિસ ચલા આયા.

ઇતનેમેં મુફસિદભી આ પહોંચે ઓર એક કનાના સાયરા ને બઢકર હઝરત ઉસમાન રદી૦ કે છુરી ઘોંપદી. દો ઓર મિસરી મુફસિદોંને ફિર તલવારેં મારીં. હઝરત ઉસમાન રદી૦કી બીબી નાયેલા રદી૦ હિફાઝતમેં ઝખમી હો ગઇ. ઓર હઝરત ઉસમાન રદી૦ને મોહલિક ઝખમોંકી વજેહસે અપની જાન મવલા કરીમકે સિપુર્દ કી. **ઇન્ના લિલ્લાહે વ ઇન્ના ઇલયહે રાજેઉન.** "

હઝરત અલી કર૦ ઈસ જાગુદાઝ ખબરકે સુનતેહી વહાં પહોંચે ઓર આકર ઇમામ હસન રદી૦ મોહમ્મદ બિન તલહા રદી૦ ઓર અબદુલ્લા બિન ઝુબેર રદી૦કો મલામતકી ઓર નારાઝ હુવે કે " કયોં ઉન્હોંને અપની જાનેં ખલીફએ વકતકી હિફાઝતમેં ફિદા ન કીં. "

તલહા રદીને કહા કે—" ઇનકા કયા કુસુર હે. આપ નાહક ખફા હોતે હેં. અગર હઝરત ઉસમાન રદી૦ મર-વાનકો દે દેતે તો નોબત યહાંતક ન પહોંચતી. દર અસલ મરવાનહી હઝરત ઉસમાન રદી૦કી તબાહીકા બાઅસ હુવા હે. " એક તરફ હઝરત આયેશા સિદ્દીકા રદી૦ને સહાએ

ઇનતિકામ બલંદ કી ઓર દુસરી તરફ જબ અમીર મઆ-વીયા દમિશ્કકે ગવરનરને યે ખબર સુનીતો તમામ બની ઉમઈયા ખાનદાનમેં ઈનતિકામકા જોશ ફયલ ગયા. હઝરત ઉસમાન રદી૦કી લાશ દુસરે દિનતક પડી રહી. આખિર મિસ્લ શોહદાકે જન્નતુલ બકીઆમેં દફન કિયે ગયે. આપને ગ્યારા સાલ ગ્યારા મહીને હુકુમતકી. ઓર બ્યાસી બરસકી ઉમરમેં શહીદ હુવે.

હઝરત ઉસમાન રદી૦ બડે દિલેર, નેકનીયત ઓર ફઇયાઝ થે. ઇબતિદાહીસે આપને ખિદમતે ઈસલામમેં જાનોમાલસે બડા હિસ્સા લિયા. આપ બડે ઝાહિદ, શબ બેદાર, રોઝેદાર ઓર કુરઆન ખવાન થે. કુરઆન શરીફકી હિફાઝત ઓર તકમીલમેં બડી મેહનતકી ઇસ લિયે આપકો જામેઉલ કુરઆન કેહતે હે. ઇબિતદાહીમેં આં હઝરત સલ૦કી સુકુનત કે લિયે ઝમીન અપની ગિરેહસે ખરીદ કર દી. ખાનએ કાઅબાકે ગિર્દ પુખ્તા દિવાર બનવાઈ, મદીને તઇયબામેં મસજીદે નબવીકો બોહોત વુસઅતદી ઓર ઇસાઇયોં કે મિસમાર શુદા ગિરજા સરકારી ખર્ચસે અઝસરે નો તાઅમીર કર દિયા.

હઝરત ઊસમાન રદી૦ બડે રહેમ દિલ ઓર હલીમ મિઝાજથે. અઝીઝ અકારિબ કે સાથ બડી મોહબ્બતો શફકત ફરમાતે, ઉનપર હમેશા લુત્ફો મહેરબાની કરતે.

ઉમુરાતે મમલેકતમેં ઉનકો બડા હિસ્સા દેતે ઓર ઉનકી હરેક ખ્વાહિશકો પુરા કરનેમેં બડી દરિયા દિલીસે કામ લેતેથે ઇસી વજેહસે વો આપકે ગિર્દોપેશ રેહતે ઓર આપકી રહેમદિલી ઓર દર ગુઝરસે બોહોત ફાયદા ઉઠાતે. ઝાતી અગરાઝો ફવાયદ કે લિયે દુસરે કે હુકુકકી પરવા ન કરતે. ઈસી વજેહસે ખરાબી પયદા હુઈ. ઓર હઝરત ઊસમાન રદી૰ કી શહાદતકે બાદ ખાના જંગીયોંકા આગાઝ હુવા.

સલતનતે અરબમેં ચારોં તરફ આતશે ફસાદ શોઅ-લાઝન હુઇ. મુખતલિફુલ ખ્યાલ ફરીક બન ગયે. ઇતતિહાદો યગાનિગતકા શીરાઝા ખુલને લગા. પુરાની રિકાબતેં તાઝા હો ગઇ, ઇસારો મુરૂવ્વતકી રૂહ કાફુર હુઈ, ઇસલામી સત-વતો જબરૂતકા ઇનહિતાત શુરૂઅ હુવા ઓર એહલે અરબકી શાનો શવકત, જાહો જલાલ, અઝમતો હયબતકા સિકકા જો તમામ અકવામે આલમપર નકશ હો ચુકાથા ઝાયલ હોને લગા.

હઝરત ઊસમાન કી સીરત ઓર ફેઝીલત.

હઝરત ઊસમાન રદી૰ કુરેશ કે મોઅઝિઝ કબીલે બની ઉમઇયા મેંસે થે. આપ આંહઝરત સલ૰ સે છટ્ટી પુશ્તમે મિલતે હેં આપકી વાલિદા આં હઝ-રત સલ૰ કી ફુફી કી બેટી થીં. હઝરત અબાબકર સિદ્દીક રદી૰ ખલી-

ફૂએ અવ્વલકી સોહબત ઓર તાઅલીમસે ઇસલામકે ગરવીદા હુવે ઓર આં હઝરત સલ્લ૦ કી ખીદમતમેં હાઝિર હોકર દિલી ખ્વાહિશસે મુસલમાન બન ગયે.

જબ આપકે ઇસલામ કુબુલ કરનેકી ખબર આપકે ચચા હકમ બિનુલ આસકો મિલી તો ઉસને ગુસ્સેમેં આકર આપકો એક અંધેરી કોટડીમેં બંદ કર દિયા ઓર કેહ દિયા કે "જબ તક ઇસ નયે દીનકો છોડકર અપને આબાઈ મઝહબપર ન આવગે ઇસ તનહાઈકી કયદસે આઝાદી ન મિલેગી." મગર હઝરત ઉસમાન રદી૦કા દિલ ઇસ્લામકી સાફ બે રિયા ઓર રોશન તાઅલીમને ખીંચ લિયા થા. ઇસલામી જઝબાત દિલસે ખુન બનકર ફયલ ચુકે થે. તવહહુમાતકી ઝિંદગીસે નફરત હો ચુકી થી. બાતિલ પરસ્તી ઓર તખઇયુલાતે કાઝિબાસે મુંહ મોડ બયઠે થે. બડી જુરઅતો હોસલેસે જવાબ દિયાઃ—

"મેં ઇસલામકો હરગિઝ નહીં છોડ સકતા." હકમ બિનુલ આસ ઈસ સાફ જવાબસે માયુસ હો ગયા ઓર આપકી સાબિત કદમી વ ઇસતિકલાલ દેખકર રહા કર દિયા.

રસુલે કરીમ સલ૦કી દો બેટીયાં યકે બાદ દીગરે આપકે નિકાહ મેં આઇ ઓર યે એક અયસા ફખ્ર હય કે ઇબતિદાએ આફ્રીનશસે કિસી શખ્સકો નસીબ ન હુવા. ઈસી વજેહસે આપકા લકબ ઝુન્નુરેન હુવા.

જબ મુશરેકીને મક્કાને આં હઝરત સલ૦ ઓર આપકે ચંદ સહાબા રદી૦કો હદસે ઝિયાદા તકલીફ દેની શુરૂ કી, ઓર માઅબુદે વાહિદકી પરસતિશ કરને વાલોંકી રાહમેં હર મુમકિન તરીકેસે રૂકાવટેં પયદા કરને લગે તો સબસે પહેલે આં હઝરત સલ૦કે હુકમસે હઝરત ઉસમાન રદી૦ને અપની બીબી કે હમરાહ હબશાકી તરફ હિજરતકી. આપકે જાનેકે બાદ કઇ દિન તક આં હઝરત સલ૦ ગમગીન ઓર ઉદાસ રહે. ઓર આને જાને વાલોંસે સરેરાહ ખેરીય-તકી ખબર દરિયાફત ફરમાકર સલામતીકે લિયે દુઆ માંગતે.

જંગે બદર વાકેઅ હુઇ ઉસવકત હઝરત ઉસમાન રદી૦કી બીબી બીમારથી, ખુદ આં હઝરત સલ૦ને આપકો ઉનકી તીમારદારીકે લિયે મદીને તઇયબાહીમેં રહેનેકી બાબત ફરમાયા થા. ઓર નેઝ ફરમાયાકે “ હાઝેરીને બદરકે બરાબર અજરભી મિલેગા. ઓર ગનીમતમેંસે હિસ્સાભી મિલેગા. ” ઇસી લિયે જબ મુસલમાનોંકી કલીલ જમા-અતકો અલ્લાહ તઆલાને કુફ્ફાર પર નુમાયાં ફતેહ બક્ષી તો માલે ગનીમતમેંસે આં હઝરત સલ૦ને હઝરત ઉસમાન રદી૦કો ભી બરાબર હિસ્સા દેકર અસહાબે બદરમેં શામિલ ફરમાયા. હઝરત ઉસમાન રદી૦કે ઇસલામી તકદ્દુસ, સતુદા અખલાક, સખાવતો મુરૂવ્વત ઓર શર્મો હયાને આં હઝરત સલ૦કે દિલપર અયસા ગેહરા નકશ કિયાથા કે જબ આં

હઝરત સલ૦કી દુસરી બેટી ઉમ્મે કુલસુમ રદ્દી૦ ફોત હો ગઇ તો આપને ફરમાયા કેઃ—

" અગર મેરી ચાલીસ બેટીયાં હોતી તો મેં એકકે બાદ દુસરી ઉસમાન (રદ્દી૦) સે બયાહતા યહાંતકકે કોઈ બાકી ન રહેતી. "

સુલેહ હોદેબિયાકે વકત હઝરત ઉસમાન રદ્દી૦ પયગ.મે સુલેહ લેકર મકકેકે મુશરેકીનકે પાસ ગયે. જબ ઉનકે આનેમેં દેર હુઇ તો યહાં મશહુર હોગયા કે એહલે મકકાને આપકો કતલ કરદિયા હય. યે અફ્વા સુનતેહી આં હઝરત સલ૦ને મુસલમાનોંસે લડને, મરનેકી કસમ લી. જો **બયતે રિઝવાન** કે નામસે મશહુર હુઈ. ઓર **આં** હઝરત સલ૦ ને હઝરત ઉસમાન રદ્દી૦કી બજાયે અપના દસ્તે મુબારક રખકર કહા કેઃ—" યે ઉસમાન (રદ્દી૦)કે હાથકી બજાયે હે કયોંકે વો ખુદા ઓર રસુલ (સલ૦)કે કામપર ગયા હે."

હઝરત ઉસમાન રદ્દી૦મેં તમામ સહાબાસે બઢકર હયાકી*

* એક મોકાપર રસુલે કરીમ સલ૦ લેટે હુવેથે ઓર આપકી પિંડલિયાં ઝરા નંગીથીં કે અબાબકર સિદ્દીક રદ્દી૦ને અંદર આનેકી ઇજાઝત તલબ કી. ઉનકે તશરીફ લાનેપર **આં** હઝરત સલ૦ ઉસી હયઅત પર લેટે રહે. ફિર હઝરત ઉમર ફારૂક રદ્દી૦ તશરીફ લાયે. તોભી આપ લેટે રહે. ઇતનેમેં હઝરત ઉસમાન રદ્દી૦ને હાઝિર હોનેકી ઇજાઝત માંગી. **આં** હઝરત સલ૦ ફોરન ઉઠ બયઠે. ઓર પિંડલીયાં

સિફૂત ઇસ કમાલકે દરજેપર પહોંચી હુઇથી કે ન સિર્ફ આં હઝરત સલ૦ કદર કરતેથે બલકે ખુદાકે ફિરિશ્તેભી શરમ ખાતે થે. આપકી હયાકા યે આલમથા કે ગુસ્લતકભી સબસે અંદરકી કોઠરીમે ફરમાતે. દરવાઝા બંદ કર દેતે ઓર ફિરભી કભી સીના સીધા કરકે ખડે ન હોતે, ચુનાંચે જબ મુફસિદોંને આપકે મકાનકા શદીદ મુહાસિરા કિયા તો મસજીદે નબવીમેં નમાઝ પઢના ઓર પાનીતક અંદર જાના રોકદિયા. ઉસવકત આપને ખિડકીમેંસે સર નિકાલકર અપને મહાસન બ્યાન કિયે જીન્હેં સુનકર મુફસિદ સિવાય એતિરાફકે એક લફ્ઝભી બરખિલાફ ઝબાનસે ન નિકાલ સકે.

ફયઝાને ખાલિક વ આં હઝરત સલ૦કી સોહબતો તાઅલીમસે હઝરત ઉસમાન રદી૦કા દિલ પુરા શયદાઈ હો ચુકાથા. આપને ઈસલામકી ખિદમતમેં બડી ફરાખ હોસલગી ઓર દરિયાદિલીસે કામ લિયા.

કપડેસે છિપાલીં. જબ સબ રૂખસત હો[illegible] તો હઝરત આયેશા સિદીકા રદી૦ને અર્ઝકી, "યા રસુલુ[illegible] સલ૦ હઝરત અબાબકર રદી૦, હઝરત ઉમર રદી૦કે આનેપર [illegible] એહતિમામ ન કિયા લેકિન ઉસમાન રદી૦કે આતેહી આપ [illegible]કે ઓર પિંડલીયા ઢાંક લીં." અ[illegible] હઝરત સલ૦ને ફરમાય[illegible] "મેં અયસે આદમીસે કયોં ન શરમ કરૂં જીસસે ખુદાતઆલાકે [illegible]રનેભી શરમ કરતે હેં. ઉસમાન (રદી૦) બડા સાહિબે હયા ઓર શરમીલા હે."

જયશે ઉસરત* (તબુકકી ચઢાઈ) કે મોકેપર જબકે એહદે ઇસલામકો બડી સખતી ઓર મુસીબતકા સામના થા. આપને અયસે નાઝુક વકતમેં બડી ઇમદાદકી. કઈસો ઉંટ સાઝો સામાન સમેત ઓર એકસો ઘોડે મુજાહેદીનકો અપને પાસસે ખરીદકર મુહઈયા કરદિયે. અલાવા બરીં એકહઝાર દીનાર નકદ દિયે. ઉસ બર વકત ઈસલામી ખિદમતકે સિલેમેં આં હઝરત સલ૦ને ફરમાયા કેઃ—

" ઉસમાન (રદી૦) ને આજ અયસી અઝીમુશ્શાન મદદ દી હે કે ઉસકે બાદ અબ કોઈ અમલ ઉસકો ઝરર ન દેગા. "

હઝરત ઉસમાન રદી૦કે એહદે ખિલાફતમેં રે કા બાકીકા હિસ્સા જો હઝરત ઉમર ફારૂક રદી૦કે એહદે ખિલાફતમેં રેહ ગયા થા ફતેહ હુવા. જઝાયરે કબરસ, રોહડસ

* તબુક એક કસબા હે શામ ઓર વાદીઉલ કુરાકે દરમિયાન. આં હઝરત સલ૦કો ખબર મિલિકે રૂમીયોંને બોહોતસા લશકર વહાં જમે કિયા હે ઓર જઝામ, બની લખમ ઓર બનીગસ્સાનકે લોગ ઇસાઇ થે સબ ઉનકે સાથ મિલગયે હેં. ગરમીકા મોસમ થા ઓર કેહતસે મુસલમાન બોહોત તંગ ઓર લાચાર થે. મુસલમાનોંકા લશકર તઇયાર કરનેમેં બોહોત દિકકત વાકે હુઈ ઇસલિયે ઉસકો ઝાતુલ ઉસરત કેહતે હેં. મગર આં હઝરત સલ૦ જબ વહાં પહોંચે તો રૂમી જંગકે લિયે ન નિકલે.

વગેરાકી તસખીરસે એહલે ઈસલામ સમન્દરકે માલિક બન ગયે. ત્રાબલસ (અફરીકા)મેં રૂમી ગવરનરકી શિકસ્તસે ઇસલામકી અઝમત વ શોકત કાયમ હો ગઇ. તુરકસ્તાન, ખુરાસાનકે ઇલાકે ઝેરેનગીન હુવે. આ અલાએ કલમ તુલ્લાહ ઓર તવહીદકા એઅલાન વસીઅ હુવા, ઇશાઅતે ઈસલામ કે રાસ્તેપર જીસકદર રૂકાવટેંથીં દુર હુઇં. શિઆરે ઇસલામ દુર દરાઝ મુલકોંમેં કાયમ કિયે ગયે. ઓર હઝારહા મુશરિક દિલી ખ્વાહિશસે ઇસલામકે દાયરેમેં દાખિલ હો ગયે.

આપકે ઝમાનએ ખિલાફતમેં માલે ગનીમત ઓર ખિરાજસે ઇસકદર દોલત વુસુલ હુઇ કે રખનેકો જગા ન રહી. તમામ મુસલમાન દોલતસે માલામાલ હો ગયે. રફાહીયતે આમ્મા ઓર ફરાગતે તામ્માકી યે હાલત હો ગઇ કે એક એક ઘોડી લાખ લાખ દિરહમકો ફરોખ્ત હુઈ. માલકી કસરતકી વજેહસે હઝરત ઉસમાન રદી૦ને ખઝાને ઓર દફતર કાયમ કિયે, લોગોંકો વઝાયફ અતા કિયે. મોઅઝઝનોંકી તનખ્વાહેં મુકરરકીં. ઓર ખલાયકકી બેહબુદીકે અલાવા બે ઝબાન હયવાનાતકે લિયે ચરાગાહેં મુકરરકીં.

હઝરત ઉસમાન રદી૦કે એહદે ખિલાફતકે ઈબતિદાઈ સાલ તવહીદકે એઅલાન, ખલકુલ્લાહકી બેહતરી ઓર મુલ્કોંકી ફતેહ કે લિહાઝસે બોહોત મુબારક રહે. ઓર

વાકેઆ કતલે હઝરત ઊસમાન રદી૦ પર નઝર

કિસી કિસમકા ઝગડા ન ઉઠા. લેકિન આખરી સાલોંમેં અયસી તબદીલી વાકે હુઇ, ઇસકદર ઇખતિલાફાત પયદા હુવે કે અકસર લોગોંકો હઝરત ઉસમાન રદી૦કી નિસબત શિકાયતકા મોકા મિલ ગયા ઉસમેંકી મોટી મોટી શિકાયતેં યે હેં.

અવ્વલ યે કે હઝરત ઉસમાન રદી૦ને તમામ ઝિમ્મેવારીકે ઓહદે અપને નવજવાન અઝીઝો અકારિબકે સિપુર્દ કિયે. ઓર ઉનકો બલિહાઝ કરાબત ઉન લોગોં પર તરજીહ દી જો **આં** હઝરત સલ૦કી સોહબત ઓર સાબેકુલ ઇસલામ હોનેકી વજેહસે બ દરજહા બેહતર ઓર કાબિલ થે.

દોયમ યે કે અપને અકારિબકો બગેર કિસી ઇસતેહ-કાક કે બોહોતસા રૂપીયા બખ્શ દિયા. યે શિકાયત ખુદ હઝ-રત ઊસમાન રદી૦કે સામને પેશ હુઇ. આપને ઇસકે જવાબમેં કરાબત મંદોકે સાથ એહસાનો સુલુક કરનેકી નિસબત ઈસલામી હુકમ ઓર સીરતે નબવી પેશ કી. ઈસ પર એતિરાઝ કિયા ગયા કે “હઝરત અબાબકર સિદ્દીક રદી૦ ઓર હઝરત ઉમર રદી૦ને ઈસ તરાહ કયોં ન કિયા.?” હઝરત ઉસમાન રદી૦ને જવાબ દિયા કે “ઉન્હોંને અપના વો હક છોડ દિયા જો મુકરર થા. મેં ખુદાકે ફરમાનેકે

મુતાબિક સિલે રેહમી કરતા હું " લેકિન અકસર લોગોંને આપકે ફરમાને પર કાન ન ધરા ઓર દિલોંમેં ગુબાર બઢતા ગયા. ઇસલામકે હરે ભરે ચમનમેં ખારજી ઓર અનદરૂની તાસીરાતે રકાબત કી મસમુમ હવાઓંને બરબાદી બખ્શ નતાયજ પયદા કિયે. દિલોંમે ઈસલામને જો એક ન થમને વાલી મોહબ્બતો ઉલફતકી કેફીયત પયદા કર દી થી, બુગઝો ઇનાદ સે તબદીલ હો ગઈ ઓર એક અરસે ઇન કિલાબ પસંદ ગિરોહકી બુનિયાદ પડી જીસને ઇસલામી સલતનતમેં અબતરી ડાલ દી. સબસે બડી વજેહ શિકાયત ખાનદાને બનુ ઉમઇયાકો ઓહદે દેને કે મુતઅલ્લીક થી. ઓર ફિલ હકીકત ઈસી વજેહસે શોરિશ ઓર ફસાદ ઝિયાદા બઢા. કયોંકે બનુ ઉમઇયા કુરેશ કે સબ કબાયલ મેં સે તેઅદાદમેં ઝિયાદા થે. ઓર ઉનકી તબીયતમેં ફિતરતન જાહ તલબી ઓર હુકુમતકી આરઝુ થી. ઉન્હોંને હઝરત ઉસમાન રદી૦ જયસે નેકદિલ, નર્મ મિઝાજ ઓર શરમીલે ખલીફાસે અપની મતલબ બરાહી ઓર ફાયદા ઉઠાનેકી જા વ બેજા કોશીશેં કીં. ઓર કિસી આને વાલે વકતકે લિયે અપના અસર ઓર રૂસુખ મુલ્કમેં કાયમ ઓર મુસતેહકમ કરને ઓર એતિબાર જમાને કે લિયે બર સરે હુકુમત હોનેકા કોઇ મોકા હાથસે ન દિયા. વો જાનતે થે કે હઝરત ઉસમાન રદી૦કે બાદ ખિલાફત બિઝઝુરૂર હઝરત અલી કર૦કો મિલેગી. કયોં કે આપકે સિવાયે ઓર કોઇ

દુસરા શખ્સ ખિલાફત કા એહેલ ન થા. આપ આં હઝરત સલ૦કે ભાઈ, જલીલુલ કદ્ર કુરેશ, મહાજીર, સાબેકુલ ઈસ્લામ ઓર દીગર તમામ ફઝાયલમેં મુસલમાનોંકી નિગાહમેં સબસે બઢકર કાબેલીયત રખતે થે. અલાવા અઝીં જો કોનસલ હઝરત ઉમર ફારૂક રદી૦ને અપની વફાત પર મુકરર કી થી ઉસકે તમામ મેમબરોંને હઝરત ઉસમાન રદી૦ ઓર હઝરતે અલી કર૦ દોનોંકે હકમેં અપના દાઅવા છોડ દિયા હુવા થા. ઈસ વજેહસે હઝરત અલી રદી૦ કે એહદે ખિલાફતમેં બનુ હાશમકી તરક્કી યકીની જાનતે થે જીસે વો કદીમ રિકાબતકે ખ્યાલસે ગવારા ન કર સકતે થે. ઈસ પેશબંદી ઓર આકેબત બીનીકે બાઅસ ઉમુરાતે સલતનતમેં ઝિયાદા હિસ્સા લેકર કુવ્વત હાસલ કર લી. ઓર જયસા કે આગે ચલકર બયાન હોગા ઉનકી તમામ કાવિશ ઓર જદો જહદકા નતીજા બિલ આખિર ઉનકી હસબે મરઝી હુવા. સલતનત બનુ ઉમય્યામેં મુનતકિલ હો ગઈ જો ઈનકા અસલી મકસુદ થા ઓર વાકઈ બનુ ઉમય્યામેં ઉમુરે સિયાસત ઓર મુલ્કદારી કે સમઝને ઓર બરતને કા મલેકા કુદરતી થા. ઓર યે અમ્ર બઈદ નહીં કે કુદરત કિસી ખાસ અમ્રકે લિયે મુનતખિબ કર લેતી હે ઓર વો અમ્ર ઉસીકે સિપુર્દ હોતા હે ઓર ઉસીકે હાથોં સર અનજામ પાતા હે.

દુસરી તરફ બનુ હાશમ જો તેઅદાદમેં બનુ ઉમય૦

ચાસે કમ થે જીનકા પલડા એહદે સઆદત મેહેદ આં હઝરત સલ૦સે હલકા ચલા આતા થા. કયોંકે ઉનમેંસે નિહાયત બહાદુર ઓર કાબિલ જવાન અમીર હમઝા રઝી૦ તા જંગે ઓહદમેં શહીદ હો ગયે થે ઓર ઉનસે કબ્લ ઉબેદા બિન હરસ બિન મુતતલિબ રઝી૦ જંગે બદરમેં ઓર હઝરત જાઅફર બિન અબી તાલિબ રઝી૦ જંગે મોતામેં શહાદત પા ચુકે થે. ઓર આં હઝરત સલ૦કી વફાત કે બાદસે હી હરએક એહેદ મેં ખિલાફતકે મુતમન્ની રહે થે જો હઝરત અલી રઝી૦કી અમન પસંદ ઓર સુલેહકુન પાલીસીસે ઉનકી યે ખ્વાહિશ પુરી ન હુઇ. આપ ઈસ બાતકો તાડ ગયે. ઉન્હોંને ખાનદાને બનુ ઉમઈયાકી શવકતો ઈકતિદારકી બઢતી હુઇ રવકે ઈનસિદાદ ઓર રોક થામકે લિયે જદો જહદ શુરૂ કી.

ઐરઝવાહાને બની હાશમને ગલત ફેહમીસે ઉસકે સદદે બાબકી તજવીઝ હઝરત ઉસમાન રઝી૦કી અયબ શુમારી કરાર દી. ઇબ્ને સબા યહુદીને હઝરત અલી રઝી૦ કી દોસ્તીકે લિબાસમેં અરબસે મિસર તક હઝરત અલી રઝી૦ ઓર આપકે મુકરર કરદા ગવરનરોંકે ઉયુબ ઓર હઝરત અલી રઝી૦ ઓર બનુ હાશમકે મહાસનો ફઝાયલ બ્યાન કરને શુરૂ કિયે. ગો હઝરત અલી રઝી૦ને ઈસ કાર રવાઇકો કભી પસંદ ન કિયા લેકિન મુફસિદાના લેકચર

અપના કામ કર ગયે. ઔર અબ્બામકો સીડીશનકે લિયે તઈયાર કર દિયા. ઔર જહાં તક હો સકા ઇનકિલાબ પસંદ તબાયઅકો ખિલાફતે હઝરત ઉસમાન રદીoસે ઉચાટ કર દિયા.

હઝરત ઉસમાન રદીoકે અકસર મુકરર કરદા ગવરનરોંને બલિહાઝ મુલકી ફુતુહાત, હુસ્ને મઆશિરત ઔર ઇસલામી તરકકીકે બોહોત કાબિલે તાઅરીફ કામ કિયે. ઔર ઉનકા તકરરૂર બેહેઝ હઝરત ઉસમાન રદીoકી રિસ્તેદારી કાબિલે એતિરાઝ નહીં હો સકતા.

હાં, બાઅઝ બનુ ઉમઇયાકે હાકેમ ઝેરે બેહેસ આ સકતે હેં. ઉનકી તકરરૂરી મીઆરે કાબેલીયત ઔર હુકુકે મસાવાતકે ખિલાફ થી. ઔર યેહી અફઆલ હઝરત ઉસમાન રદીoકી બદનામી ફયલાને કે લિયે મુખાલેફોંકે વાસ્તે આલા બન ગયે. ઇન અઅમાલ કી તકરરીયોંકે નતાયજે બદકો હઝરત ઉસમાન રદીo અપની નેક ઝાતી, યા બુઢાપે યા શરમો હયા યા યું કહો કે કરાબતકી વજેહ સે સમઝ ન સકે. ઔર શિકાયાત પહોંચને પરભી માઅમુલી તમ્બીહસે કામ લેકર બાત આઇ ગઇ કરતે રહે. જીસકી વજેહ સે શિકાયત કરને વાલોં કો હઝરત ઉસમાન રદીoકે મુતઅલ્લીક યેહ તરફ તો અપને અઝીઝોં ઔર રિસ્તેદારોંકી

બેજા તરફદારી ઓર ફવાયદે ખાસકી ઓર દુસરી તરફ આમ્મે ખલાયકકી અહમ રિઆયત ઓર અદાવતકા ખ્યાલ મયદા હો ગયા.

અગરચે હઝરત ઉસમાન રદી૦ બાઅઝ હુક્કામકે શિકાયાત પહોંચનેપર માઅઝુલ ભી ફરમાતે રહે લેકિન તબીયતોં મેં જો બદગુમાની ઓર રૂકાવટ વાકે હો ગઈથી વો ન નિકલી.

માલિક ઉશતરને કુફેમેં તોહીને અદાલતકી. ઓર એલાનીયા બગાવતકે બા વુજુદ હઝરત ઉસમાન રદી૦ને મેહેઝ અપની નર્મ મિઝાજી ઓર ચશ્મ પોશીસે ઉસકો કુફેસે શામમેં ભેજ દિયા. જીસકી વજેહસે મુખાલિફ ઝિયાદા દિલેર હો ગયે ઓર માલિક ઉશતર બગેર હઝરત ઉસમાન રદી૦કી ઇજાઝતકે કુફેમેં વાપિસ આ ગયા. ઓર શોરિશ બપા કર દી. હઝરત ઉસમાન રદી૦ને ફિતનો ફરો કરનેકી ગરઝસે એહલે કુફાકે મુતાલિબે કો માનકર અબુ મુસા અશઅરી કો મુકર્રર કર દિયા. લેકિન કુફીયોંકા કીના કમ ન હુવા ઓર વો ફસાદ પર મુસીર રહે.

દર અસલ અગર થોડી દેરકે લિયે અકલે સલીમકી રોશન આંખસે દેખા જાયે તો યેહી માલુમ હોતા હે કે ઇસ તમામ શોરિશ ઓર ફસાદકી તેહમેં બનુ ઉમય્યા ઓર

બનુ હાશમકી વોહી પુરાની રિકાબત કી આગ કામ કર રહીથી જો હઝરત ઊમર રદી૦કે ઝમાને મેં ઇનકી ઝબર-દસ્ત સયાદતસે બઝાહિર દબ ગઇ થી લેકિન હઝરત ઊસ-માન રદી૦કી ખિલાફતકે આખરી સાલોંમેં એકદમ ભડક ઉઠી.

અરબમેં તો યે સુરત થી. ઉધર મિસરમેં હઝરત ઊસમાન રદી૦ને ઉમરૂ બિન આસકો માઅઝુલ કરકે ઉસકી બજાયે અબદુલ્લા બિન સાઅદકો વાલી મુકર કિયા. એહલે મિસર અબદુલ્લા બિન સાઅદ રદી૦કી હુકુમતસે ખુશ ન હુવે ઓર હઝરત ઊસમાન રદી૦કે પાસ શિકાયત કી, આપને અબ-દુલ્લા રદી૦કો એક તેહદીદ આમેઝ ફરમાન લિખા ઓર રિઆયા કે સાથ શફકત વ મેહેરબાની વ અદલો ઇનસાફ સે સુલુક કરને કી હિદાયત ફરમાઈ. લેકિન જબ હાકિમો મેહકુમકે તાઅલ્લુકાત દુરૂસ્ત ન રહે થે મુવાફિકત ન હુઇ. ચુનાંચે શુમીએ કિસમતસે ઇસ ના મુવાફિકત કે અરસે મેં એક શખ્સ કત્લ હો ગયા. જીસસે એહલે મિસર બોહોત બરર અફરોખ્તા હુવે. ઓર ઉનકો અપની શિકાયત પર તેલ ડાલનેકા મોકા મિલ ગયા. ઓર વો એક જમી-યતકે સાથ મદીને તઇયબામેં આયે ઓર હઝરત ઊસમાન રદી૦સે અબ્દુલ્લા બિન સાઅદ રદી૦કો માઅઝુલ ઓર ઉસકી જગે મોહમ્મદ બિન અબીબકર રદી૦કો ગવરનર મુકરર કરનેકી દરખ્વાસ્ત કી. હઝરત ઊસમાન રદી૦ને મન-

ઝુર ફરમા લિયા. ઓર વો અપને મકસદમેં કામયાબી હાસલ કરકે ખુશ ખુશ વાપિસ જા રહે થે કે મરવાન કી વજેહસે જો શુરૂસેહી મુફસિદા પરદાઝ ઓર ફિતના અંગેઝ થા. જીસકો હઝરત ઊસમાન રદી૦કી તબીયત પર પુરા કાબુ હાસલ થા ઓર જીસને વક્તકે લિહાઝસે હઝરત ઊસમાન રદી૦કી નરમ પાલીસી કે રાઝકો બિલકુલ ન સમઝા રૂકાવટ પયદા હો ગઈ.

ઉસને હઝરત ઊસમાન રદી૦કે નામ ઓર મોહોરસે અબદુલ્લા બિન સાઅદકે નામ મોહમ્મદ બિન અબીબકર રદી૦કો કતલ કરનેકા ફરમાન લિખ ભેજા. રાસ્તેમેં રાઝ ફાશ હો ગયા. ઓર મોહમ્મદ બિન અબીબકર રદી૦ને ખત ઓર કાસિદકે સાથ વાપિસ મદીનેકી તરફ રૂજુ કિયા. મિસરીયોંકે જોશો ખરોશકી કોઇ હદ ન રહી. હઝરત ઉસમાન રદી૦કી નિસબત ઉનકી બદગુમાની દરજએ યકીન તક પહોંચ ગઇ. વો હઝરત અલી રદી૦કે પાસ આયે ઓર તમામ માજરા બ્યાન કિયા. હઝરત અલી રદી૦ દીગર અસહાબોંકે હમરાહ હઝરત ઊસમાન રદી૦કે પાસ આયે ઓર દરિયાફ્ત કિયા.

હઝરત ઊસમાન રદી૦ને હલફન કહા કેઃ—" ન મૈંને ખત લિખા હૈ ઓર ન મુઝે ઇલ્મ હૈ. બેશક નામાબર મેરાહી ગુલામ હૈ, ઉંટની ભી મેરીહી હૈ. ઓર મોહર ભી

મેરી લગી હૈ. લેકિન યે સબ કુછ મેરી લા ઇલમી મેં કિયા ગયા. હે. હઝરત અલી રદી૦ ઓર તમામ લોગોંકો કસમકા યકીન હો ગયા ઓર સારા ભાંડા મરવાનકે સર ફુટા. જીસને યે સબ શરારત ઓર જાલસાઝી કી થી. મરવાનકી ફિતના અંગેઝી ઓર આકેબત અંદેશી હઝરત ઉસમાન રદી૦કી જાનકા વબાલ હુઇ. મુફસિદ પરદાઝ પહેલે હી હઝરત ઉસમાનં રદી૦સે શાકી થે. અબ ઉનકો હસ્બે મરઝી એક હથખંડા મિલ ગયા. વો હઝરત ઉસમાન રદી૦સે મરવાનકો તલબ કરને લગે કે ઇસકો કત્લ કર દેવેં. હઝરત ઉસમાન રદી૦ને ઇસસે ઇંનકાર કિયા. હઝરત ઉસમાન રદી૦કે ઈનકાર સે વો ઓર ભડકે ઓર આપકે ઘરકા મુહાસિરા કર લિયા. ઇસ શોરિશમેં મિસરી ઓર કુફી લોગોંને ઝિયાદા સરગરમી સે હિસ્સા લિયા ઓર બાવુજુદ હઝરત અલી રદી૦કે અપને સાહબઝાદોંકો હિફાઝતે ખલીફા પર મુકરર કરને કે હઝરત ઉસમાન રદી૦ કત્લ કર દિયે ગયે.

ઇસમેં કુછ શુબ્હા નહીં કે મરવાન શરીર થા, ફિતના અંગેઝ થા મગર ઉસકે જુર્મકી તેહકીકાત ઓર સઝા ખલીફએ વક્ત કી રાયે ઓર ફયસલે પર છોડ દેની ચાહીયે થી. કયોં કે મુજરિમકો હદ મારના ઓર કુસુરવારકો સઝા દેના ખલીફએ વક્તકા કામ થા. ખલીફએ વક્ત સે મુજ-

રિમકા તલબ કરના કાનુનકો અપને હાથમેં લેના ઓર મુજરિમકે લિયે ખુદ સઝાકા તજવીઝ કરના કિસી સુરત મેં જાયઝ ઓર મુસતેહસન ન થા બલકે “ ઉલીલ અમ્ર મિનકુમ ” કી સરીહ મુખાલિફ્ત થી.

વાકેઓ કત્લ પર ગોર કરને સે હઝરત ઉસમાન રદી૦ કી પાકીઝગી ઓર બે લોસ ઝિંદગી પર કુછ શુબ્હા નહીં રહેતા. ઓર ઉસકા તમામ બોઝ મુફસિદોંકે સર પર પડતા હે. મકાન ઘિરા જાતા હે, મસ્જીદે નબવી સલ૦મેં નમાઝ પઢને સે રોકા જાતા હે, પાનીકા કતરા તક અંદર જાને નહીં પાતા, પ્યાસ ઓર તિશનગી સે રૂહ ઘુલી જાતી હે, હઝરત અલી રદી૦ અપને ઘરસે પાની ભેજતે હેં જીસ્કે હઝરત ઉસમાન રદી૦ તક પહોંચને સે મુફસિદ રોક કરતે હેં. ઇસ કશ મકશમેં હઝરત હસન બિન અલી રદી૦, મોહમ્મદ બિન તલહા રદી૦ ઓર હઝરત અલી રદી૦કે ગુલામ કુમ્બર રદી૦ ઝખમી હો જાતે હેં, ઉનકો ઝખમી દેખકર મુફસિદ ઘબરાતે હેં કે કહીં બનુ હાશમ ભી બિગડ ન બયઠેં દીવાર ફાંદકર અંદર આ જાતે હેં, મગર રેહમે મુજસ્સીમ, સાબિરો શાકિર હઝરત ઉસમાન રદી૦ કિસી કિસમકા મુકાબિલા નહીં કરતે ઓર રોઝેકી હાલતમેં ઇત-મિનાને કલબકે સાથ ખુશુઅ વ ખુઝુઅસે કુરઆને મજીદકી તિલાવતમેં મશગુલ રહેતે હેં ઓર અયસે નાઝુક વક્તમેં

ભી જબકે મોતકા યકીન હે મુફ્સિદોંકે લિયે હિદાયતકી દોઆ માંગતે હેં ઓર ઇસતરાહ આં હઝરત સલ૦કી કામિલ ઇતતિબાઅ ઓર ઇતાઅતમેં સબ્રો રઝાકા આઅલા નમુના દિખાતે હુવે શહીદ હો જાતે હેં. કયોં કે ઇસકી નિસબત આં હઝરત સલ૦ને બનુરે ઇરફાન પહેલેહીસે ખબર દે દીથી ઓર સબ્રો તહમ્મુલ વ સાબિત કદમીકી હિદાયત ફરમાઇ થી જીસ પર આપને પુરી તરેહ અમલ કિયા ઓર બાઅઝ ખેરખ્વાહોં કે મશવિરા દેને પર કે "અફ્વાજ આપકે હાથમેં હે અપની જાનકી હિફાઝત કીજીયે" આપને જવાબમેં ઇરશાદ ફરમાયા કેઃ—"મેં અપની જાન કે વાસ્તે મુસલમાનોંમેં ખુનરેઝી નહીં ચાહતા." સુબ્હાનઅલ્લાહ, કયા ફરાખ હોસલગી ઓર કયા મોઅતદીલ તબીયત હે. ગોયા સમંદર જીસ્મે કુદુરત નહીં.

બાબ ૭.

અમીરૂલ મોમેનીન હઝરત અલી રદી૦કી ખિલાફત

હિજરી ૩૫.

હઝરત ઊસમાન રદી૦કી ઝિન્દગીહીમેં ખિલાફતકે બારેમે જોડતોડ શુરૂ હો ગયે થે. હઝરત આયેશા રદી૦ તલહા રદી૦કો ખલીફા બનાના ચાહતી થી. કુછ લોગ ઝુબેર રદી૦કી તરફદારીકા દમ ભરતે થે. ઓર અમીર મઆવીયા રદી૦ અપને આપકો ખલીફાહી તસવ્વુર કર ચુકે થે. લેકીન આમ લોગોંકા રોહજાન હઝરત અલી રદી૦ કી તરફ થા. ઓર હકીકતમેં આપ ખિલાફતકે સઝાવારભી થે. ચુંનાચે હઝરત ઉસમાન રદી૦કી શહાદત કે બાદ અકસર મુહાજેરીન ઓર અનસારને આપકો ખલીફા નામઝદ કરકે બેઅતકી લેકિન અમીર મઆવીયા એહલેશામ ઓર મિસરો ઈરાકકે ચંદ કબીલોંને બેઅત ન કી. હઝરત અલી રદી૦કી ઉમર ઉસવકત ૫૮ બરસકી થી. આપ બડે હલીમ, બુર્દબાર, સુલેહકુલ ઓર અમન પસંદ થે. શુજાઅતો મરદાનગી આપકે રગો રેશેમેં પયવસ્ત થી. રૂહાની ઉલુમ, હિકમત ઓર ફિલસફએ ઈસલામમેં મુમતાઝ થે. દુનિયાવી જાહોજલાલ શાનો શવકતકી આપકે દિલમેં ઝરાભી મોહબત

ન થી. આપ આં હઝરત સલ૦કે ચચાઝાદ ભાઇ થે. બચપનસેહી આં હઝરત સલ૦ પરવરિશકે મુતકફ્ફિલ હુવે ઓર આપકી કનારે આતેફતો શફકતમેં રેહકર આપકી તાઅલીમો તરબીયત ઓર ફયઝાને સોહબતસે ઝાહરી વ બાતની કમાલ હાસલ કિયે.

આં હઝરત સલ૦કી બાઅસતપર આપ ના બાલિગ બચ્ચે થે. ગૌયા આપને જાહેલીયતકા ઝમાના પાયાહી નહીં. ઓર યે ખુસુસીયત હઝરત અલી રદી૦કે સિવાય કિસીકો નસીબ નહીં કે બચપનસે લેકર આં હઝરત સલ૦કી વફાત તક તમામ મસાયબ ઓર પરેશાનીયોંમેં સાથ રહે. આં હઝરત સલ૦કો આપસે ઇસકદર મોહબ્બતથી કે અપની પ્યારી બેટી ફાતમતુઝ ઝોહરા જીનકે હકમેં આપને સઇયિદ-નીસા ફરમાયા હઝરત અલી કર૦કે નિકાહમેં અતા ફરમાઇ.

જબ મકકેકે કાફેરોંને આં હઝરત સલ૦કે કત્લકી તજવીઝ પુખ્તા કરલી ઓર રાતકો મકાનકે ગિર્દ ઘેરા ડાલ દિયા કે ચુપકેસે સુબેહ મારડાલેં તો રસુલુલ્લાહ સલ૦ હઝરત અલી રદી૦કો અપની જગે બિસ્તરે પર લિટા કર ખુફિયા મકાનસે નિકલગયે ઓર હઝરત અબાબકર સિદ્દીક રદી૦કો સાથ લેકર ગારેસુરમેં જા છુપે.

ચે હઝરત અલી રદીં૦કા દિલ ગુરદા થા કે બગૈર ખોફો હિરાસ, ફિકરો ઇઝતિરાબ તમામ રાત બિસ્તરપર લેટે રહે. રાતકા સન્નાટા થા, મુશરેકીન હર તરાહસે તઇયાર બ ઈરાદએ કત્લ મકાનકે ગિર્દ જમેહેં ઓર હરઆન હમલેકે ખોફસે રૂહ ઘુલી જાતી હે. મગર ઇરશાદે નબવીકી તાઅ-મીલમેં ઉનકે ઈસતિકલાલો ઇસતિકામતમેં ઝરા લગઝિશ ન હુઈ. બડે ઇતમિનાન ઓર સુકુનસે બેઠે રહે. ઓર કુરબાની વ ઇસારકી અયસી શાનદાર મિસાલ કર દિખાઇ કે કિસી કોમકી તારીખમેં નહીં મિલ સકતી. હિજરતકે બાદ જંગે બદરમેં અગરચે, સહાબએ કિરામ રદી૦ને બોહોત બહાદુરી ઓર જુરઅત દિખાઈ લેકિન હઝરત અલી રદી૦કી તલવારને સબસે બઢકર કામ કિયા. મુશરેકીનકે નામી ગિરામી જંગજુ કત્લ કરકે ઉનકે દિલોંમે દેહશત બિઠા દી. કુફ્ફારે મકકેકા ઝોર કમ હો ગયા. મુસલમાનોંકે દિલોંસે ઉનકા રોબ હમેશાંકે લિયે ઉઠ ગયા. ઓર એહલે ઈસલામકા ઇકતિદાર ઓર પોલીટીકલ હસ્તી કાયમ હો ગઇ. જંગે ઓહોદમેં જબ તીર અંદાઝોંકી મુહાફિઝ જમાઅતને આં હઝરત સલ૦કે ખિલાફે હુકુમ અપની જગે છોડકર લુટમેં હિસ્સા લિયા તો ખાલિદ બિન વલીદ રદી૦ ઓર ઉમર બિન આસ રદી૦ને જો ઉસ વકત તક ઇસલામ નહીં લાયે થે. મોકા ગનીમત જાનકર અચાનક હમલા કરદિયા. ઓર મુસલમાનોંકો દબાતે હુવે આં હઝરત સલ૦ તક પહોંચે.

આપ હુઝુરે અકદસ સલ૦ભી ઝખમી હોકર એક ગઢે મેં ગિર પડે. માઅન હઝરત અલી રઝી૦ હમલા આવરોંકે મુકાબિલ આં હઝરત સલ૦કી હિફાઝતમેં સીના સિપર હો ગયે. અગરચે ઝખમોંકી વજેહસે જીસ્મ ચુર હો ગયા લેકિન રસુલે કરીમ સલ૦કો મઝીદ તકલીફસે બચા લિયા.

જંગે ખંદકમેં ઉમરૂ બિન અબ્દુ જો અરબમેં એક હઝાર પહેલવાનસે મુકાબિલા કરનેવાલા મશહુર થા. જબ ખંદક ફાંદકર આં હઝરત સલ૦સે તાલિબે મુબાઝિરત હુવા તો હઝરત અલી રઝી૦ ઉઠ ખડે હુવે. ઉનકી રગોંમેં ગેરતો હમીયતસે ખુને હાશમીને જોશ મારા ઓર આં હઝરત સલ૦કી ઇજાઝતસે ઊમરૂ બિન અબદુ પર ઇસ શિદદતસે હમલા કિયા કે અગરચે ઉમર બડા નિડર, તજરૂબેકાર ઓર બહાદુર શેહસવાર થા લેકિન હઝરત અલીરઝી૦કી ખુનચકાં શમશીરકી ઝર્બ બરદાશ્ત ન કર સકા ઓર ઉસી જગે કત્લ હુવા ઉસકે કત્લકે બાદ મુખાલેફીનમેંસે કિસીકો મુકાબિલેકી જુરઅત ન હુઇ.

જબ આં હઝરત સલ૦ને ખયબર પર ચઢાઇકી ઓર ઉસકો મુહાસિરેમેં લેલીયા તો કઇ એક બહાદુર ઓર શુજાઅ સહાબી રઝી૦ યકે બાદ દીગરે લડાઇકા ઝંડા લેકર હમલા આવર હુવે. કિલેકો ફતેહ કરનેપર બોહતેરા ઓર

આસ ઓર દરવાજા તોડનેકી હરચંદ કોશિશકી લેકિન કામયાબી ન હુઈ. બોહોત રોઝ ઈસી તરાહ ગુઝર ગયે. તો આં હઝરત સલ૦ને ફરમાયાઃ—" કલ અલમ એસે શખ્સકે સિપુર્દ કીયા જાયગા જો કિલેકો બ હુકમે ખુદા ઝુરૂર તસખીર કર લેગા. " ઈસલામી લશકરકે અફસર સબકે સબ બડે કાબિલ શુજાઅ ઓર દિલેર જંગજુ થે. ઓર હરેકકો અપની અપની જગે અલમ મિલનેકી ઉમીદ થી. મગર જબ સુબેહ હુઇ તો આં હઝરત સલ૦ને ઝંડા હઝરત અલી રદી૦કે હવાલે કરકે હમલેકા હુકમ ફરમાયા. હઝરત અલી કરમલ્લાહો વજહુને ઇસ ઝોરો શિદ્દતસે હમલા કિયા કે કિલેકી દીવારેં હિલ ગઇ. દરવાઝા તોડકર અંદર દાખિલ હો ગયે ઓર ઇસતરાહ ફતેહ ખયબરકા સેહરા હઝરત અલી રદી૦કે સર રહા.

હઝરત ઉસમાન રદી૦કી શહાદતકે બાદ ઈસલામી દુનિયામેં એક અજીબ વાકેઆ હુવા. વો મુસલમાન જો મુસીબતો તકલીફ, રાહતો આરામ કે વક્ત અપને આપકો સાબિરો શાકિર બનાકર પેશ કરના અપના સબસે પેહલા ઓર ઝુરૂરી ફર્ઝ ખયાલ કરતે થે ઓર ખુદા વ રસુલ સલ૦ કી ઈનાયતકો નફસાની જઝબાત ઓર ખ્વાહિશાત પર મુકદદમ રખતે થે ઉનમેં સે બાઅઝ અફરાદને કોતા અંદેશી ઓર ના આકિબત બીનીસે સીધી રાહ છોડકર મેહેઝ

કિ ઓર રિકાબતકી વજેહસે ફસાદ બરપા કર દિયા ઓર ના લાયક કોશિશોં ઓર ખુફિયા રીશા દવાનીયોંસે બહોતસે લોગોં કો અપને સાથ મિલા લિયા. ઉનકા યે તરીકે અમલ ઐસા ખતરનાક સાબિત હુવા જીસને હઝરત અલી રદી૦ કો અપને એહદે ખિલાફતમેં ખુલફાએ અવ્વલીનકી તરેહ મમાલિકકી ફતેહ ઓર ઇશાઅતે ઇસ્લામકી તરફ કતઇ તવજ્જોહ ન કરને દી ઓર ખાનગી જંગીયોંસે એક લેહઝે કે લિયેભી ફુરસત ન હોને દી. આપસકી લડાઇયોંમેં હઝારહાકી તેઅદાદમેં મકતુલ હો ગયે. શીઆને અલી ઓર શીઆને ઉસમાનકે નામ સે દો ગિરોહ પયદા હો ગયે. ઉસમેં અદાવતો દુશમનીકી વો આગ ભડકી જીસકી ચિન્ગારીયાં સદહા બરસ બાદ તક એહલે ઇસલામકે ખિરમને અમનો આફીયતકો જલાકર તબાહો બરબાદ કરતી રહીં. ઓર ઉનકે દિલોં ઓર દમાગોંમેં અભીતક ઐસી મુસલ્લત હૈં કે ઉસકા સિલસિલા ખતમ હોનેમેં નહીં આતા. તેરા સો બરસ ગુઝર ચુકને પર અબ જબકે મુસલમાનોંમેં ન હુકુમત રહી ન વો સલતનત. ન વો ઇકતિદારો શવકતો રોઅબ કાયમ રહા લેકિન ખુદા રેહેમ કરે વો અપની ઉસી પુરાની લકીર પર આંખ બંદ કિયે ચલે જાતે હૈં ઓર શબો રોઝ એક દુસરેકી ગરદનેં ઉડાનેકી હવસમેં ગલતાનો પેચાન રહેતે હૈં.

હઝરત અલી રદી૦કે ઈનાને ખિલાફત હાથમેં લેતે

કાતેલોને હઝરત ઉસ્માન રદી૦કી તફ્તીશ

દી તલહા, ઝુબેર ઓર હવાખ્વાહોને હઝરત ઉસ્માન રદી૦ને કાતેલોંસે કિસાસ લેને પર ઝોર દિયા. હઝરત અલી રદી૦ અગર ચે દિલસે ઇસબાતકે મુતમુન્ની થે કે કાતેલોંકી જુસ્તુજુ કરકે ઉનકો ઇબરતનાક સઝા દી જાયે. લેકિન મસલેહતે વકત ઓર મઆલ અંદેશીકો મદ્દે નઝર રખકર મોહલત ચાહતે થે. આપકા ખ્યાલ થા કે ખિલાફત અચ્છી તરેહ મુસતહકીમ હો જાયે ઓર બેઅતકા સિલસિલા તમામ અતરાફો અકનાફ ઇસ્લામી સલતનતમેં કરાર પાલે તો કાતેલોંકી તફ્તીશ કરકે કિસાસકે મઆમિલેકો છેડા જાયે. અલાવા બરીં આપકો અંદેશા થા કે અગર ઇસ બદ અમની ઓર શોરિશકી હાલતમે મઆમિલા ઉઠાયા ગયા તો ફસાદ કી આગ બજાયે ધીમી હોનેકે ઝિયાદા ભડક ઉઠેગી. ઓર ફિર કોઇ સુરત ઇસલાહકી ન રહેગી. લેકિન તલહા રદી૦ ઓર ઝુબેર રદી૦ ઓર તમામ વો લોગ જીન્હોંને અભીતક બેઅત નહીં કીથી ઇસબાત પર મુસીર હુવે કે કિસાસકા મુઆમિલા ફરઝે અવ્વલ હે ઇસકી તાખીર કિસી સુરતમેં જાયઝ નહીં. ઇસ લિયે સબસે પહેલે કાતેલોંકો સઝા દેની ચાહીયે.

હઝરત અલી રદી૦ને હરચંદ સબકો તસલ્લીદી ઓર વાઅદા ભી કિયા મગર વો અપની ધુનમેં લગે રહે. સબ

કુછ સુના લેકિન તબાયેઅ મેં જો કિસાસ કા ખ્યાલ જા ગુઝાન હો ચુકા થા વો ન છુટના થા ન છુટા. આખિરકો ઇનતિકામ બઢતી ગઈ. ઇઅતિરાબ દુગના હો ગયા. હઝરત અલી રદી૦કી તરફસે દિલોંમેં કશીદગી પયદા હો ગઈ આખિર નારાઝ હો કર મક્કેકી તરફ ચલ દિયે.

મક્કેમેં હઝરત આએશા રદી૦ પહેલે હી હઝરત ઉસમાન રદી૦કે કિસાસ કે લિયે કોશાં ઓર બે કરાર થીં. બોહોત સે બની ઉમઇયા કે લોગ ઓર અકસર ઇનકિલાબ પસંદ અશખાસ ઉનકે આસપાસ જમે થે. તલહા રદી૦ વ ઝુબેર રદી૦કે પહોંચને પર મઝીદ તકવીયત હુઈ ઓર સબને મિલ મિલાકર ના આકેબત અંદેશીસે અંજામ પર નિગાહ ન ડાલકર કિસાસ કે મઆમિલે કો અપને હાથોંમે લે લિયા.

શહાદત હઝરત ઉસમાન રદી૦સે પહેલે ઇનકિલાબ પસંદોંને કાનુનકો અપને હાથમેં લેકર મરવાનકો તલબ કરકે સઝા દેનેકી પહેલી ગલતીકે બાદ યે દુસરી ફાશ ગલતી ખાઇ. જીસસે ઇસલામી જમીઅતકા રહા સહા શીરાઝા ભી પરેશાન હો ગયા ઓર થોડીસી બાત પર આપસકી ઝિદ વ રિકાબત ઓર બીચ વાલોંકી રેશા દવાનીયોં ઓર નાજાયઝ કોશિશોંસે નફરતકા બીજ બો દિયા. જીસસે નિઝામે

સલતનતમેં તગઈયુરે અઝીમ વાકે હોકર લડાઇ કી ઠની. યહાં તકકે હઝારહા મુસલમાનોંકા ખુન હો ગયા ઓર યે કાનુન શિકન ગિરોહ ઇસલામો મુલ્કકા દુશમન સાબિત હુવા. આઝાદી વ મસાવાત કી જગે જાહ તલબી વ ઇસતિબદાદને લેલી ઓર બાગિયાના ખ્યાલાતકે લોગ પયદા હો ગયે.

હઝરત અલી રદી૦કા ઇનતિઝામે સલતનત.

હઝરત અલી રદી૦ને ઇકતિદારે ખિલાફતકે થોડે અરસે બાદ ગવરનરોંકે અઝલો નસબકી તરફ તવજ્જોહ ફરમાઇ ઓર બનુ ઉમઇયા કે મુકતદિર હુકમરાનોં કો માઅઝુલ કરનેકી કારરવાઈ શુરૂ કરનેકા પુખ્તા ઇરાદા ફરમા લિયા. આપને ખ્યાલ કિયા કે હઝરત ઉસમાન રદી૦કી રહેમદિલી ઓર ચશમ પોશીકી વજેહસે બની ઉમઇયા જો ગલબા ઓર ઝોર પકડ ગયે હેં ઉનકો બરતરફ કરનેસે કમ હો જાયગા. ઉનકી બે એઅતિદાલીયાં રૂક જાયેંગી. અવામુન્નાસકી શિકાયત રફે હોકર અમનો અમાનકી સુરત નિકલ આયગી. ઓર શોરીશો ફસાદકા સિલસિલા કતેઅ હો જાયગા. મુગીરા બિન શોઅબા હઝરત અબ્બાસ રદી૦ ઓર અકસર એહલુરરાય અસહાબને આપકે તરઝે અમલકો ન સિર્ફ ના પસંદકી કિયા બલકે ઇસ કાર રવાઇકો દુર અંદેશી ઓર મસલેહત બીની કે મનાફી સમઝકર સાફ કેહ દિયા કે "ઇસ કદર જલદી

તકસીરે તગફુલ ઓર ગાફીલી કે ફોરી એહતમામ જારી કરનેસે ઉલટા ફિતના બપા હોગા. અવ્વલ વો લોગ જીન્હે હજરત ઉસમાન રદી૦કે કત્લકી વજેહસે બનુ ઉમઇયાકે સાથ એક કિસમકી હમદર્દી પયદા હો ગઇ હે મુખાલિફત પર કમર બસ્તા હો જાઇંગે. દુસરે ઉન અશખાસકો જીન્હોંને અભીતક બયઅત નહીં કી ઇનકારકા ઓર હીલા હાથ આ જાયગા ઓર , અનારકિસ્ટાના (મુફસિદાના) ખ્યાલાતકે આદમીયોંકો અપના સિલસિલા વસીઅ કરનેકા મોકા મિલ જાયગા. અલાવા બરીં મઆવીયાકો છેડનેસે બડી મુશકિલ ઓર મુસીબતકા સામના, હોગા. વો બડા ફેહમીદા, મુદબ્બીર ઓર બહાદુર હાકેમ હે. ઇસ વકત શામકે લોગોંપર ઉસકા રોઅબ ઇકતિદાર અચ્છી તરાહ કાયમ હો ચુકા હે, ઉસકે પાસ બે હિસાબ દોલત હે. સામાને હરબ ઓર લશકરભી કસીર હે. વાકેઅે કત્લે ઉસમાન રદી૦કી વજેહસે વો ઓર તમામ બની ઉમઇયા પહેલેહી જલે ભુને બયઠે હેં. એહલે શામકોભી ઉન્હોંને અપને સાથ ગાંઠકર આમાદએ જંગ કરલિયા હુવા હે. તલહા રદી૦ વ ઝુબેર રદી૦ભી અફસુરદા ખાતિર હેં. અગર સબ યક ઝબાનો યકદિલ હોકર મુખાલિફતપર તુલ ગયે તો ખિલાફત જો અભી જુમા જુમા આઠ દિનકી પયદાયશ હે ઇસકી હસ્તી ખતરેમેં પડ જાયગી ઓર ફિર ઉસકે પા બ રિજા રહેનેકી કોઇ તવક્કો ન રહેગી.

હઝરત અલી કર૦ને મુશીરોંકી સલાહ ન માની અપની બાતપર કાયમ રહે. ઓર ખીલાફતકે મુતઅલ્લીક અપને હુકુક, આં હઝરત સલ૦કી ઝીંદગીમેં કારહાએ નુમાયાં ઓર ખિદમાતે જલીલાકા ઝિકર કરકે ફરમાયાઃ—

" મેરે ખ્યાલમેં અવ્વલ તો ફસાદકી આગકો શુરૂમેં દબા દેના અચ્છા હે. જબ ઝિયાદા મુશતઇલ હો ગઇ તો ઝિયાદા દિકકત પેશ આયેગી ઓર અગર ઇસવકત ખામોશી ઇખતિયારકી ગઇ ઓર ચંદ એક ખુદ ગરઝ વ જાહ તલબ હુકકામકે રવઇયે ઓર ચલનકે ખિલાફ બાઝપુર્સ ન હુઇ ઓર ઉનકી લગઝિશોં ઓર બે એઅતિદાલીયોંકા ઇનસિદાદ ન કિયા ગયા તો મઆમિલાત નિહાયત નાઝુક ઓર ખતરનાક સુરત ઇખતિયાર કર લેંગે. જીનકા આખરી નતીજા એહલે ઇસલામ ઓર ખિલાફતકે હકમેં મોહલિક હોગા. દુસરે યે કે તમામ લોગોંને બ રઝાઓ રગબત ખિલાફતકો તસલીમ કરકે બયઅત કી હે. અગર અબ કોઈ મુખાલિફત કરેગા તો મજબુરન તલવારકે ઝરીએ ફયસલા કરના પડેગા. તાકે ઇનકા વુજુદ સફહએ હસ્તીસે મિટા દિયા જાયે ઓર વો મુનાફિકાના અમલસે ઇસલામકો ઝરર ન પહોંચાયેં.

હઝરત અલી કર૦કે ઇસ જવાબ ઓર અઝમેં રાસિખસે જબ સબને ઇતાઅત ઓર ખામોશી ઇખતિયારકી તો આપને પહેલેકે ગવરનરોંકી બજાયે અબદુલ્લા ઇબ્ને અબ્બાસ

રદી૦ વ ઉસમાન બિન હનીફ રદી૦, અમ્મારો બિન હુશ્શામ રદી૦, સુહેલ બિન હનીફ રદી૦ ઓર કયસ બિન સાઅદ રદી૦કો નામઝદ કરકે રવાના કિયા.

અબ્દુલ્લા બિન અબ્બાસ રદી૦ યમનકે હાકિમ મુકર્રર હુવે. ઓર યઅલીસે જો પહેલે ઈસ જગેકા ગવરનર થા, ચારજ લે લિયા મગર વો ચાલાકી કરકે તમામ ખઝાના ઓર ઝરો દોલત હમરાહ લેકર મકકેમેં આ ગયા ઓર હઝરત આયેશા રદી૦, તલહા ઓર ઝુબેર રદી૦કે સાથ મિલ ગયા.

અમ્મારા જો કુફેકા અમીર મુકર્રર કિયા ગયા થા અભી રાસ્તેમેં થા કે ઉસકો ખબર મિલ ગઇ કે વહાંકે લોગ ઉસકે તકર્રૂરસે ખુશ નહીં ઈસલિયે વો વાપિસ ચલા આયા. ઉસવકત કુફેકા ગવરનર અબુ મુસા અશઅરી થા ઓર એહલે કુફા ઉસકો બોહોત ચાહતે થે.

ઉસમાન બિન હનીફ રદી૦કો બસરેકી હુકુમત મિલી જબ વો વહાં પહોંચે તો બાઅઝ આદમીયોંને ઈતાઅત ઓર બાઅઝને મુખાલિફત કી ઓર ઈસ તરાહ ઉસ જગે દો ફરીક બન ગયે.

સુહેલ જીસ્કો શામકી ગવરનરી તજવીઝ હુઇથી જબ તબુક મકામપર પહોંચા તો ચંદ અરબી સવારોંસે મિલા.

અસનાયે ગુફ્તુગુમેં જબ ઉસને અપને શામકે ગવરનર મુકર્રર હોનેકા ઝિકર કિયા તો ઉન અરબોંને આગે જાનેસે રોક દિયા. ઓર કહાઃ—

" અગર જાનકી ખેર ચાહતે હો તો ઇસ જગેસે ઉલટે પાઉં વાપિસ ચલે જાવ. એહલે શામ મઆવીયાકે બજાયે કિસી દુસરે હાકિમકી ઇતાઅત નહીં કરીંગે." ઇસ તરાહ વોભી બે નીલો મરામ વાપિસ આ ગયા.

કુયસ બિન સઇદ જબ મિસરમેં પહોંચા તો ઉસે માઅલુમ હુવા કે લોગ કિસાસે ઉસમાન રદી૦કે લિયે બોહોત મુઝતરિબ હેં ઓર તા વકતેકે કાતિલોંકી તફતીશ શુરૂ હોકર સઝા ન દી જાયે ખિલાફતકો તસ્લીમ કરનેસે મુનકર હેં. ચુનાંચે વોભી વાપિસ ચલા આયા.

બાબ. ૮

જંગે જમલ

સને ૩૬ હિજરી

જબ તલહા રદી૦ વ ઝુબેર રદી૦ હઝરત અલી કર૦ સે નારાઝ હોકર મકકે પહોંચે તો હઝરત આયેશા રદી૦ ઉસ વકત વહીં મોજુદથીં ઓર કાતિલોંને ઉસમાન રદી૦સે કિસાસ તલબ કરનેમેં બોહોત સરગર્મથીં. ચુનાંચે ઉનદોનોં અસહાબકે પહોંચને ઓર યમનકે હાકિમ યઅલીકે ખઝાના લેકર આ જાનેસે ઉનકે ઈરાદોંકો બોહોત તકવીયત હોગઈ. ઈરાકો શામકે વો લોગ જીન્હોંને બેઅત ન કીથી ઓર તમામ બની ઉમઇયા ઓર ઉનકે હવા ખ્વાહોંકી એક બડી જમીઅત હો ગઇ. યે તમામ ગિરોહ કાતેલાને ઉસમાન રદી૦ કી તફતીશ ઓર સઝાદેહીકે પુખ્તા ઇરાદેસે હઝરત આયેશા રદી૦કો હમરાહ લેકર બસરેકી જાનિબ રવાના હુવા ઓર એઅલાન કર દિયા કે જીસ શખ્સકો કિસાસે ઉસમાન રદી૦ કી ખ્વાહિશ હો હમરાહ હો લે. ઈસ તેહરીકસે હઝારોં આદમી શામિલ હોતે ગયે. જબ યે તમામ

મજમા બસરેકે કરીબ પહોંચા તો એક મયદાનમેં ડેરા જમાલિયા. ઉસવક્ત હઝરત અલી કર૦કી તરફસે ઉસમાન બિન હનીફ રદી૦ ગવરનર હો ચુકાથા. ઉસને ઈતિલાઅ મિલતેહી હઝરત આયશા રદી૦ કી ખિદમતમે પયગામ ભેજકર દરિયાફ્ત કિયાકે:—

"આપકા કયા કુંદ હુઆ હે ?" હઝરત આયેશા રદી૦ને જવાબમે કહેલા ભેજાકે:—

"ઉસમાન રદી૦ બે ગુનાહ શહીદ કિયે ગયે હેં. ઉનકે કાતેલોંકી જુસ્તુજુ ઓર કિસાસ મતલુબ હે."

ઉસમાન બિન હુનીફકો ઇસ જવાબસે તસલ્લી ન હુઇ. ઉસકે દિલમેં શુબ્હા પડ ગયા. ઓર ફોજ ઓર તરફ દારાને હઝરત અલીકર૦કો હમરાહ લેકર મુકાબિલેકી ઠાન લી. જબ દોનોં ગિરોહ આમને સામને હુવે તો તલહા રદી૦ ને હઝરત ઉસમાન રદી૦ કે ફઝાયલપર લેકચર દેના શુરૂ કિયા ઓર કાતેલોંસે કિસાસ લેનેકી ફરઝીયતપર બેહેસ કરકે અવામુન્નાસ કો તરગીબો તેહરીસ દિલાઇ. ઇસકે બાદ હઝરત આયેશા રદી૦ઓર ઝુબેર રદી૦ને ભી ઇસી મોઝુઅ પર તકરીરેંકીં.

દુનિયા મુખતલિફ તબાયેઅસે ભરી પડી હે. અકસર લોગોંપર ઇન તકરીરોંને ગેહરા અસર કિયા. ઓર ઇસતરાહ

એહલે બસરાકે દો ફરીક હો ગયે. એક તો હઝરત આયેશા સિદ્દીકા રઝી૦ તલ્હા, ઓર ઝુબેર રઝી૦કા હમખ્યાલ હોકર તાલિબે કિસાસ હુવા ઓર દુસરા જીસમેં ઝિયાદા આકેબત અંદેશ ઓર સમઝદાર આદમીથે ઉસને કિસાસ તલ્બીકે તરઝે અમલકો હઝરત અલી કર૦ કી ખિલાફતકે મુખાલિફ એક હીલા તસવ્વુર કિયા ઉનકી તકરીરોં પર કાન ન ધરે. ઓર મુકાબિલે પર તઇયાર હો ગયે.

ખુદરાઇ ઓર હટ ધર્મીસે લડાઇ શુરૂ હો ગઇ. ખુન રેઝી વ ફિતના અંગેઝીકા તસરરૂફ હુવા ઓર ફરીકેનકે ઓહોતસે આદમી મકતુલ હુવે.

દુસરે દિન હઝરત આયશા રઝી૦ને પયગામ ભેજા કે મુઝે ફસાદ મિટાનેકી આરઝુહે. મુસલમાનોંકી આપસમેં કટ મરનેકી ખ્વાહિશ નહીં. મેં ચાહતીહુંકે સુલેહ વ આશતીસે મઆમિલા હો. ઉસમાન બિન હનીફ ભી ઇસ બાતપર રાઝી હો ગયા. મગર બાઅઝ કોતા અંદેશ ઓર શરપસંદ અસખાશ જીનકે દિલોંમે નેક નીયતી ઓર હક શનાસીકા માદ્દા નહીં રહાથા. જીનકો અપને ઝાતી અગરાઝો મફાદકે મુકાબિલેમેં ઇસલામકી સલાહો ફલાહકા કુછભી એહાતિરામ ન થા ઓર જો કાનુન શિકની, મુફસિદા પરદાઝી ઓર શોરિશો બગાવતસે હુકુમતકા નિઝામ વ

આઇન ઝેરો બબર કરનેકી ફિકરમેં થે. મુઆવેહકો પસંદ દીહગીકી નિગાહસે કબ દેખ સકતેથે. ચુનાંચે ઉન્હોંને સતકે વક્ત દોનોં ફરીકોંકો ભિડવા દિયા. તરફેહાલમે હજરત અલી રદી૦ બોહોતસે મકતુલ હુવે. ઉસમાન બિન હનીફ ગિરફતાર કરકે બસરેસે નિકાલદિયા ગયા ઓર હજરત આયેશા રદી૦ને કુફા યમન ઓર મુખતલિફ ઇલાકોંમેં મદદ કી તલબીકે ખુતુત ભેજ દિયે.

હઝરત અલી રદી૦ કો ભી ઈસ તમામ મજમે કે બસરે પહોંચનેકી ખબર મિલ ચુકીથી ઇસલિયે આપભી અપને બેટોં હસન વ હુસેન રદી૦ અમ્માર બિન યાસીર રદી૦ મોહમ્મદ બિન અબીબકર રદી૦ ઓર બોહોતસે અનસારકો સાથ લેકર મુકાબિલેકે લિયે રવાના હુવે. ઓર તમામ ગવરનરોંકે નામ ઈમદાદી ફોજો સામાનકે લિયે પરવાને જારી કિયે,

ફરાહમી લશકરકે લિયે એક પરવાના અબુ મુસા અશઅરીકી તરફ કુફેમેં ઈરસાલ કિયા, અબુ મુસાને અપને તોરપર કોઇ કારરવાઇ કરના મુનાસિબ ન સમઝકર એહલે કુફેકો જમે કરકે હઝરત અલી રદી૦કા ખત હરફ બહરફ સુના દિયા કયોંકે હઝરત અલી રદી૦ ને જબ અમ્મારાકો અબુ મુસા અશઅરીકી બજાયે ગવરનર નામ

... કરકે ભેજાથાતો વો ઉસવક્તસે કુછ ખીંચા હુવાથા એહલે કુફાભી શુરૂસે એહેદ શિકન ઓર વાઅદા ખિલાફીમેં મશહુર થે. ઓર કભી મુસતકિલ તોરપર એક રાયેપર કાયમ ન રહેતેથે. ઉન્હોંનેભી હઝરત અલી રદી૦ કી ઈમદાદસે પેહેલુતેહી કી.

ઇસ અસનામે, અમ્માર બિન યાસિર જીનકી ઉમર ઉસ વકત નંવે (૯૦) બરસકીથી ઓર મોઅઝ્ઝિઝ અસહાબે બદરસેથે હઝરત હસન રદી૦કે સાથ કુફે પહોંચ ગયેથે. ઉન્હોંને હઝરત આયેશા રદી૦ તલહા રદી૦ ઓર ઝુબેર રદી૦ કે તરીકે અમલકે બર ખિલાફ૦ સદાએ એહતિજાજ બલંદકી ઓરબડે ઝોરસે કહા કેઃ—

" ઉનકી કારરવાઇ ના આકેબત અંદેશી ઓર ગલતફેહમીપર મેહમુલ હે. કિસાસે ઉસમાન રદી૦ મેહેઝ એક નુમાયશી હરબા હે જો ખિલાફતકે બરખિલાફ ઈસતે અમાલમેં લાયા જા રહા હે. હઝરત અલી રદી૦સે બઢકર કિસાસે ઉસમાન રદી૦કી તડપ કિસી દુસરે શખ્સમેં ઝિયાદા નહીં હે. ઓર યે સબ કુછ ખિલાફે હુકમે ખુદા વ રસુલ સલ૦ હે. "

અભી વો અપની તકરીર ખતમ ન કરને પાયે થે કે માલિક ઉશતર ને જો ઇબતિદાસે હઝરત અલી રદી૦કા

બડા હામી ઓર તરફદાર થા. જીસકી તબીયત બોહોત જોશીલી ઓર તેઝ વાકે હુઇથી અચાનક અબુ મુસા અશઅરીકે મકાનકા મુહાસિરા કરકે ઉસપર કબઝા કરલિયા. એહલે કુફાપર કુછ તો તકરીરકા અસર હો ચુકા થા. ઉધર જબ યે સુરત દેખી તો માઅન ઇતાઅત ઇખતિયાર કરકે ઈમદાદપર કમરબસ્તા હો ગયે ઓર દસ હઝારકે કરીબ હઝરત અલી રદી૦કે હમરાહ લડને મરનેકો તઇયાર હો ગયે.

જબ હઝરત અલી રદી૦ બસરેકે કરીબ પહોંચે તો આપકે લશકરકી તેઅદાદ બીસહઝાર તક પહોંચ ગઇથી. જીસમેં બડે તજરૂબેકાર આઝમુદા ઓર દિલેર અસહાબ થે. હઝરત આયેશા રદી૦ તલહા રદી૦ ઓર ઝુબેર રદી૦કે હમરાહભી તીસ હઝારકી જમીયતથી.

ઈસમેં કુછ શુબહા નહીં કે હઝરત આયેશા રદી૦ તલહા રદી૦ ઓર ઝુબેર રદી૦કા કોઈ ઇરાદા હઝરત અલી રદી૦સે જંગ કરનેકા ન થા. બલ્કે સિર્ફ કાતેલાને ઉસમાન રદી૦કી તફતીશો કિસાસ મદદેનઝર થા. જો અગરચે ફી નફસહુ ખલીફએ વકતકી ઇતાઅત ઓર મુલકી મસલેહતકે મનાફી થા. લેકિન દરમિયાનવાલોંકી રેશા દવાનીયોં ઓર શરારતોંને અસલી ગરઝપર પરદા ડાલકર ઉનકે ઇજતિમાકો હઝરત અલી રદી૦કે ખિલાફ મુકાબિલા વ મુકાતિલાકી

ગરઝ મશહુર કરદિયા. ઔર ઇસતરાહ તરફેનમે બે ઈરાદા લડાઈ છિડ ગઇ. ઈસ લડાઈકા મુજબ ઝિયાદાતર વોહી ગિરોહથા જો હઝરત ઉસમાન રદી૦કી ઝીંદગીમેં હી પયદા હુવા જીસને હઝરત ઉસમાન રદી૦ કે મુકર્રર કરદા ગવરનરોંકી ખુદ ગરઝી વ જાહ તલબી, સવલતો દબદબેકે ખિલાફ મુફસિદાના ખ્યાલાત ફયલાને શુરૂ કરદિયે ઔર એનારકીઝમ (સફફાકી) જીસકા પેહલા ઉસુલ કાનુન શિકની હે કે મુરતકિબ હોકર હઝરત ઉસમાન રદી૦કે કતલ કરને સેભી દરેગ ન કિયાથા. ઔર જીસને બઢતે બઢતે યહાંતક ઝોર પકડ લિયાથા કે અબ ઈસલામી વ કાનુની હુદુદ કોભી દરહમ બરહમ કરદિયા. અખલાકી વ રૂહાની કમ ઝોરીસે નેક નફસ વ હક શનાસ સાલેહીનમેં હલચલ ડાલદી ઔર એક તરેહસે કુફરાને નેઅમત કરકે અયસી ફાશ ગલતી ઔર ખુલી ગુસ્તાખીકા સબબ હુવે જીસસે ઇસલામકો સખ્ત ઝોઅફ પહોંચાયા. દોનોં તરફસે લશકર તય્યાર હોકર મુકાબિલ હુવે. સુબેહસે શામતક અયસી સખ્ત ઔર ખુંરેઝ જંગ હુઇકે કુશ્તોં કે પુશ્તે લગ ગયે ઔર તેરા હઝાર આદમી કતલ હોગયે જીનમેં બડે મોઅઝઝિઝ સહાબએ કિરામ થે.

તલહા રદી૦* વ ઝુબેર રદી૦ ભી શહીદ હોગયે

---

* જંગે જમલમેં જબ દોનોં તરફકે લશકર મુકાબિલ હુવે

ઓર મયદાન હઝરત અલી કર૦ કે હાથ રહા. ઈસકા નામ જંગેજમલ રખા ગયા.

કયોંકે ઇસ માઅરિકેમેં અવ્વલસે આખિર તક હઝરત આયેશા રદી૦ એક ઉંટપર સવાર શામિલથીં.

હઝરત અલી રદી૦ ને દોનોં તરફ કે મકતુલોં પર નમાઝે જનાઝા પઢી જીસસે આપકી કુશાદા દિલી, ફરાખ હોસલગી અફ્વ, દરગુઝર ઓર 'ખુદા વ રસુલ સલ૦ કી મુતાબીઅતકી એક શાનદાર મિસાલ મિલતી હે.

તો હઝરત અલી રદી૦ ને તલહા રદી૦કો બુલાકર ઉન સાબેકા ખિદમાતે ઇસ્લામકા તઝકીરા કરકે ઇસ કારરવાઇપર મલામતકી જીસકી વજેહસે તલહા રદી૦ને લશકરસે ઇલાહીદા હોનેકી ઠાન લી. લેકિન મશીયતે ઇઝદીસે ઝિંદગી ખતમ હો ચુકીથી. માઅન એક તીર આકર લગા ઓર ઇસીસે શહીદ હો ગયે. હઝરત અલી રદી૦કો જબ ખબર હુઇ તો આપ લાશકે પાસ ગયે ઓર અપને કુરતેસે મુંહ સાફ કરકે ફરમાયાઃ–" કાશ આજસે બીસ સાલ પહેલે મુઝે મોત આ ગઇ હોતી તાકે યે જાંકાહ સદમા ન પહોંચતા. તલહા રદી૦ કી ઉમ્રવક્ત સાઠ સાલકે કરીબ ઉમરથી.

જબ હઝરત અલી બસરેમેં પહોંચે તો આપને અબદુલ્લા ઇબને અબ્બાસ રદી૦ કે ઝરીએ ઝુબેરકે પાસ પયગામ ભેજા કે " અફસોસ તુમ મેરે ખાલાઝાદ ભાઇ હે ઓર બગેર કિસી માઅકુલ વજેહકે મુખાલિફત ઓર લડાઈ પર આમાદા હુવે ઓર યેભી જાનતે હો કે મુઝપર કોઈ ઇલઝામ ભી નહીં." ઇતના સુનતેહી ઝુબેર રદી૦ ફોજસે

લડાઈ કે બાદ હુઝરત અલી રદી૦ને આયેશા રદી૦ કી બોહોત તોકીરો દિલજોઇ કી. ઓર મોહમ્મદ બિન અબીબકર રદી૦ કે હમરાહ બ હિફ્ઝાઝત તમામ મદીને મુનવ્વરામેં ભેજદિયા. ઇસકે બાદ હઝરત આયેશા રદી૦ને કભી મઆમિલાતે સલતનતમેં દખલઃ ન દિયા. ઓર તા દમે ઝીસ્ત કિસી તરેહ દસ્ત અંદાઝી ન કી.

હઝરત અલી રદી૦ તીન દીન બસરેમેં કયામ કરનેકે બાદ કુફે ચલે ગયે ઓર ઉસીજગેકો અપના હેડ ક્વારટર મુકરર કિયા. યે તગય્યુર કુછ અયસે વકત અમલમેં આયા કે ફિર ખિલાફતકો મદીનેકા સદર હોના નસીબ ન હુવા.

અલગ હોકર ચલદિયે. જબ વાદીએ સબામે પહોંચે તો ઉસ જગે વુઝુ કરકે નમાઝ પઢને લગે, નમાઝકી હાલતમે થેં કે એક શખ્સ ઇબ્ને જરમોઝ નામીને જો હઝરત અલી રદી૦ કા તરફદાર થા અકબસે તલવારકા વાર કરકે નમાઝમેં શહીદ કર દિયા ઇબ્ને જરમોઝને ઝુબેરકી તલવાર હઝરત અલી કર૦કે પાસ લાકર રખદી ઓર ઝુબેર રદી૦કે કત્લકી બઝઅમે ખુદ ખુશખબરી સુનાઇ, હઝરત અલી રદી૦ તલવારકો દેખતેહી આંખોંમેં આંસુ ભરલાયે ઓર કહાકેઃ- "અય જહન્નમી તુઝકો દોઝખકીઆગકી બશારત હો" ઇબ્ને જરમોઝકા ઇતના સુનનાથા કે ઉસને ખુદકુશી કરલી.

બાબ. ૯

જંગે સિફ્ફીન.

સને ૩૬–૩૭ હિજરી.

જંગે જમલકે બાદ હઝરત અલી રદી૦ કી ખિલાફત કુફા, ઇરાક, યમનો મીસર ઓર કરીબન તમાંમી ઇસલામી ઇલાકોંમે, કાયમ હો ગઇ, લેકિન અમીર મઆવીઆ શામકે ગવરનરને ઇતાઅત ઈખતિયાર ન કી ઓર બદસ્તુર બેઅતસે કનારા કશ રહે.

કયોંકે ઉન્હેં અપને તદબ્બુર હિકમતે અમલી ખઝાના ઓર લશકરસે પુરા ભરોસાથા. શામ વગેરાકા વસીઅ ઝર-ખેઝ ઓર સેર હાસલ ઇલાકા ઉનકે ઝેરે નગીં થા. એહલે શામભી ઉનકી ફઇયાઝી ઓર તરઝે હુકમરાની કી વજેહસે ઇશારોં પર ચલતેથે ઓર વો ખુબ જાનતે થે કે કત્લે ઉસમાન રદી૦ ઓર કાતેલોંકી સઝા દેહીમે તાખીર કે બાઅસ ઇનતિકામ, મુખાલિફત ઓર અદાવતકી જો લેહેર અવામુન્નાસકે દિલોં મેં પેદા હો ગઈ હે ઉસકા રૂકના મહાલ હે.

અલાવા બરીં ઉમરૂ બિન આસ રદી૦ સે જીસકો હઝરત ઉસમાન રદી૦ને મિસરકી હુકુમતસે બર તરફ કર

હિમાયતી ઈસ બાત અમલીમેં કબ નિચલા બેઠા જાતાથા. વો ભી અમીર 'મઆવીયા સે આકર મિલ ગયા ઓર હઝરત અલી રદી૦ કી મુખાલિફત પર કમર બાંધી. ઉમરૂ બિન આસ બડા હોશીયાર મોકાશનાસ ઓર હુકમરાનીકે લિયે હરીસથા. ઉસકે દિલમેં જાહ તલબીકી આરઝુથી. મઆવીયા ઓર ઉમરૂ બિન આસમે બાહમ સમઝુતા હો ગયા. ઓર દોનોંને મિલકર ખિલાફતકો ઝેરો ઝબર કરને ઓર સલતનતકો અપને હાથમેં લેનેકી ઇનતિહાઇ કોશીશકા પુખ્તા ઈરાદા કરલિયા.

ઈસ અસનામેં હઝરત અલી રદી૦ ને જરીર બિન અબદુલ્લાકે હાથ અમીર મઆવીયા ઓર એહલે શામકી તરફ એક ખત લિખકર ઈરસાલ કિયા જીસકા મઝમુન યે થાકે "તમામ મહાજીરો અનસારને મેરી ખિલાફતકો તસલીમ કરકે બેઅત કરલી હે તો તુમ્હેં ભી અબ કિસી કિસમકા ઉઝર નહીં હોના ચાહીયે ઇસલિયે બેઅતમેં દાખિલ હોનેકી તકલીફ દી જાતીહે.

જબ જરીર બિન અબદુલ્લા શામમેં પહોંચે તો અમીર મઆવીયા રદી૦ કે પાસ હાઝિર હોકર ખત હવાલે કિયા. અમીર મઆવીયા રદી૦ ને ખત પઢકર જરીર બિન અબદુલ્લાકો સાફ જવાબ દિયા ઓર કહાકે " જબતક

કત્લેઆને ઉસમાન રદી૦ સે કિસાસ ન લિયા જાયગા હમ હરગિઝ બેઅત ન કરીંગે.

જરીર બિન અબદુલ્લા નાકામ વાપિસ આયા ઔર તમામ માજરા હઝરત અલી રદી૦ કે ગોશ ગુઝાર કિયા. આપને ફિલફોર લશકરકો તઈયારીકા હુકમ દિયા ઔર શામપર હમલા કરનેકે લિયે સતર હઝારકી જમીઅતકે સાથ રવાના હુવે, જબ શામમેં પ્હોંચે તો મઆવીયા રદી૦ ભી અરસી હઝાર સિપાહ લેકર મયદાનમેં નિકલે ઔર દોનો સિફ્ફીન નામી મોઝેમે એક દુસરેકે મુકાબિલ હુવે.

અમીર મઆવીઆ રદી૦ ને ઉમરૂ બિન આસકો સિપેહ :સાલાર મુકરર કિયા. હઝરત અલી રદી૦ જો અવ્વલસેહી સુલેહકુલ ઔર અમન પસંદ પાલીસીપર કારબંદ થે ઔર મુસલમાનોંકી બાહમ જીહાલો કિતાલકો પસંદ દીદગીકી નિગાહસે ન દેખતે થે. દુબારા અમીર મઆવીયા રદી૦કો બેઅતકે લિયે દાઅવત દી. લેકિન વો અરસએ દરાઝસે ખિલાફતકે મુતમન્ની ઔર ઉસકે હાસલ કરનેકી કોશીશમેં થે હઝરત અલી રદી૦ કે પ્યામકો ખાતિર મેં ન લાયે ઔર સાફ ઇનકાર કરદિયા.

જબ હઝરત અલી રદી૦ને ઇસલાહકી કોઈ સુરત ન દેખીતો લડાઈકા હુકમ દેદિયા. પહેલે ખફીફસી લડાઇયાં

હુઈ ઇતનેમે મોહર્રમકા મહીના શુરૂ હો ગયા જીસકે એહતિરામકી વજેહસે લડાઇ બંદ કરદી. માહે સફરકે શુરૂ હોતેહી ફિર જંગ શુરૂ હુઈ ઓર ફરીકેન બડી સખતી ઓર જોશસે લડતે રહે.

અમ્માર બિન યાસીર જીન્હોંને આં હઝરત સલ૦કી હયાતમે બડી જવાંમરદી ઓર શુજાઅતકે કારનામે દિખલાયેથે દાદે શુજાઅત દેતેહુવે કત્લ હુવે.

અમ્માર બિન યાસીર કા મકતુલ હોનાથાકે હઝરત અલી રદી૦ને ઇસ શિદ્દતસે હમલા કિયા કે મઆવીયા રદી૦ કે લશકરકી સફેં ઉલટ દીં ફોજકે પાઉં ઉખડ ગયે ઓર ભાગને પર તઇયાર હો ગઇ.

મઆવીયા રદી૦ ને જબ લશકરકો શિકસ્ત ખાકર ભાગને પર તઇયાર દેખાતો ઉનકો સખ્ત ફિકર દામનગીર હુઇ. લેકિન ઉમરૂ બિન આસને દુસરે સરદારાને લશકરસે મિલકર અઝીમ ચાલખેલીકે કુરઆને મજીદકો નેઝોંપર ઉઠાકર ઝોરસે એઅલાન કરદિયાકે હમમેં ઓર તુમમેં ખુદાકા કલામ ફયસલા કરનેકે લિયે કાફીહે. હરેક મુસલમાનકો ઉસકા હુકમ માનના ફરઝ હે. ઓર ઉસમેં લિખા હે કે બાહમી ફસાદ ઓર લડાઇ કે વકત પંચ મુકરર કર લિયે જાયેં.

લશકરીયાંને હઝરત અલી રદી૦ ને જબ કુરઆને મજીદકો નેઝોં પર આવેઝાં દેખાતો માઅન લડાઇસે હાથ રોક લિયા. અગરચે હઝરત અલી રદી૦ને ઉનકો કહાભી કે "યે સબ ધોકા ઓર ફરેબ દેહીકે સામાન હે" ઓર ઈસ તરીકેસે અપને બચાવકી સુરત કરતે હેં લેકિન ફોજકે અકસર લોગોંને ન માના ઓર બરમલા કેહ દિયા કેઃ– "કુરઆને શરીફકી મુતાએઅતસે રૂ ગરદાની નહીં હો સકતી."

હઝરત અલી રદી૦ કો નાચાર લડાઇ મોકુફ કરનેકા હુકમ દેના પડા. જીસસે મઆવીયા રદી૦ ઓર એહલે શામ શિકસ્તકી નદામતસે બચ ગયે ઓર ઈસ લડાઈકા ખાતેમા હો ગયા.

ઈસ જંગમે કરીબન સાઠ હઝાર જાનેં તલફ હુઇ જીનમે અસહાબે બદરકે અલાવા બોહોતસે નેક નફસ જલીલુલ કદર ઓર મોઅઝઝિઝ સહાબા રદી૦ મકતુલ હુવે.

તરફેનકી તરફસે સુલેહનામા તેહરીર હુવા. હઝરત અલી રદી૦કી તરફસે અબુ મુસા અશઅરી ઓર અમીર મઆવીયા રદી૦કી તરફસે ઉમરૂ બિન આસ રદી૦ હકમ મુકરર હુવે કે અગલે સાલકે શુરૂ મેં હકમીન ઓર દોનોં તરફ કે સાથબુર રાયે મુદબ્બીર મકામ અઝરહેમેં જમે હોકર ફેયસલા કરેં તાકે ઇસ ફિતનએ અઝીમ જીહાલો કિતાલકા ખાતમા હો.

ઇસ ફસલ્લાહકે બાદ હઝરત અલી રદી૦ કુફેકો વાપિસ આ ગયે ઔર અમીર મઆવીયાભી દમિશ્ક ચલે ગયે.

જંગે નેહરવાન સને ૩૮ હિજરી

કુફે મેં વાપિસ આયે અભી કુછ અરસા ગુઝરા થા કે હઝરત અલી રદી૦કો એક ઔર દિક્કતકા સામના હુવા. અબુ મુસા અશઅરી કો હકમ મુકરર કરને સે ખારિજી બિગડ બેઠે ઔર કહા કે: "હઝરત અલી રદી૦ને અયસા કરનેસે ખિલાફતકા હક ખો દિયા હે" હઝરત અલી રદી૦ને ઇબ્ને અબ્બાસ રદી૦ કો ઉનકે સમઝાનેકે લિયે ભેજા જીન્હોંને બડી કાબેલીયત ઔર માઅકુલીયત સે એહસન તરીકેપર મુફસીદોંકે શુકુક રફે કિયે લેકિન વો બાઝ ન આયે ઔર અપની ઝિદ ઔર હટ્ટકો ન છોડા. હર તરફ શોરિશો ફસાદ બરપા કર દિયા ઔર ઇલાકેકી નઝમો નસકકો દરહમ બરહમ કરકે કઇ એક બે ગુનાહોંકો તલવાર કે ઘાટ ઉતારા.

હઝરત અલી રદી૦ ને જબ યે સુરત દેખી તો એક ફયસલા કુન લડાઇકા ઇરાદા કરકે ફોજ કશીકી. નેહરવાન મેં સખ્ત માઅરિકા હુવા. કઇ હઝાર ખારજી મરને મારને પર તઇયાર થે. ઉન્હોંને ખુબ જમકર મુકાબિલા કીયા ઔર બડી સાબિત કદમી સે લડે. આખિર કાર કરીબન સબકે સબ કટ ગયે ઔર સિર્ફ ચંદ એક જાન બચાકર ભાગ ગયે.

હકમીનકા ફયસલા

મીઆદે મુકરરિરા ખતમ હોનેપર હસ્બે કરારદાદ શાઅબાનકે મહીને મેં હઝરત અલી રદી૦ કી તરફસે અબુ મુસા અશઅરી ઓર અમીર મઆવીયાકી તરફસે ઉમરૂ બિન આસ અઝરેહ (દુમતુલ જન્દલ) મકામમેં અપને રૂફુકાકેસાથ જમા હુવે. ઇસ મોકેપર અબદુલ્લા બિન ઉમર રદી૦, અબદુલ રહેમાન બિન હારિસ ઓર બોહોતસે મોઅઝઝેઝીને એહલે ઇસિલામ મોજુદ થે.

ઉમરૂ બિન આસ જો બડા મરદુમ શનાસ ઓર ચાલાકથા ઇસ વકતભી ન ચુકા ઓર બડી હોશીયારીસે અબુ મુસા અશઅરીકો જોએક સીધે સાધે મુતતકી સહાબી થે મગર મુસતકિલ રાયે ન રખતે થે ઓર ધોકેમેં જલદી આ જાતે થે યે ચકમા દિયા કેઃ— “ મસલેહત ઇસમેં હે કે હમ હઝરત અલી રદી૦ ઓર મઆવીયા દોનોંકો ખિલાફતસે ઇલાહિદા કરદેં ઓર અપની સલાહસે કિસી ઓર કો ખલીફા નામઝદ કરે” અબુ મુસા રદી૦ ને સાદા મિઝાજીસે બગેર સોચે સમઝે ઇસકી રાયેસે ઇતતિફાક કિયા ઓર ઇસ ફિકરે મેં આકર પહેલે ખુદ ભરે જલસેમેં મિમબર પર ખડે હો ગયે ઓર થોડી દેર તક તકરીર કરને કે બાદ બિલ આખિર હઝરત અલી કર૦ કો ખિલાફત સે અલગ કર દિયા.

ઇસકે બાદ ઉમર બિન આસ ખડા હુવા. ઉસને મઆવીયાકે હકે ખિલાફત પર બડે ઝોરસે બેહેસકી ઓર આખિરમેં હઝરત અલી રદી૦કો ખિલાફતસે ઇલા દીઆ ઓર મઆવીયાકો ખિલાફત કા એહેલ બતાકર ઇસી મજમએ આમમેં બેઅત કરલી.

હવાખ્વાહાને બનુ ઉમઇયા ઓર એહલે શામ નિહાયત મસરૂર હુવે ઓર બોહોતસે આદમીયોંને દેખા દેખી મઆવીયાકી બેઅત કર લી. ઇસ ફયસલેસે હઝરત અલી રદી૦ નિહાયત કબીદા ખાતિર ઓર મલુલ હુવે ઓર હયરાન હોકર કેહતે થે કે યે અજીબ મઆસિલા હે કે લોગ મેરી ના ફરમાની કરકે મઆવીયાકી તરફ રૂજુ લાયે.

ઈસકે બાદ હઝરત અલી રદી૦ કી ખિલાફત મેં ઝોઅફ વાકે હુવા. એક કિસમકી દો અમલી હો ગઇ. ઓર સચતો યે હે કે હઝરત અલી રદી૦ અબ બરાએ નામ ખલીફા રેહ ગયે.

અમીર મઆવીયા રદી૦ કો બડી તકવીયતો તાકત હાસલ હો ગઇ. ઉન્હોં ને અપની દાનાઇ, તદબ્બુર, વસીઅ વ હમાગીર હિકમતે અમલીસે સબકો અપના તાબએ ફરમાન બના લિયા. ઉનકા ઇકતિદારો રોઅબ તમામ ઇલાકોં પર

કાયમ હો ગયા ઓર ખિલાફતકી બાગ હાથમેં લેનેકે દિલ ખુશકુન ખ્યાલાત પુરે હોનેકા ઝમાના કરીબ આ ગયા. જીસકી તેહસીલકે લિયે ઉનકો ઇસ કદર જહો જેહેદ કરની પડી કે મુસલમાનોંકે આપસમેં કટ મરનેસેભી તાઅમ્મુલ ન હુવા.

મિસરમેં શોરિશ

જંગે જમલકે બાદ હઝરત અલી રદી૦ને કુયસ બિન સાઅદ કો મિસરકા ગવંરનર મુકરર કિયા. કુયસ બડા ફેહમીદા ઓર અકલમંદ આદમી થા ઉસને બડી મુલાએમત ઓર નરમીસે એહલે મિસરસે સુલુક કરકે હઝરત અલી રદી૦કી ખિલાફત પર બેઅત લેકર ઇતાઅતકા પુખ્તા વાઅદા લે લિયા. સિર્ફ બાઅઝ હવા ખ્વાહોંને બનુ ઉમઇયાને ઇનકાર કિયા ઓર વો સબકે સબ મકામ ખરબતેમેં ચલે ગયે. કુયસને મેંઝ ઇસ ખ્યાલસે કે ઇનપર સખતી કરનેસે ફસાદ પયદા હોગા. કુછ તાઅરૂઝ ન કિયા. અમીર મઆવીયા, કુયસકે તદબ્બુર ઓર દુર અંદેશીસે ખુબ વાકિફ થે ઉનકો અંદેશા પયદા હુવા કે કહીં એહલે મિસરકે દિલોંમેં હઝરત અલી રદી૦કી તરફદારી રાસિખ ન હો જાયે. કુયસ કો અપની તરફ માયલ કરનેકી બોહોત કોશિશ કી. બ કે બોહોતસે ઇલાકેભી બખ્શ દેનેકા વાઅદા કિયા. કુયસને જબ કુછ તવજ્જોહ ન કી તો

અમીર મઆવીયાને મદીનેમેં ઇસકે બરખિલાફ જોડતોડ શુરૂ કિયે જીસમેં વો યહાંતક કામયાબ હુવે કે હઝરત અલી રદી૦ને કયસકો મિસરકી ગવરનરીસે વાપિસ બુલાકર ઉસકી જગે મોહમ્મદ બિન અબુબકર કો નામઝદ કિયા.

જબ મોહમ્મદ બિન અબુબકર રદી૦ મિસરમેં પહોંચા તો ચુંકે વો પહેલેસેહી બનુ ઉમઇયા ઓર તરફદારાને ઉસમાન રદી૦કા દિલી મુખાલિફ થા. ચાર્જ લેતેહી ઉન લોગોંકો જીન્હોંને હઝરત અલી રદી૦કી ખિલાફતકો તસલીમ ન કિયા થા હુકમ દે દિયા કે યા તો મિસરકી સરહદસે બાહર નિકલ જાયેં યા ઇતાઅતકા હલફ ઉઠાયેં.

મુમકિન થા કે વો લોગ ઇતાઅત ઇખતિયાર કર લેતે લેકિન ઇસ દોરાન મેં જંગે સિફ્ફીન કે મોકે પર જબ ફેસલા હકમોં કે સિપુર્દ હુવા તો ઉનકો ભી એક કિસમકા હોસલા હો ગયા.

ઉમરૂ બિન આસકી ચાલાકીસે જબ મઆવીયા રદી૦ ખલીફા મુકર્રર હુવે તો મોહમ્મદ બિન અબીબકરને ઝિયાદા સખતીસે કામ લિયા જીસકી વજેહ સે વો મુકાબિલા કરને પર તઇયાર હો ગયે.

મોહમ્મદ બિન અબીબકર રદી૦કે લિખને પર હઝરત અલી રદી૦ને મદીનેસે માલિક બિન ઉશતર કો ઉસકી

ઇમદાદ કે લિયે રવાંના કિયા. લેકિન વો રાસ્તેમેંહી ઝેહેર દેકર મારડાલા ગયા ઇધરસે મઆવીયાને ઉમરૂ બિન આસકો લશ્કર દેકર મિસર પર ચઢાઇકા હુકમ દિયા. જબ ઉમરૂબિન આસ મિસર કે કરીબ પહોંચા તો મોહમ્મદ બિન અબી-બકર રદી૦ મુકાબિલે કે લિયે નિકલા. ફરીકેનમેં સખ્ત લડાઈ હુઇ. મોહમ્મદ બિન અબીબકર રદી૦કી ફોજકો શિકસ્ત હુઇ ઓર વો ખુદ ભાગતા હુવા ગિરફતાર હો ગયા. લોગ ઉસકો મઆવીયા બિન ખદીજ કે પાસ લે ગયે. જો મિસરી મુફસિદોંકા સરગના થા ઓર ઉસકે હુકમસે કતલ કર દિયા ગયા.

ઉમરૂ બિન આસ ફાતેહાના હેસીયતસે મિસરમેં દાખિલ હુવા ઓર લોગોંસે મઆવીયાકી ખિલાફત પર બેઅત લેની શુરૂ કર દી.

માલિક બિન ઉશતર ઓર મોહમ્મદ બિન અબી-બકર રદી૦કે બાદ હઝરત અલી રદી૦કી ખિલાફતકો બોહોત ઝોઅફ પહોંચા ઓર ઉસવકતસે મિસરકી હુકુમત કતઇ આપકે હાથોંસે નિકલ ગઇ.

મિસરકી હુકુમત મિલને ઓર વહાં તસલ્લુત બિઠા-નેકે બાદ મઆવીયા રદી૦ને દુસરે ઈલાકોંકી તરફ તવજ્જોહ કી ઓર યમનો હિજાઝકી તરફ ફોજ કશીકા હુકમ દિયા.

ઇસ લશ્કરકી કમાન બસીર બિન અરતાતા કે સિપુર્દ કી. જીસ્ને સખ્ત ખુંરેઝી કે બાદ હિજાઝ કે ઈલાકે પર તસરરૂફ કિયા. ઓર લોગોંકો ઝોરો ઝબરદસ્તીસે અમીર મઆવીયા રદી૦કી ખિલાફ્ત તસલીમ કરને પર મજબુર કિયા.

આખિર ઇન ચુરિશોંસે તંગ આકર હઝરત અલી રદી૦ ને એક બડા લશ્કર તઇયાર કરકે મુકાબિલા કરનેકી ઠાન લી ઓર તમામ ફોજ સે, લડને મરને ઓર કિસી હાલતમેં આપકા સાથ ન છોડને પર કસમ લી. લેકિન આપકો ઇસ ઇરાદેકી તકમીલ ઓર ખ્વાહિશ પુરા હોનેકા વકત ન મિલા.

બાબ. ૧૦

હઝરત અલી રદી૦કી શહાદત.

સને ૪૦ હિજરી

હઝરત અલી રદી૦ મુકાબિલે કે લિયે અભી લશકર કી ફરાહમીમે મશગુલ થે કે ખારજીયોંને જો હઝરત અલી રદી૦ ઓર મઆવીયા રદી૦ દોનોંકે દુશમન થે ઓર જંગે નેહેરવાન કે બાદસે દિનરાત ઇસી ફિકરમેં ગલતાનો પેચાન થે કે કિસી તરેહ આપકો કત્લ કર દેં, એક ખત-રનાક ખુફીયા કમીટી બનાઇ. બાદ મશવિરે કે હઝરત અલી રદી૦, મઆવીયા રદી૦ ઓર ઉમરૂ બિન આસ રદી૦કો સફહએ હસ્તીસે મિટાનેકા અઝમ બિલ જઝમ કર લિયા ગયા. ચુનાંચે અબદુર રહેમાન બિન મુલજીમ, બરક બિન અબદુલ્લા ઓર ઉમરૂ બિન બકીર ઇસ ખોફનાક કામ પર મુસતઇદ હુવે. ઉનમેં સે હરેકને તીનોંકો ઇલાહીદા ઇલાહીદા માર ડાલનેકા કસ્દ કિયા. અબદુર રહેમાન બિન મુલજીમને કસમ ખાઇકે હઝરત અલી રદી૦કોમેં કત્લ કરૂંગા. બરક બિન અબદુલ્લાને મઆવીયા રદી૦ ઓર ઉમરૂ બિન બકીરને ઉમરૂ બિન આસકો કત્લ કરનેકા ઝિમ્મા લિયા.

ઈસી કરારદાદ કે બાદ અબદુર રહેમાન બિન મુલજીમને રમઝાનુલ મુબારક કે મહીને મેં જબકે હઝરત અલી રદીo સુબેહ કી નમાઝકે વાસ્તે મસજીદકી તરફ તશરીફ લે જા રહે થે અકબસે તલવારકા વા. કિયા. જો મોહલિક સાબિત હુવા ઓર આપ ઇસી ઝખ્મ કી વજેહસે શહીદ હો ગયે. આપકી શહાદત બ અયન હુ ઇસી તરાહ વાકે હુઈ જીસ તરીહ હઝરત ઉમર ફારૂક રદીo ખલીફએ સાની કી અબુલુલુકે હાથસે હુઇ થી.

આપ કુફે કે કરીબ નજફમેં દફન કિયે ગયે ઓર આપકે સાથહી આં હઝરત સલoકે ચારોં રૂફુકાકી ખિલાફતે રાશિદા ભી મદફુન હો ગઇ. હઝરત અલી રદીoને ચાર સાલ નવ માહ ખિલાફત કી ઓર ત્રેસઠ બરસ કી ઉમરમેં શહીદ હુવે.

હઝરતઅલી રદીo કી સીરત.

હઝરત અલી રદીo કુરેશકે શરીફ તરીન કબીલે બની હાશમસે થે. આપ આં હઝરત સલo સે દુસરી પુશ્તમેં મિલતે હેં. આપકી વાલિદાભી બની હાશમસે થીં યે ફખ્ર સબસે પહેલે આપકો હુવા કે માંબાપ દોનોં હાશમીઉન નસબ થે.

આં હઝરત સલoકી નિગરાનીમેં તરબીયતો તાઅલીમ હાસલકી. જબ રસુલે ખુદા સલoને નુબુવ્વતકા દાવા કિયા

તો અગરચે હઝરત અલી રદી૦કી ઉમર દસ બરસ કે કરીબ થી મગર આપ ફિલફોર ઈમાન લે આયે. આં હઝરત સલ૦ કે સાથ પોશીદા જાકર નમાઝ પઢા કરતે થે કે આપકે વાલિદ અબુ તાલિબકો ખબર મિલી. જબ ઉસને દરિયાફ્ત કિયા તો હઝરત અલી રદી૦ ને નિહાયત જુરાઅત ઓર સાબિત કદમીસે ઝાહિર કર દિયા કે મેં રસુલે ખુદા સલ૦ પર ઈમાન લે આયા હું ઓર મેરા દિલ ગવાહી દેતા હે કે આપ સલ૦ સચ્ચે નબી હેં. જવાંમરદી ઈસતિકલાલો ઈસતિકામત બચપનસે આપકી તબીયતમે વાકે થી. ચુનાંચે જબ અલ્લાહ તઆલાકી તરફસે આં હઝરત સલ૦કો એલા-નીયા દાઅવતે ઈસલામકા હુકમ હુવા તો આપને પહેલે અપને ખાનદાન કે મેમ્બરોંકો ઝિયાફતકી તકરીબ પર મદઉ કિયા. ઉનમેં આં હઝરત સલ૦કે ચચા અબુ તાલિબ ઓર હમઝા રદી૦ ઓર અબ્બાસ રદી૦ વ અબુ લેહેબ કે અલાવા કરીબન ચાલીસ આદમી થે. જબ ખાનેસે ફારિગ હુવે તો આં હઝરત સલ૦ને ખડે હોકર અપની રિસાલતકે બારેમેં તકરીર શુરૂ કરકે ફરમાયાઃ—

“ અય બનુ અબદુલ મુતતલિબ ! ખુદાવંદ તઆલાને મુઝે અપની રિસાલતકે લિયે બરગુઝિદા કિયા હે. મેં તુમારે લિયે અયસી ચીઝ લાયા હું જો દુનિયાઓ આખિરત દોનોંમેં બેહતરી વ ફલાહ કી બાઅસ હે. મેં તમારે અખ-

લાફકી ઈસલાહ કે લિયે મામુર હુવા હું ઓર એક નજાત દેનેવાલા પયદા હુવા હું. અગર મેરી બાત માનોગે તો દીની વ દુનિયાવી ઈનઆમાતકે સઝાવાર હોવગે ઓર અગર મેરે એહકામસે જો ખુદાઈ એહકામ હેં ઇનહિરાફ કરોગે તો અઝાબે શદીદ કે મુસતહિક હોનેકે અલાવા દોનોં આલમમેં તબાહો ઝલીલો રૂસવા વ ખ્વાર હોવગે. મેં સચ કેહતા હું કેં અલ્લાહ તઆલાને મુઝે હુકમ કિયા હે કે મેં તુમકો ઉસકી ફરમાં બરદારી ઓર ઈતાઅતકી તરફ બુલાઉં. પસ તુમમેં કોન અયસા આદમી હે જો ઈસ કામમેં મેરી ઈઆનત કરે ઓર અયસે અઝીમુશ્શાન• કામમેં મેરા બોઝ બટાયે. ”

ઈતના કેહકર આં હઝરત સલ૦ તો ખામોશ હો ગયે લેકિન ઇસ ભરી મજલીસમેં હયરતો ઇસતેઅજાબકા આલમ તારી હુવા. સબકે સબ હયરાનો શશદર રેહ ગયે ઓર સુકુતો ખામોશીકા અયસા સન્નાટા છાયા કે કુછ દેર તક કિસીકે મુંહસે એક લફ્ઝ તક ન નિકલા. હઝરત અલી રદી૦સે ઇસ હિકારત આમેઝ સુકુતકી બરદાશ્ત ન હો સકી ઓર આપને ખડે હોકર નિહાયત જુરાઅત ઓર દિલેરીસે કહા કે:—

“અયે અલ્લાહ કે બર ગુઝીદા રસુલ સલ૦ ! અગરચે ઇસ મજલિસમેં મેં સબસે છોટા ઓર અભી નાદાન હું

મગર આપકી ખિદમતકે લિયે તઇયાર હું. મેં ઇસ અઝીમ ઓર અહમ ખિદમતકો બજા લાઉંગા આપકી ઇઆનતો નુસરત કરૂંગા, પરેશાની વ મુસીબત મેં રફીક હોઉંગા ઓર કિસી હાલતમેં ભી આપકી હિમાયતસે પહેલુતેહી ન કરૂંગા."

યે સુનકર હઝરત રસુલે કરીમ સલ્લ૦ને નિહાયત મોહબ્બતો પ્યારસે હઝરત અલી રદી૦ કો ગલે લગા લિયા, લેકિન હાઝેરીનને અઝ રાહે તમસખુર કેહકહા લગાયા. ઉનકો એક કમ ઉમર લડકેકા તમામ અરબકે ખિલાફ આં હઝરત સલ૦ કી મદદ કરના ઓર ઉસપે કામયાબ હોના એક દુર અઝ કયાસ ઓર હંસીકી બાત માલુમ હુઇ લેકિન જયસાકે મઝકુર હો ચુકા હે હઝરત અલી રદી૦ ને અપના વાઅદા કામિલ તોર પર સહી સાબિત કર દિખલાયા ઓર આં હઝરત સલ૦ કી સલામતીકે લિયે અપની જાન તક નિસાર કરને સે દરેગ ન કિયા.

ફિતરતે સહીયા ઓર તાઅલીમે નબવી સલ૦ સે હઝરત અલી રદી૦ ઇલ્મો ફઝલમેં અકસર સહાબા રદી૦ મેં મુમતાઝથે. આપકો હર કિસમકે ઉલુમ ખુસુસન કુરઆને મજીદ કે મતાલિબો મઆની મેં બડા ઉબુર થા ઓર આપકી કાબેલીયત ઓર અસાબતે રાયે ઇસ દરજે

મુસલ્લિમ થી કે હઝરત ઉમર રદી૦ હર એક દકીક મસઅલેમેં આપકી રાયે દરિયાફ્ત ફરમાતે. મુકદ્દમાતકે ઈનફિસાલમેં આપકી તબીયત ખુબ લડતી થી ચુનાંચે અવાયલ ઉમરમેં આં હઝરત સલ૦ ને આપકો યમામાકા કાઝી મુકરર કરકે ભેજા. ફસાહતો બલાગતમેં આપકા રૂતબા તમામ મઆસેરીનસે બઢા હુવા થા. ઓર આપકે હકીમાના અકવાલ આબે ઝરસે લિખને કે લાયક હેં.

કમાલાતે રૂહાની ઓર તસવ્વુફમેં આપ ફરદો યકતા થે. ચુનાંચે આપકી અવલાદમેં હઝારોં ઇમામ ઓર હઝારોં આરીફ મોહક્કિક ઓર અયસે સુફી પયદા હુવે જીનકી ફયઝાને સોહબત, તલકીનો તાઅલીમ ઓર અમલી નમુનેસે ઇસલામ મશરિકસે મગરિબ તક તમામ અકતાયે આલમમેં બિજલીકી સી તેઝીકે સાથ ફયલ ગયા ઓર ઇસ ઝમાને તક યે મુતબર્રિક સિલસિલા ચલા જાતા હે. ઓર ઇન રૂહાની લીડરો (પેશવાઓ) કે સામને ઝાનુએ અદબ તેહ કરનેસે ઇનસાન બડે બડે મઆરિફ ઓર નુકાત હાસલ કરકે દીનો દુનિયાકે તમામ મરાહિલ તય કર સકતા હે.

ઇનતિઝામે ખિલાફતમેં અપનોં ઓર બેગાનોં કે સાથ યકસાં સુલુક કરતે ઓર અમીરો ગરીબકો એક નઝરસે દેખતે થે. અહલો ઇનસાફ કે સાથ કામ કરનેકા બડા

ખ્યાલ રખતે થે. બયતુલ માલકે રૂપીયે કી બડી સખતી કે સાથ હિફાઝત ફરમાતે થે.

હઝરત અલી રદી૦ આં હઝરત સલ૦કો ઇસકદર અઝીઝ ઔર મેહબુબ થે કે એક દફે ઇસલામી લશ્કરકે સાથ ગયે. લશ્કરકો વાપિસ આનેમેં દેર હુઇ તો આં હઝરત સલ૦ને દોઆ માંગી કે:–"ખુદાવંદા જબ તકમેં અલીકો ન દેખ લું મુઝે મૌત ન દીજીઓ."

હઝરત અલી રદી૦ સબ સહાબા રદી૦સે ઝિયાદા ઝાહિદ થે. દુનિયા વ માફીહાકી આપકે દિલમેં મોહબ્બત ન થી. માલો ઝર આપકી નિગાહમેં કુછ હકીકત ન રખતા થા. મેહનતો મઝદુરી કરકે ગુઝરાન કરતે. બે નફસ ઇસ કદર થે કે મસજીદમેં નંગી ઝમીન પર સો જાતે ઔર મટ્ટી સે આપકા જીસ્મ આલુદા હોજાતા. અયસી હાલતમેં પડે હુવે એક દફા આં હઝરત સલ૦ને દેખા ઔર નિહાયત હી મોહબ્બતસે અબુ તુરાબ કેહકર ઉઠાયા.

ખિરાજકા માલ જો આતા તો આપ ઉસમેં સે કોઈ ચીઝ અપની ઝરૂરતકે લિયે ન લેતે ઔર ન અઝીઝો અકારિબ કે સાથ ખાસ રિઆયત ફરમાતે બલકે માલકી તકસીમમેં આપ [illegible] એહતિયાત કરતે કે માઅમુલીસે માઅમુલી ચીઝમેં ભી કિસી કિસમકા ફરક ન નિકલ

ચુનાંચે એક દફેકા ઝિક્ર હૈ, કે આપકે ભાઈ અકીલને અપની તંગહાલીકી શિકાયતકી ઔર બયતુલ માલસે રૂપીયેકી ઈમદાદકી ઈલતિજાકી. આપને ફરમાયા:—"ઝરા સબ્ર કરો, જબ તકસીમકા વકત હોગા તુમકો ભી હિસ્સા દિયા જાયગા." અકીલને ઝિયાદા ઇસરાર કિયા તો આપને ગુસ્સે સે ફરમાયા:—

"ઇસકો બાઝારમેં લે જાઓ તાકે કુફ્લ તોડકર માલ નિકાલ લાયે." અકીલને કહા:—

"આપ મુઝકો ચોર બનાના ચાહતે હૈં ?" હઝરત અલી રદી૦ને જવાબ દિયા:—

"યેહી હાલ મેરા હૈ. મૈં મુસલમાનોંકે માલસે ઈલાહીદા તુમકો કિસીતરાહ નહીં દે સકતા."

ઝગડે કે ઉમુરાતમેં બડી સનજીદગી, વસીઉલ ખ્યાલી ઔર બડે દિલસે ફયસલા કરનેકી આદત થી. તમામ કામોંમે જઝબાતે શરીઅતે ઈસલામી કી પાબંદીકો હમેશા મલહૂઝે ખાતર રખતે થે. લેકિન અફસોસ કે બાઅઝ કોતા અંદેશ સરીરોં કી મુફસિદા પરદાઝીસે આપકી બે ગરઝાના ઈસલાહ કી કોશીશેં બારવર ન હુઈ ઔર તમામ જદો જહદ, શુજાઅતો જવાંમરદી, બે ગરઝ વ ઇનકિલાબ પસંદ અકસરકી શરારતોંકી વજેહસે આપસકે કુશ્તો ખુનમેં

સર્ફ હુઇ. અંદરૂની બીરૂની કશમકશોં વ રીશા દવાનીયોં કી વજેહસે હુજુમે મસાયબો પરેશાનીયોંકા તમામ બોઝ હઝરત અલી કે કનધોં પર પડા મઆવીયા વ મુકતદર અરાકીનકી મુખાલિફતસે ફુતુરે અઝીમ બરપા હુવા. સલતનતકા રહા સહા નઝમો નસક જીસકી હઝરત અલી રદી૦કી મરનજાન મરંજ ઔર મુલેહકુલ પાલીસીસે ઈસલાહકી તવકકોઅ થી દરહમ બરહમ હો ગયા. ઔર મુસલમાનોંમેં જો થોડા બોહોત રિશતએ ઉખુવ્વત ઔર ઈત્તિબાત બાકી થા મુનકતે હો ગયા. અલાવા બરીં ખિલાફતકા ઝમાના હી મિલા કુલ ચાર બરસ ઔર નવ મહીને, જીસમેં આપસમે 'તલવાર ચલતી રહી ઔર અનજામ હઝરત અલી રદી૦કી શહાદત પર હુવા.

બાબ ૧૧.

હઝરત હસન રદીઅકી ખિલાફત.

સને ૪૦ હિજરી.

હઝરત અલી રદીઅને અપની વફાતપર કિસીકો ખલીફા મુકરર ન કિયા મગર કુફે ઓર મદીનેકે લોગોંને આપકે બડે બેટે હુસન રદી૦ કો ખલીફા નામઝદ કર લિયા. સબસે પહેલે કયસ ઓર ફિર બીકીઅવામુને કેન બનુ હાશમને બેઅત કરલી. હઝરત હસન રદીઅકી ઉમર ઉસવક્ત ૩૭ બરસકે કરીબ થી. આપ બડે ખલીક, કાનઅ, સાબિર, ઓર રેહેમદિલ થે. આપકી તબીયત બડી અમન પસંદ થી. ઓર શોરોશર, ફિતનઓ ફસાદસે સખ્ત નફરત કરતે થે.

આપ આં હઝરત સલ૦સે સુરતો શકલમેં બોહોત મિલતે જુલતે થે. યાઅને સરસે સીનેતક બિલકુલ રસુલે કરીમ સલ૦સે મુશાબાહ થે. આપ રમઝાનુલ મુબારકમેં સઇયદતુન્નીસા ફાતમતુઝ ઝેહરા રદી૦કે બત્નસે પયદા હુવે, આં હઝરત સલ૦કી ગોદીમેં ખેલે ઓર પરવરિશ પાઈ. ઓર આં હઝરત સલ૦ને આપકે હકમેં ફરમાયા કે "જવાનાને જન્નતકે સરદાર હોંગે". બાહમી ખાના જંગીયોકી વજેહસે મુસલમાનોંકે કુશ્તો ખુનકા આપકો બોહોત રંજ હોતા થા.

બાહમી નઝાઅ વ ઝગડેસે અલગ રેહના ચાહતે થે. અસલમેં આપકો ખિલાફતકી ખ્વાહિશ ન થી. લોગોંકે ઇસરારસે આપને મનઝુર કરલિયા. આ.... વાળરીં એહલેશામકી તરફસે અંદાઝાં ઓર મ... રદી૦કે ખુદ ખલીફા બન બેઠે; ખિલાફતમેં પહેલેહી દો અમલી પયદા હો ચુકીથી. હ... હસન રદી૦કો ખિલાફત પર મુતમકકિન હુવે અભી છે માહ હુવે થે કે મઆવીયા રદી૦ને લશકર કશી કરદી.

ઇધરસે આપકા હિદ્દાઇ કુયસ બિન સાઅદલી ફોજ જમે કરકે મુકાબિલેકો નિકલા મગર આપને મુસલમાનોંકે ખુનેનાહક ઓર બે ફાયદા ખુનરેઝીસે બચનેકે વાસ્તે સુલેહ કરલી ઓર મઆવીયા રદી૦કો પયગામ ભેજા કે મેં ઇન શરાયતપર ખિલાફતસે દસ્તબરદાર હોતા હું કેઃ—

૧. તુમારે બાદ ખિલાફત મેરી તરફ ઉદ કરે.

૨. ઇશકો હિજાઝકી આમદની હમારે સર્ફ કે લિયે કાયમ રખી જાયે.

૩. મેરે વાલિદકે તમામ કરઝે અદા કિયે જાયેં.

મઆવીયા રદી૦ને ઇન શરાયતકો અઝબસ ગનીમત સમઝા, વો ખુદાસે યે ચાહતે થે. ફોરન રાઝી હો ગયે ઓર તમામ શરાયત મનઝુર કરલીં. ઓર ઉસ વકતસે, મઆવીયા રદી૦ મુસતકિલ ખલીફા મુતસવ્વિર હોને લગે.

ખુલફાએ અરબઆ હઝરત અબાબકર સિદ્દીક રદી૦, હઝરત ઊમર ફારૂક રદી૦, હઝરત ઉસમાન રદી૦ ઓર હઝરત અલી કરમલ્લાહો વજહુકી ખિલાફતે રાશિદાકા ઝમાના મુનતહી હોકર બનુ ઉમઇયાકે એહદે હુકુમતકા આગાઝ હુવા. મુતાબિકે સાદિક રસુલે કરીમ સલ૦કી પેશીન ગોઈ પુરી હુઈ કેઃ "ખિલાફતે રાશિદા સિર્ફ તીસ સાલ રહેગી બાઅદ અઝાં સલ્તનત હો જાયેગી."

હઝરત અબાબકર સિદ્દીક રદી૦ ખલીફએ અવ્વલને દો સાલ તીન મહીને ખિલાફત કી.

હઝરત ઊમર ફારૂક રદી૦ ખલીફએ સાનીને દસ સાલ છે મહીને ખિલાફત કી.

હઝરત ઉસમાન ઝુનનુરેન રદી૦ ખલીફએ સોવુમને બારા સાલ ખિલાફત કી.

હઝરત અલી શેરેખુદા રદી૦ ખલીફએ ચહારૂમને ચાર સાલ નવ મહીને ખિલાફત કી.

હઝરત ઇમામ હસન રદી૦ને છે મહીને ખિલાફત કી. ઇન સબકો જમે કરનેસે ૩૦ સાલ હોતે હેં.

બાબ ૧૨

હઝરત અલી રદી૦કા ઝરરીન કલામ.

હઝરત અલી રદી૦ અરબી ઝબાનકે બોહોત બડે પાયે કે શાયર ભી થે. ઇસ જગા આપકે ઝરરીન કલામમેં સે ચંદ શેરકા ઉરદુ તરજુમા દિયાં જાતા હે.

૧. મેરા ઓર રસુલ સલ૦કા દાદા એક હે. ફાતિમા રદી૦ મેરી બીબી હે. યે કોલ જુટ નહીં.

૨. મેં મોહમ્મદ કા ભાઇ હું. મેંને મુસ્તુફા સલ૦ કે સાથ પરવરિશ પાઇ ઓર ઉનકે દોનોં નવાસે (હસનેન અલ૦) મેરે બેટે હેં.

૩. મેંને રસુલુલ્લાહ સલ૦કી તસદીક ઉસ હાલતમેં કી કે તમામ આદમી ગુમરાહી ઓર શિર્ક ઓર જહાલતસે અંધેરેમેં થે.

૪. પસ તાઅરીફ હે ખુદાએ અહદ કે લિયે જીસકા કોઇ શરીક નહીં જો બંદોં કે સાથ નેકી કરને વાલા ઓર અબદુલ આબાદ તક બાકી હે.

૫. મેં અપને દરમિયાન સિર્ફ ઉસ હાકિમકો દેખતા હું જીસકે હાથમેં તલવાર હે. યાઅને મેરે ગિરોહમેં સબ હાકિમ હેં, કયોં કે સબકે સબ શમશીર બકફ હેં.

૬. ઓર ઉસકે હાકિમ કે હાથમેં બિલ્લોર જયસી ચમકતી હુઇ તલવાર હે જો સખ્ત ઝરર રસાં હેં.

૭- મેરે સાથ ટુકડે કરનેવાલી, કાટનેવાલી, તલવાર હે જીસકે ઝર્બ લગાને સે આગ મુશતઅલ હોતી હે.

૮. હમ વો લોગ હેં. જીનકા દીન સચ્ચા હે હમ જંગ પર સાબિર ઓર સાબિત કદમ હેં.

૯. મેં વો શખ્સ હું કે મેરી માને મેરા નામ હયદર રખા હે મેં બનોં ઓર જંગલોંકા શેરે દરિંદા હું.

૧૦. મેં તુમકો તલવારસે તોલતા હું જો બોહોત બડા પયમાના હે. યાઅને તુમારી શુજાઅતકો આઝમાતા હું મેં તુમ પર આયસી ઝર્બ લગાતા હું જો પુશ્તકે મનકે જુદા જુદા કરદે.

૧૧. ઓર મેં સખ્ત ઝમીનમેં નેઝા ગાડતા હું ઓર તલવારસે કાફરોંકી ગરદનેં મારતા હું.

૧૨. અય કાફિરકે બચ્ચે ! તેરે લિયે હલાકી ઓર તબાહી હો. મેં લશકરકો ભગાને વાલા અલી હું.

૧૩. મેં વો હું જો તુમપર તલવાર મારતા હું ઓર મેરા પરવરદિગાર ખુદાએ બરહક હે. ઓર ઉસીકે લિયે જંગમેં મેરી હિજરત હે.

૧૪. મુઝે ખુદા ફતેહ દેગા જો બેહતર ફતેહ દેનેવાલા હે મેં ઈમાન લાયા હું ખુદાપર શુક્રગુઝાર દિલસે.

૧૫. મેં ફોલાદી કુલ્હાડોં (બોદા) પર નબી સલ૦કે સાથ તલવાર મારતા હું. વો નબી જો મહાજીર હેં.

૧૬. મેં અલી હું, પહેલવાન ફ્તેહમંદ હું, દિલેરદિલ હું. ઓર ઇનહી અવસાફ્સે યાદ કિયા જાતા હું.

૧૭. ઓર મેરે હાથમેં દુશમનોંકી મુલાકાતકે લિયે સબ્ઝરંગકી ફોલાદી તલવાર હે જીસકી ધારસે ચમકનેવાલી બિજલી ચમકતી હે.

૧૮. મેં તલવારકી ઝર્બ ઓર સખ્ત નેઝા ઝનીકે લિયે પાક ઓર પાક કરદા નબી સલ૦કે સાથ મોજુદ હું.

૧૯. ઉસકો (નબી સલ૦કો) ખુદાએ બુલંદો અકબરને મુખતાર બનાયા હે. આજકે રોઝ ખુદા ઉસકો રાઝી કરેગા ઓર ગતર સઝા દિયા જાવેગા.

૨૦. ઉનહોંને મુઝસે બેઅતકી ઓર અપની બેઅત પુરી ન કી. જબ મકર કિયાતો મુઝે દુશમનોંકે મકરમેં ડાલા.

બાબ. ૧૩

વફાતુર રસુલ ઓર ખિલાફત.

પિછલે બાબમેં હઝરત હસન રદી૦કી ખિલાફતકા મુખતસિર હાલ દરજ હો ચુકા હે. ઇસકે બાદ કરબલા મોઅલ્લાકે. વો જીગર ખરાશ હાલાત દરજ કરનેમેં આતે હેં જીસકે સુન્નેસે દોસ્ત તો દોસ્ત મગર દુશમનભી આજ તેરાસો બરસ હુવે આંસું બહાતે હેં. હમને કરબલાકે દર્દનાક હાલાતકે લિયે બહોતસી કીતાબેં દેખીં, મગર હમારે પીરો મુરશદ હઝરત ખ્વાજા હસન નિઝામી સાહબને મોહર્રમનામા નામી જો કિતાબ શહાદત ઇમામ હુસેન રદી૦કે હાલમેં તાલીફ ફરમાઇ હે વો સબસે બેહતર હે. તારીખી લિહાઝસે ઓર ઝબાનકે લિહાઝસેભી હમકો અયસી કોઈ કિતાબ નઝરમેં નહીં આઈ. અગર હમ મુખતલિફ કિતાબોંસે ઇનતિખાબ કરકે અપને તોરપર શહાદતકે હાલાત લિખતે તો હરગિઝ અયસી ખુબીસે ન લિખ સકતે. ઇસલિયે હમને યેહી મુનાસિબ સમઝાકે હમારે પીરો મુરશદ હઝરત ખ્વાજા હસન નિઝામી સાહબકી ઇજાઝતસે આપકી દિલ-ચસ્પ તેહરીર ગુજરાતીમેં નાઝરીનકી ખિદમતમે પેશકરેં. આપને શહાદતકે હાલાત શુરૂ કરનેસે પહેલે તમહીદકે તોરપર આં હઝરત સલ૦ ઓર ખુલફાએ રાશેદીન કે કુછ

હાલાત દરજ કિયે હેં જો હમારી ઈસ કિતાબકે પઢનેવાલોં કે લિયે નયે નહીં હે. તાહમ સિલસિલેકે લિયે ઉનકા દરજ કરના ઝુરૂરી હોનેસે હમને વો સબકેસબ ઇસ જગા દરજ કિયે હેં.

હઝરત ખ્વાજા હસન નિઝામી સાહેબ ઉર્દુ ઝબાન કે બેહતરીન લિખનેવાલોંમેંસે હેં. જીસ આસાનીકે સાથ આમ ફેહેમ ઓર દિલચસ્પ તેહરીર આપ લિખંતે હેં ઉસકા જવાબ હીંદુસ્તાનકા કોઈભી ઉરદુ લિખનેવાલા નહીં દે સકતા. યું તો બહોત બડે બડે નામી ગિરામી લિખનેવાલે મોજુદ હેં મગર જો આમ મકબુલિયત આપકી તેહરીરને હાસલકી હે વો શાયદહી કિસીકો નસીબ હુઈ હો. હઝરત ઇમામ હુસેન રદી૦કી શહાદત કે હાલાત જીસ ખુબસુરતી ઓર તેહકીકસે આપને લિખે હેં. વયસે હાલાત ઉરદુ ઝબાનમેં ઓર નહીં મિલતે. આપને હરેક તારીખી બાતકો પુરી તેહકીકકે બાદ લિખી હુઇ હે. અબ ઈસ મુખતસિર તમહીદકે બાદ મોહરરમ નામેકી તેહરીર દરજે ઝેલ કરતે હેં.

ખુદા તઆલાકી હમ્દ ઓર રસુલ સલ૦કી નાઅત ઓર આલો અસહાબ રદી૦કે સલામકે બાદ મોહરરમ નામેકી પહેલી રાતકા બયાન શુરૂ કિયા જાતા હે.

અય ઇમાનવાલો ! અય ઈસલામવાલો ! આજ મોહરરમકી પહેલી રાત હે. મુસલમાનોંકા નયા સાલ શુરૂ

હો ગયા. સબ કોમે અપને નયે સાલકી ઇબતિદામેં ખુશી કરતી હેં. ઇદકી તરાહ જશન મનાતી હેં મગર તુમારા જબ નયા સાલ આતા હે તો તુમારે ઘરોંમેં માતમકી સફેં બિછ જાતી હેં. તુમ બજાયે શાદિયાને બજાનેકે સબકે સબ કયા છોટે કયા બડે ગમઝદા હો જાતે હો. તુમ જાનતેભી હો ઇસકા સબબ કયા હે? સુનો, મેં ઇસકી દાસ્તાન સુનાનેકો યે કિતાબ લિખતા હું.

ખુદાકે બંદો! જાનોકે ઇસ ચાંદકે પહેલે અશરેમેં એક બડા ગમનાક વાકેઆ હુવાથા. જીસકો આજ તેરાસો બરસ ગુઝરનેપરભી મુસલમાન નહીં ભુલે. કયોં કે હમ જીનકા કલમા પઢતે હેં, જીનકી બદોલત મોમિન ઓર મુસલિમ કેહલાતે હેં જીનકી શફાઅતકે કિયામતકે દિન ઉમ્મીદવાર હેં. જો ઇનસાનોં ઓર જીન્નાતકે રસુલ થે ઓર ખુદાકી તરફસે મુકર્રર હોકર દુનિયાકી હિદાયતકે વાસ્તે આયે થે. ઇસ મોહર્રમકે પહેલે દસ દિનમેં ઉનકે નવાસેકો ઓર કુનબે વાલોંકો કરબલાકે મયદાનમેં શહીદ કિયા થા. ઓર ખુદ ઉન લોગોંને શહીદ કિયા થા જો અપને આપકો મુસલમાન કેહતે થે. ઇસી શહાદતકી યાદ મોહર્રમ આતેહી હરેકકો ગમગીન બના દેતી હે. ઓર યેહી શહાદત હે જીસકે રંજો અલમકે સબબ હમ સબ અપને નયે સાલકી ખુશિયોંકો બાલાએ તાક રખ દેતે હેં.

યે શહાદત ક્યોં હુઇ? રસુલે ખુદા સલ૦કા કલમા પઢનેવાલોંને અયસી સંગદિલી ક્યોં બરતી કે અપને આકાકે નવાસે ઓર કુનબેકો કત્લ કર ડાલા? ઉસકી અસલ હકીકત તુમ સબકો જાનની ચાહીયે.

સુંતો તુમ મજલીસોંમે ઓર મરસીયોંમે સુના કરતેહોકે યઝીદ ઓર શિમરને હઝરત ઇમામ હુસેન રદી૦કો શહીદ કર દિયા. કઈ દિન ઉનકો ઓર ઉનકે છોટે છોટે બચ્ચોંકો પ્યાસા રખા ઓર તરેહ તરેહ કે ઝુલ્મો સિતમ આલે રસુલ સલ૦પર તોડે. મગર યે બાત બોહોત કમ લોગોંકો માલુમહૈકે આખિર ઇસકા સબબ ક્યા થા? ઓર રસુલ સલ૦કે કરીબ ઝમાનેવાલે મુસલમાનોંકે દિલ અયસે સિયાહ ક્યોં હો ગયે થે કે ઉન્હોંને ઇતના બડા ગુનાહ કિયા ઓર અયસી સફ્ફાકીકો જાયઝ રખા જીસકી મિસાલ કિસી કોમકી તારીખમેં મોજુદ નહીં હે.

ઇસ વાસ્તે મેં ચાહતા હું કે ઝગડેકી અસલ બિનાસે સારે હાલાત તુમકો સુનાઉં તાકે તુમારે ઝેહનમેં સારી હકીકત આ જાયે ઓર તુમ ઘર બયઠે મોટી મોટી કિતાબોંકે પઢે બગેર પુરી કેફીયત જાન જાવ.

યે તો તુમકો ઇસ કિતાબકે પિછલે હિસ્સે દેખનેસે માલુમ હો ચુકા હે કે તુમારે રસુલ હઝરત મોહમ્મદ મુસ્તફા સલ૦ ખાનદાને કુરેશમેંસે થે. જો અરબકી કોમોંમેં

સબસે જિયાદા શરીફ ઓર ઇજ્જતવાલા કબીલા થા. કુરેશમેં એક ઘરાનેસે દો શાખેં હુઇં એકકા નામ બની હાશમ થા. એકકા નામ બની ઉમઇયા થા.

બની હાશમમેં તુમારે રસુલ સલ૦ થે, હઝરત અલી રદી૦ થે, હઝરત અબ્બાસ રદી૦ થે ઓર ઇસી તરાહ ઓર બોહોતસે લોગ થે. ઓર બની ઉમઇયામેં હઝરત ઉસમાન રદી૦ મઆવીયા યઝીદ ઓર બોહોતસે મશહુર આદમી હુએ

જબ હઝરત મોહમ્મદ સલ૦ને નુબુવ્વતકા દાઅવા કિયા તો ઉમઇયાકી અવલાદમે અબુ સુફીયાન નામી એક શખ્સકો જીનકે બેટેકા નામ મઆવીયા ઓર પોતેકા નામ યઝીદ થા. હઝરતકી પયગમબરીસે સખ્ત અદાવત હુઈ ઓર ઉન્હોંને મક્કે ફતેહ હોનેતક હમેશાં હઝરત સલ૦કે ખિલાફ ફસાદ બરપા કરાએ. બદરકી મશહુર લડાઈ ઇન્હીકે બાઅસ હુઇ, અહદકી જંગ ઇન્હી અબુ સુફિયાનકી કોશિશસે ડની. યેહી અબુ સુફિયાન મઆવીયાકે વાલિદ થે. જીનકી બીવી હિંદાને અહદકી લડાઇમેં રસુલે ખુદા સલ૦કે ચચા હઝરત અમીર હમઝા રદી૦કા કલેજા ચબાકર ખાયા થા.

ગરઝ ખનદકકી લડાઈ ઓર બાદકી સબ લડાઇયોંમેં જો તુમારે રસુલ સલ૦કો પેશ આઇં અબુ સુફિયાન હરએકકે બાની હુવે.

આખિર ઇસલામકી કુવ્વત ખુદાને બઢાઈ ઔર રસુલે ખુદા સલ૦ને મુસલમાનોંકી ફોજ લેજાકર કુફ્ફારસે મક્કા છીન લિયા તો અબુ સુફિયાન મુસલમાન હો ગયે ઓર ઉનકે બેટે મઆવીયાભી હઝરત મોહમ્મદ સલ૦કી ખિદમતમેં આને જાને લગે. બલકે બાઅઝ રિવાયતોંસે માલુમ હોતા હે કે મઆવીયાસે વહી લિખનેકી ખિદમતભી લી ગઇ બાઅઝ કેહતે હેં યે રિવાયત ગલત હે સિર્ફ હઝરત સલ૦કા એક દફા એક ખત લિખા થા.

ઇસ બ્યાનસે તુમકો માલુમ હો ગયા હોગા કે હાશમકી અવલાદ ઓર ઉમઇયાકી અવલાદમેં મુદ્દતસે દુશમની ચલી આતી થી. મુસલમાન હોનેકે સબબ બની ઉમઇયા એક તરાહ બની હાશમકે તાબેદાર હો ગયે થે. ઇસલિયે ખાનદાની કીના ઓરભી ઉનકે દિલોંકો જલાતા થા. ઓર ઉનકે હસદમેં તરક્કી હોતી થી. ઈસ વાકએકો અચ્છી તરાહ યાદ રખના અબ મેં દુસરા બ્યાન શુરૂ કરતા હું. ઇસ ખાનદાની રનજીશકો યાદ રખોગે તો આગેકે હાલાત ખુદ બખુદ સમઝમેં આતે ચલે જાઇંગે.

ખિલાફત

રસુલે ખુદા સલ૦કી વફાતકે બાદ ઉનકી જાનશીનીકે કિસ્સેસે અદાવતકા એક નયા શાખસાના નિકલા. ખિલાફત યાઅને રસુલ સલ૦કી જાનશીનીકી બેહેસમેં દો ફરીક હો ગયે.

એકકા નામે સુન્ની હુવા ઓર દુસરેકા શીઆ. વો દીન હે ઓર આજકા દિન શીઆ સુન્નીકી લડાઇ ખતમ નહીં હોતી અગરચે અબ ન ખિલાફત રહી ન ખિલાફતકે અસબાબ રહે મગર ઝગડા જુંકા તું બાકી હે.

સુન્ની કેહતે હેં મુસલમાનોંને ખિલાફતકે લિયે આમ રાયેસે જીસકો ચુન લિયા વોહી ઠીક હે. લિહાઝા અવ્વલ ખલીફા હઝરત અબુબકર સીદદીક રદી૦ હુવે દુસરે હઝરત ઉમર ફારૂક રદી૦ તીસરે હઝરત ઉસમાન ગની રદી૦ ચોથે હઝરત અલી રદી૦.

શીઆ કેહતે હેં હક હઝરત અલી રદી૦ કા થા. ઇન તીન ખુલફાને તદબીર ઓર કોશિશસે ખિલાફત લેલી ઓર હઝરત અલી રદી૦કા હક મારા ગયા. આગે ચલકર ઇસી ખિલાફતકે ઝગડેને કરબલાકા વો મશહુર હંગામાં કરાયા જીસકી યાદગારમેં યે મોહોરરમનામા લિખા ગયા હે.

મેં તુમકો પહેલેતો હઝરત રસુલે ખુદા સલ૦કી વફાતકા હાલ સુનાતા હું તાકે તુમ માલુમ કરોકે હઝરત સલ૦ને અપને જાનશીન મુકરર કરનેકે બારેમેં કયા મનશા ઝાહિર કિયા ઓર આપકે તરઝે અમલસે કયા બાત પાઇ ગઈ.

ઇસકે બાદ ચારોં ખિલાફતોંકા હાલ ઓર ઉનકે

ઇનતિખાબકે તરીકે ઔર તારીખી વાકેઆત સુનાઉંગા ઔર તુમ ઝીના બઝીના ઝગડેકી બુનિયાદોંકો સમઝતે ચલે જાવગે.

આખરી હજ કરકે જીસકો હજ્જતુલ વિદા કેહતે હેં હઝરત સલ૦ મદીને તશરીફ લાયે

રસુલે ખુદા સલ૦કી તો કુછ અલીલસે થે. લોગોંને સમઝા વફાત. સફરકી તકાન હે જાતી રહેગી.

મગર મર્ઝ બરાબર બઢતા ચલા ગયા. યહાંતકકે કઇ દિન આપ ઘરસે બાહર તશરીફ ન લા સકે. એકદિન ઝરા ઈફાકા હુવાથા તો આપને બાહર તશરીફ લાકર ખુતબા પઢા ઔર નસીહતેં કીં ઔર ફરમાયાઃ—

" કિસીકા કોઇ હક મુઝપર હોતો માંગલે તાકે આખિરતકા બોઝ મુઝપર ન રહે. "

એક સહાબી જીનકા નામ અકકાશા રદી૦ થા આગે બઢે ઔર અર્ઝ કિયાઃ—

" એક દફા કુલાં જીહાદકે મોકેપર આપને મેરે એક કમચી મારીથી. અબ મુઝે ઉસકા ઇવઝ મિલના ચાહીયે " હઝરત સલ૦ને ફરમાયાઃ—

"અચ્છી બાત હે, એક કમચી મંગાવ ઔર અપના બદલા લેલો. "

લોગોંને અકકાશાકો ઘુરના શુરૂ કિયા કે યે કયા બેઅદબી ઓર ગુસ્તાખી હે. મગર અકકાશાને કુછ પરવા નહીં ઓર કમચી મંગાલી. કમચી આ ગઇ તો અસહાબ બેકરાર હો ગયે ઓર હઝરત અલી રદી૦ને ફરમાયા:—

" અકકાશા (રદી૦)! તુઝકો રેહેમ નહીં આતા. અપને આકાકી હાલત નહીં દેખતા. બીમારીસે વો કયસે નાતવાન હો રહે હેં. ઔર ઉનમેં કમચી ખાનેકી તાકત કહાં હે. ? આ મુઝે મારલે ઓર હઝરત સલ૦કા ઈવઝ મુઝસે લે લે. " હઝરત સલ૦ને ફરમાયા:—

" નહીં, યે નહીં હો સકતા. અયે અલી (રદી૦) તુમારે મારનેસે મેરા કિસાસ અદા નહીં હોગા. અકકાશા દેર ન કર ઓર કમચી લગા. " અકકાશા રદી૦ને અર્ઝ કિયા:—

"હુઝુર! જીસ વક્ત આપને મેરે કમચી મારી થી મેરે બદનપર કપડા ન થા નંગે જીસમપર કમચીકી ચોટ ઝિયાદા લગતી હે. હઝરત સલ૦ને ફરમાયા:—

" અચ્છા મેંભી અપના કુરતા ઉતાર ડાલતા હું. " જુંહી ઉસ દો આલમકે સરવરને કુરતા ઉતારના શુરૂ કિયા હાઝેરીન ચીખેં મારકર રોને લગે. મજલીસમેં કોહરામ મચ ગયા.

વો, જો સારી ઝમીનપર ખુદાકી હિદાયત લેકર આયે

થે. વો, જો આસ્માનો ઝમીનમેં ખુદાકે બાદ સબસે બડી ઈઝઝત રખતે થે. ઇનસાફકી ખાતર અપને એક નાચીઝ ઉમ્મતીકે આગે અપના જીસ્મ ખોલકર ઓર કુરતા ઉતારકર ખડે હો ગયે તાકે ઉમ્મતભી ઈનસાફકો અયસાહી અઝીઝ રખે. બુખારને મુબારક બદનકો અફસુરદા કર રખા થા. ખુદે શહેનશાહ અપને ગુલામોંકે મજમેમેં બિરેહના જીસ્મ ખડે થે. અક્કાશા રદી૦ દોડે, કમચી હાથસે ફેંક દી ઓર આપકી પુશ્તપર મોહરે નુબુવ્વતકો બોસા દિયા. ફિર અર્ઝ કી:—

" અય સરકાર ! અય દોનોં જહાનકે વાલી ! મેંને યે ગુસ્તાખી ઔર યે હીલા સિર્ફ ઇસલિયે કિયાથા કે મોહરે નુબુવ્વતકી ઝિયારત કરૂં ઓર ઉસપર બોસા દૂં તાકે દોઝખકી આગ મુઝપર હરામ હો જાયે. " હુઝુરને ઇરશાદ ફરમાયા:—

" હરામ હુઈ, હરામ હુઇ, " યાઅને દોઝખકી આગ તુઝપર હરામ હુઇ. ઇસકે બાદ જીન લોગોંને અપને કરઝેકો કહા વો ઉસી વકત અદા કિયા ગયા ઓર હઝરત સલ૦ અંદર ઘરમેં તશરીફ લે ગયે.

ઇસી બીમારીકે ઝમાનેમેં એક દિન બોહોતસે લોગ વસીયત લિખનેકા હુઝરત સલ૦કે પાસ જમેથે કે આપને ઇરશાદ. ઇરશાદ ફેરમાયા:—

" લાવ કાગઝ*લાવ, મેં તુમકો કુછ લિખકર દું. તાકે તુમ મેરે બાદ ગુમરાહ ન હો જાવ " ઓર એક રિવાયતમે યે હે કે ફરમાયા—" તાકે તુમ ઝગડા ફસાદ ન કરો " યે સુનકર હઝરત ઉમર ફારૂક રદી૦ બોલે—

" હઝરત રસુલુલ્લાહ સલ૦પર બુખારકી તકલીફકા ગલબા હે ઇસકે સબબ અયસા ફરમાતે હે વસીયત નામેકી કુછ ઝુરૂરત નહી હે હમકો ખુદાકી કિતાબ કુરઆન કાફી હે. "

ઇસપર હાઝેરીનમેં હડબડ મચ ગઇ. અેહલેબયત રદી૦મેં કોઇ કેહતા કે " હમારે લિયે હઝરત સલ૦ લિખના ચાહતે હે કાગઝ મંગાના ચાહીયે ઓર હુકમકી તાઅમીલ કરની વાજીબ હે. " કોઇ કહેતા " ઉમર (રદી૦) સચ કેહતે હે કુરઆનકે હોતે હુએ અબ ઓર કિસી વસીયત નામેકી ઝુરૂરત નહી "

જબ લોગોંકી ગડબડ ઝિયાદા હુઇ ઓર આપસમેં ગુફતગુ બઢને લગી તો હઝરત સલ૦કો ઉસકે સબબ તકલીફ હુઇ ઓર આપને નારાઝ હોકર ફરમાયા—

" જાવ મેરે પાસસે ચલે જાવ. "

---

* બુખારી ઓર મુસલિમ, હદીસકી દો માની હુઇ સબસે ઝિયાદા સહી કિતાબોંમેં હઝરત ઇબ્ને અબ્બાસ રદી૦સે યે રિવાયત દરજ હે જીસકો મેંને યહાં નકલ કિયા. હસન નિઝામી.

સબ લોગ ચલે આગે ઓર મઆમિલા યુંહી રેહ ગયા. હઝરત અબ્બાસ રદી૦ રસુલે ખુદા સલ૦ કે ચચાને હઝરત અલી રદી૦સે ફરમાયાઃ—

"ભાઈ! મુઝકો રસુલે ખુદા સલ૦ કે તોર બે તોર નઝર આતે હેં. મુઝે અપને ખાનદાનકા તજરૂબા હે. અબ્દુલ મુતતલિબકે ખાનદાનમેં મોતકે વકત જો અલામતેં હુવા કરતી હેં વો સબ હઝરત સલ૦.મેં મુઝકો નઝર આ રહી હેં. ઇસ વાસ્તે મુનાસબ હે કે તુમ હઝરત સલ૦ સે ખિલાફતકે બારેમેં દરિયાફત કર લો કે આપકે બાદ યે મનસબ કિસકો દિયા જાયે." હઝરત અલી રદી૦ને ફરમાયા:—

"ચચાજાન! અયસી હાલતમેં મેરા જી તો નહીં ચાહતા કે હઝરત સલ૦ સે સવાલ કરૂં."

જબ બીમારીકી ઝિયાદા શિદ્દત હુઇ તો હઝરત સલ૦ ને બીબી આયેશા રદી૦ સે ઇરશાદ કિયા (કયોં કે હઝરત ઇસ મરઝે મોતમેં ઇન્હી કે હુજરેમેં થે) કેઃ— "અપને બાપ અબુબકર (રદી૦) સે કહો કે મેં નમાઝકે લિયે બાહર નહીં આ સકતા તુમ લોગોંકો નમાઝ પઢાવ. ઓર મેરી જગે ઇમામત કરો" હઝરત આયેશા રદી૦ને અર્ઝ કિયાઃ—

"હુઝૂર! મેરે બાપ બોહોત નર્મ દિલ હેં ઓર ઉનકો આપસે અઝહદ મોહબ્બત હે. ઉનસે યે કામ ન હો સકેગા

જબ વો આપકી જગે ખાલી દેખીંગે તો બે કરારો બે ખુદ હો જાઇંગે. આપ ઇસ કામકે લિયે કિસી ઓરકો મુકરર કિજીયે.”

મગર હઝરત સલ૦ને બારબાર યેહી ફરમાયા કેઃ— “અબુબકર (રદી૦) મેરી જગે ઇમામત કરેં” આખિર હઝરત અબુબકર રદી૦ ને હુકમ કી તાઅમીલકી ઓર પાંચ વકત નમાઝ પઢાઇ. આખરી વકતમેં હઝરત સલ૦ કી હાલત ઝરા સંભલી ઓર આપ હઝરત અલી રદી૦ કે સહારે બાહર તશરીફ લાયે. ઉસ વકત જમાઅત હો રહી થી. નમાઝીયોંને હઝરેત સલ૦કી આહટ સુનકર ખનકારના શુરૂ કિયા તાકે હઝરત અબુબકર રદી૦ કો હઝરત સલ૦ કી તશરીફ આવરી માલુમ હો જાયે ચુનાંચે અબુબકર સિદ્દીક રદી૦ ઇમામતસે પીછે હટે ઓર ચાહાકે નમાઝ તોડેં મગર હઝરત સલ૦ ને ઇનકી પુશ્તપર હાથ રખા. ઓર ખુદ ઇમામત પર ખડા કર દિયા. ઓર આપ ઉનકી પકતિદામેં દાઇં તરફ ખડે હો ગયે મગર કમઝોરીકે સબબ ખડે ન રેહ સકે તો બયઠ ગયે ઓર બયઠકર નમાઝ પઢી. ઇસ નમાઝકે બાદ જો અંદર તશરીફ લે ગયે તો ફિર તશરીફ ન લાયે યહાં તકકે વફાત હો ગઇ.

• વફાતકે વકત હઝરત સલ૦ હઝરત આયેશા રદી૦ કી ગોદમેં થે. શીઓંકી કિતાબોંસે માલુમ હોતા હે કે

હઝરત અલી રદી૦ કી ગોદમેં થે. ઓર વિસાલકે વકત હઝરત અલી રદી૦ને આપકી ઠોડીકો હાથસે સહારા દિયા.

હઝરત સલ૦ ને ફરમા દિયા થા કે:—"મેરા કફન દફન એહલે બયત કરીંગે." જીસ વકત વફાતકી ખબર મશહુર હુઈ તો હઝરત અબુબકર રદી૦ મિમબર પર ચડે ઓર ફરમાયાઃ—

"અય લોગો ! અગર તુમ મોહમ્મદ સલ૦કી ઇબાદત કરતે થે તો સુનો કે ઉનકા વિસાલ હો ગયા. ઓર અગર તુમ ખુદાકી ઇબાદત કરતે થે તો યાદ રખો કે વો ઝિન્દા મોજુદ હે."

હઝરત ઉમર ફારૂક રદી૦ કો બોહોત ગમ થા ઓર વો ફરમાતે થે કે "હઝરત સલ૦ ખુદાકે હાં ગયે હેં ફિર આ જાઇંગે" હઝરત અબુબકર રદી૦ ને ઉનકોભી સમઝાયા ઓર કહા કેઃ—"મોત અલ્લાહકી તરફ્સે આતી હે. યે તુમારા ખ્યાલ ગલત હે કે હઝરત સલ૦ દુબારા તશરીફ લાઇંગે.

ઇધર તો લોગોંમેં હુઝુરકી વફાતસે તેહલકા મચા હુવા થા ઓર એહલે બયત ગમકે

હઝરત અબુબકર રદી૦કી ખિલાફત. પુતલે બને ખાનએ રસુલમેં જમે થે. જીનકા વાલી, જીનકા સરપરા, જીનકા પુશ્તપનાહ, દુનિયાસે રૂખસત હો

ગયા થા. ઉધર મદીનેકે બાશિંદોંને જીનકો અનસાર કેહુતે હેં એક જલસા કરાર દિયા ઓર સબ લોગ વહાં જમે હુવે.

યે ખબર હઝરત અબુબકર સિદ્દીક રદી૦કો પહોંચી કે અનકરીબ અનસાર અપને સરદાર હઝરત સાઅદ ઇબને અબાદા રદી૦ કે હાથપર ખિલાફ્તે રસુલ સલ૦કી બેઅત કરનેવાલે હેં. હઝરત અબુબકર રદી૦ યે સુનતેહી હઝરત ઉમર રદી૦ કો લેકર ઉસ જલસેમેં ગયે, વહાં દેખાકે વાકઇ એક અંબોહ આમ જમે હે. અનસારને હઝરત અબુબકર રદી૦ સે કહાઃ—"હમ અપને લોગોંમેંસે એક શખ્સકે હાથ પર બેઅત કરતે હેં તાકે ઇનતિઝામે ઉમ્મત કાયમ રહે." ઇસિપર હઝરત અબુબકર સિદ્દીક રદી૦ ખડે હુએ ઓર ઉન્હોંને એક તકરીર કી જીસમેં પહેલે અનસારકે મનાકિબો અવસાફ બ્યાન કિયે ઓર બતાયા કેઃ—"ઉન્હોંને રસુલે ખુદા સલ૦ ઓર તમામ મોહાજેરીનકે સાથ બડે બડે સુલુક કિયે હેં ઓર અયસે વકત મદદકી હે જબકે હઝરત સલ૦ મક્કા છોડકર ઉનકે વતનમેં મુસાફિરાના તશરીફ લાયે થે. આખરી વકત ખુદ રસુલે ખુદા સલ૦ને વસીયત ફરમાઈ થી કે કુરઆને શરીફ ઓર અપની આલકો તુમમેં છોડતા હું, ઇસીકી પયરવી કરના. ઇન દોનોંકો પકડે રહોગે તો કભી ગુમરાહ ન હોવગે. ઉસી વકત યે ભી ફરમાયા થા કે અનસારકે અહેસાનાતકો યાદ રખના ઓર ઉનસે અચ્છા

સુલુક કરના. પસ અય ગિરોહે અનસાર! હમ તુમારી બુઝુર્ગી ઓર ઇઝઝતકા ઇકરાર કરતે હેં મગર ખિલાફત ઓર ઈમામતકા હક કુરેશકા હે. કયોંકે ખુદ રસુલુલ્લાહ સલ૦ ને ફરમાયા હે કેઃ–"અલ અઇમ્મતો મિનલ કુરેશ. ઈમામ કુરેશમેં હોંગે." લિહાઝા તુમ ખિલાફત કુરેશહીમેં રખો ઓર અપને મેહબુબ રસુલ સલ૦ કે મનશાકે ખિલાફ કુછ ન કરો વરના બોહોત ઝગડે પડેંગે ઓર સખ્ત ફસાદકા અંદેશા હે."

અનસાર ઇસ તકરીરસે રાઝી હો ગયે ઓર ઉન્હોંને અપના ઇરાદા બદલ દિયા. અનસાર કે રાઝી હોતે હી હઝરત ઊમર* રદી૦ને જલદીસે હઝરત અબુબકર રદી૦કો પુકારા કેઃ—" આપ હાથ ફેલાઇયે, હમ આપકે હાથ પર બેઅત કરીંગે ઓર આપહી કુરેશમેં બડે બુઝુર્ગ ઓર સબસે ઝિયાદા લાયક હેં."

હઝરત ઊમર રદી૦કે ઇસ કેહનેસે હઝરત અબુબકર રદી૦ને હાથ ફયલા દિયા ઓર સબસે પહેલે હઝરત ઊમર રદી૦ને બેઅતકી, ઓર ફિર સબ અનસાર ઓર હાઝેરીને જલસાને ભી બેઅત કર લી. જુંહી યે ખબર

* તારીખે તિબરીકી ચોથી જીલ્દમેં યે વાકેઆ મઝકુર હે. હસન નિઝામી.

મશહુર હુઇ રાત તક સારે એહલે મદીનાને બેઅત કર લી મગર હઝરત અલી રદી૦ને બેઅત ન કી. બાઅઝ કેહતે હેં ચાલીસ દિન બાદ કી, બાઅઝ કેહતે હેં છે મહીને બાદ.

ગરઝ યે દિન ઓર રાત તો ઇસી ઇનતિઝામમેં ગુઝરે દુસરે દિન હઝરત અબુબકર રદી૦ મિમબર પર ચઢે ઓર લોગોંસે કહાઃ—

"મેંને યે ઓહદા ઇસવાસ્તે કુબુલ કિયા હે કે આપસમે ફસાદ ઓર ઝગડા ન પડે. અબ મેં તુમ જયસા ઓર તુમારી બરાબર એક શખ્સ હું. અગર મુઝમેં કોઇ કુસુર દેખો તો આઝાદીસે મુઝકો ટોક દો ઓર આગાહ કર દો."

જબ યે હો ચુકા તો હઝરત અબુબકર રદી૦ સબકો લેકર આં હઝરત સલ૦કે દફન કફનકી તરફ મુતવજ્જેહ હુવે. ઇસિ અરસેમે જબ કે ખિલાફતકા કિસ્સા હો રહા થા એહલે બયત આં હઝરત સલ૦કે પાસ બયઠે રહે. ઉન્હોંને ઇન ઝગડોંમેં મુતલક હિસ્સા ન લિયા. આખિર આં હઝરત સલ૦કી વસીયતકે મુતાબિક એહલે બયતને જીસમેં હઝરત અલી રદી૦ સબસે આગે થે હઝરત સલ૦કો ગુસલ દિયા ઓર કફનાકર દફન કિયા.

યહાંસે ઇખતિલાફાતકી ઇબતિદા હોતી હે.

શીઆેાંકા એતિરાઝ હે કે હઝરત ઊમર રદી૦ને જાન

ઇખતિલાફાતકી ઇબતિદા

બુઝકર જલદી કી. કયોંકે એહલે બયત રદી૦ અપને ગમમેં હઝરત હઝરત સલ૦કે પાસ થે. ઉન્હાંને તોડજોડ કરકે હઝરત અબુબકર રદી૦કો ખલીફા બના દિયા તાકે હઝરત અલી રદી૦ બેબસ રેહ જાયેં. આં હઝરત સલ૦કે દફનકે બાદ ખિલાફતકી બેહેસ હોતી તો આમ રાયે હઝરત અલી રદી૦કો મિલતી મગર હઝરત ઊમર રદી૦ને જયસે કે આં હઝરત સલ૦કો વસીયતનામા ન લિખને દિયા અયસે હી ખિલાફત ભી જલદી કરકે હઝરત અબુબકર રદી૦કો દિલવા દી.

સુન્ની જવાબ દેતે હેં, હઝરત ઊમર રદી૦કી ઇસમેં બડી મસલેહત થી. અગર આં હઝરત સલ૦ એહલે બયત કી મોહબ્બતકે સબબ હઝરત અલીકો લિખ દેતે તો બની હાશમકે પુરાને દુશમન બની ઉમઇયા ફસાદ બરપા કરતે. ઇસકે અલાવા ચુંકે હઝરત અલી રદી૦કે હાથસે દીની લડાઇયોંમેં બોહોતસે કુફફાર મારે ગયે થે જીનકી અવલાદ અબ મુસલમાન હો ગઈ થી ઇસિવાસ્તે હઝરત અલી રદી૦ કી ખિલાફતકો ઉન મકતુલોંકી અવલાદ ભી કુબુલ ન કરતી ઓર અરબ કી કીનાવરીકે સબબ ઉનકો હઝરત અલી રદી૦સે બુગ્ઝ હોતા.

પસ યે મસલેહત થી કે એક અયસા આદમી ખલીફા હો જીસકો કિસી જમાઅતે ખાસ સે તાઅલ્લુક ન હો યાઅને વો અયસી જમાઅતમેં ન હો જીસકે લોક ઝિયાદા દુશમન હોં, યા જીસકા મદ્દે મુકાબિલ કોઇ ખાસ ફિરકા હો. હઝરત અબુબકર રદી૦કી ખિલાફતસે મુસલમાનોંમેં ખુંરેઝી રૂક ગઇ વર ના રસુલે ખુદા સલ૦કે દફન હોતે હી તલવાર ચલતી ઔર રસુલ સલ૦કા લગાયા હુવા ઇસલામી પોદા કટ કર ગિંર પડતા.

સુન્ની યે ભી કેહતે હેં કે આં હઝરત સલ૦ભી ઇસ મસલેહતકો જાનતે થે ઔર ઉન્હોંને બોહોતસી હદીસોંમેં ઇસકા ઇશારા કર દિયા થા ઔર યેહી વજેહ થી કે હઝરત સલ૦ને ખુલ્લમ ખુલ્લા કિસીકે લિયે ખિલાફત મુકર્રર ન કી.

ઇસકે અલાવા હઝરત અબુબકર રદી૦કો બાર બાર તાકીદ કરકે અપની જગે નમાઝકી ઇમામત પર મુકરર કરનાભી ઇસિ પર દલાલત કરતા હે કે આં હઝરત સલ૦ હઝરત અબુબકર રદી૦કી ખિલાફત ચાહતે થે ઔર ઇસીમેં મસલેહત દેખતે થે કયોં કે હઝરત સલ૦કો અરબ કી અદાવતોંકા પુરા હાલ માલુમ થા. ખુસુસન બની હાશમ ઔર બની ઉમઇયાકી દુશમનીકો તો આપ ખુબ સમઝતે થે. પસ હઝરત ઊમર રદી૦ને જો કુછ કિયા ઇસલામકી મોહબ્બત સે કિયા ઔર વકત કે મુનાસબ યેહી થા.

આં હઝરત સલ૦કે દફનમેં દેર લગાનેકા સુન્ની યે જવાબ દેતે હેં કે વો વકત બોહોત નાઝુક થા. ઝરા ભી દેરકી જાતી ઓર દફન કફનમેં મસરૂફીયત હોતી તો અનસાર અપના ખલીફા બના લેતે ઓર ફિર કત્લો હંગામા શુરૂ હો જાતા. સહાબા રદી૦ને આં હઝરત સલ૦કે જીસ્મે પાકસે ગફલતકી મગર આપકી રૂહ ઇસલામકી ખાતિરકે સબબ, કયોંકે ગફલતમેં ખુદ ઇસલામકો ખતરા થા ઓર ઇસલામ આં હઝરત સલ૦કી રૂહ થી.

મેં હઝરત અબુબકર સિદ્દીક રદી૦*કી ખિલાફત કે વાકેઆત નહીં લિખતા કે ઉનકે

હઝરત ઉમર રદી૦ એહેદ મેં કયા કયા કામ હુએ. કયોં

કી ખિલાફત. કે ઇસકો મેરી કિતાબકે મકસદસે કોઇ તાઅલ્લુક નહીં હે મેં સિર્ફ ચારોં ખિલાફતોંકા વો હાલ લિખના ચાહતા હું જો ખિલાફત મુકર્રર હોને કે વકત પેશ આયા કયોંકે ઇન્હી ખિલાફતોંકે બાઅસ કરબલાકા વાકેઆ હુવા થા. જીસકે લિયે મેં યે કિતાબ મોહરરમનામા લિખ રહા હું.

---

* હઝરત અબુબકર સિદ્દીક રદી૦ કી ખિલાફતકે પુરે હાલાત કુતુહુલ ઇસલામકી પહેલી વ દુસરી જીલ્દમેં દરજ હો ચુકે હેં.

નિઝામુદદીન કુરેશી.

હઝરત અબુબકર સિદ્દીક રદી૦ને દો બરસ ચાર મહીને ખિલાફતકી ઓર આખિર વો બીમાર હુએ. એક સાલ પહેલે ઉનકો એક યહુદનને ઝેહેર દિયા થા જીસકી ખાસીયત યે હોતી હે કે ઉસકા અસર એક સાલમેં હોતા હે. ચુનાંચે ઝેહેરને અસર કિયા ઓર હઝરત અબુબકર સિદ્દીક રદી૦ને ૬૩ સાલકી ઉમરમેં વફાત પાઈ.

હઝરત અબુબકર સિદ્દીક રદી૦ ગોરે રંગકે થે ઓર બોહોત દુબલે થે. ઉનકે બદન પર રગેં દુબલાપેકે સબબ અલગ અલગ માલુમ હોતી થીં. ચેહરા ઝર્દ થા ડાઢી સુફેદ થી.

હઝરત ઉમર રદી૦ ઇનકી ખિલાફતકે ઝમાનેમેં ભી નાયબ થે યાઅને બતોર મીર મુનશીકે કામ કરતે થે. જબ હઝરત અબુબકર રદી૦ કો યકીન હુવા કે વો ઇસ મર્ઝસે જાંબર ન હોંગે તો ઉનકો અપને બાદ ખિલાફતકી ફિકર હુઇ ઓર ઉન્હોંને હઝરત અબદુર રહેમાન બિન ઓફ રદી૦ કો બુલાયા ઓર ઉનસે પુછા કે:–"અગર મેં ખિલાફત હઝરત ઉમર રદી૦કો દું તો તુમ પસંદ કરોગે?" ઇન્ને ઓફ રદી૦ ને જવાબ દિયા:—

"બોહોતકી અચ્છી બાત હોગી, મગર હઝરત ઉમર રદી૦ ઝરા સખ્ત આદમી હે" હઝરત અબુબકર રદી૦ ને જવાબ દિયા કે:—

"સખ્ત જલી તક હેં કે મેં ઝિન્દા હું જબ ખુદ ઉનપર બોઝ પડેગા તો દુરૂસ્ત હો જાઇંગે."

ઈસકે બાદ અબુબકર રદી૦ ને હઝરત ઉસમાન ગની રદી૦ ઔર સબ મોહાજેરીનો અનસારકે બડે બડે લોગોંકો બુલાકર ઇલાહીદા ઈલાહીદા મશવિરા લિયા ઔર સબને હઝરત ઉમર રદી૦કે હકમેં રાયે દી.

ઉસ વક્ત હઝરત અબુબકર રદી૦ને હઝરત ઉસમાન રદી૦કો હુકમ દિયા કે:–"ખિલાફત નામા લિખો" જબભી કિસીને ચુનો ચરા ન કી મગર હઝરત તલહા રદી૦ બોલે:–

"આપકો માલુમ નહીં કે આપકે ઝમાનેમેં ઉમર રદી૦ ને કયસી કયસી સખ્તગીરીયાં કી હેં. અબ આપ ઉન્હીકો ખલીફા બનાતે હેં ઔર દુનિયાસે જાતે હેં, ખુદાકો કયા મુંહ દિખાઇયેગા." હઝરત અબુબકર રદી૦ને જવાબ દિયા:—

"મેં ખુદાસે યે કહુંગા. ખિલકતમેં જો સબસે બહેતર થા ઉસકો ખિલકત પર ખલીફા કરકે આયા હું." ઇસ જવાબસે હઝરત તલહા રદી૦ ચુપ હો ગયે ઔર હઝરત ઉમર રદી૦કી ખિલાફત આન તોરસે માન લી ગઇ.

હઝરત ઉમર રદી૰કી ખિલાફત બોહોત શાનદાર હુઇ ઇસકે એહેદમેં રૂમ, શામ, ઇરાન કામિલ તોરસે ફતેહ હો ગયે ઓર ઇસલામ એક અઝીમ સલતનતકા માલિક બન ગયા.

હઝરત ઉમર રદી૰ને એક રિવાયતકી બ મુજબ દસ સાલ પાંચ મહીને બીસ દિન ખિલાફત કી. દુસરી રિવાયતમે હે કે ઉનકી હુકુમત દસ સાલ છે માહ ચાર દિન રહી. ઉન્હોંને સતાવન બરસ ઓર બાઅઝોંકે નઝદીક તરેસઠ સાલકી ઉમરમેં એક પારસી ગુલામ અબુલુલુકે હાથસે ઝખ્મી હોકર શહાદત પાઈ જીસકા પુરા હાલ આગે આયગા.*

હઝરત ઉસમાન રદી૰ ઓર હઝરત અલી રદી૰કી ખિલાફતેં.

જબ હઝરત ઉમર રદી૰ કો અપની ઝિંદગીસે ના ઉમીદી હુઇ તો ઉન્હોંને હઝરત અબદુર રહેમાન બિન ઓફ રદી૰કો ખિલવતમેં બુલાયા ઓર ફરમાયાઃ— "મેં તુમકો અપના જાનશીન મુકરર કરના ચાહતા હું." ઇબ્ને ઓફ રદી૰ને નિહાયત અકલમંદીસે જવાબ દિયાઃ—

"મેં આપહીસે મશવિરા લેતા હું કે કયામેં આપકી જાનશીની ઓર મુસલમાનોંકી ખિલાફત કુબુલ કરલું ?" યે સુનકર હઝરત ઉમર રદી૰ને ફરમાયાઃ—

---

* હઝરત ઉમર રદી૰ કી શહાદતકે મુફસ્સીલ હાલાત કુતુહુલ ઇસલામકે સાતવેં હિસ્સેમેં મુલાહિઝા ફરમાઇયે. નિઝામુદ્દીન કુરેશી.

"અચ્છા બેઠ જાવ, મેં તુમસે એક ઓર કામ લેના ચાહતા હું. ચંદ લોગ હેં જીનસે આં હઝરત સલ૦ બોહોત ખુશ થે. યે ખિદમતમેં ઉનકે ગલે ડાલુંગા. એક ઉનમેં હઝરત ઉસમાન રદી૦ હેં. દુસરે હઝરત અલી રદી૦ તીસરે ઝુબેર ઇબ્નુલ અવામ રદી૦ ચોથે સાઅદ ઇબ્ને બિકાસ રદી૦ પાંચવેં તલહા ઇબ્ને અબદુર રહેમાન રદી૦ તુમ ઇન પાંચોંકો બુલાવ ઓર ઉનમેંસે એકકો ખિલાફતકે લિયે ચુન લો."

ચુનાંચે યે પાંચોં હઝરાત બુલાયે ગયે તો માલુમ હુવા તલહા ઇબ્ને અબદુર રહેમાન રદી૦ બાહર ગયે હુએ હેં. હઝરત ઉમર રદી૦ને ચારોં અસહાબકો મુખાતિબ કરકે કહા—

"મેં તુમમેંસે એકકો ખિલાફતકે લિયે નામઝદ કરના ચાહતા હું. લિહાઝા તુમકો ચાહીયે કે અબદુર રહેમાન ઇબને ઓફ રદી૦કે મશવીરેસે આપસમેં ફયસલા કરલો ઓર તુમ સબ મિલકર યાઅને પાંચોં આદમી જીસકો મુંતખિબ કરલોગે વોહી ખલીફા હો જાયગા." ઇસકે બાદ ફરમાયા—"મેં તુમકો વસીયત કરતા હું કે જબ તુમમેંસે કોઈ ખલીફા હો જાયે તો અનસારકા બોહોત ખ્યાલ રખે ઓર ઉનકી હરતરાહ દિલ જોઈ કરે કયોંકે યે

વો લોગ હૈં જીન્હોંને તુમારે રસુલ સલ૦કા સાથ દિયા ઓર બેશુમાર ખિદમતેં અનજામ દીં. ઓર વસીયત કરતા હું ઇસકીકે જો ગૈર મુસલિમ તુમારી રિઆયા હૈં ઉનકી હિફાઝત કરના ઓર ઉન તમામ વાઅદોંપર અમલ કરના જો ખુદા ઓર ઉસકે રસુલ સલ૦ને ઉન લોગોંસે કિયે હૈં."

ઇસકે બાદ હઝરત અલી રદી૦કી તરફ મુખાતિબ હુએ ઓર કહા—

"અય અલી! (રદી૦) અગર ખિલાફત તુમકો મિલે તો બની હાશમકો મુસલમાનોં પર મુસલ્લત ન કર દેના." યેહી હઝરત ઉસમાન રદી૦સે કહા કે—"અગર તુમકો ખિલાફત મિલે તો બની ઉમઇયાકો મુસલમાનોં પર ફરોગ ઓર ફોકીયત ન દેના." હઝરત ઝુબેર રદી૦ વ હઝરત સાઅદ રદી૦ સે ભી ફરમાયા કેઃ—"તુમકો અગર ખિલાફત મિલે તો અપને ખાનદાન બની ઝહુરાકો દુસરે મુસલમાનોં સે ઝિયાદા ન બઢા દેના. સબકો બરાબર રખના ઓર સબકે હુકુકકી યકસાં રિઆયત કરના."

બાઅઝ લોગોંને કહાઃ—"આપ ખુદહી કિસીકો નામઝદ કર દીજીયે. બાદકા ઝગડા ન રખીયે." આપને ફરમાયાઃ—

"અગર હઝરત અબુ ઉબેદા બિન જરાહ રદી૦ ઝિંદા હોતે તો મૈં ઉનકો ખિલાફત દેતા કે ઉનકી નિસબત

આં હઝરત સલ૦ને ફરમાયા થા કે વો સાલિમ હૈં ઔર ખુદાકી મોહબ્બતમેં પકકે હૈં." એક શખ્સ બોલાઃ—

"તો આપ અપને બેટે અબદુલ્લાકો ખિલાફત કયોં નહીં દેતે?" આપને ફરમાયાઃ—

"ચુપ, ખુદા તુઝકો ગારત કરે. તુને યે મશવિરા ખુદાકે વાસ્તે નહીં દિયા. ઔર ન મુસલમાનોંકે ફાયદેકે લિયે (બલકે મુઝે ખુશ કરનેકે વાસ્તે યે કહા.) જો શખ્સ (યાઅને અબદુલ્લા ઈબ્ને ઉમર રદી૦) અપની બીવીકે તલાક દેનેમેં ઠીક ફયસલા ન કર સકતા હો વો મુસલમાનોંકા કયા ખાક ફયસલા કરેગા."

દુસરે વકત આપને ફિર ઈન પાંચોં હઝરાતસે પુછા કેઃ—"તુમને આપસમેં મશવિરા કિયા?" ઉન લોગોંને અર્ઝ કીઃ—

"હમમેં અગર સ[illegible] બિન ઝૈદ રદી૦ભી શરીક કર દિયે જાયેં તો મુનાસિબ હૈ."

સાઅદ ઈબ્ને ઝૈદ રદી૦ કબીલએ અદીસે થે ઔર હઝરત ઉમર રદી૦ ભી ઉસી કબીલેસે તાઅલ્લુક રખતે થે. ઈસ વાસ્તે હઝરત ઉમર રદી૦ને ઉન લોગોંસે કહા જો સાઅદ બિન ઝૈદ રદી૦કો શરીકે મશવિરા કરના ચાહતે થેઃ

"બસ, બની અહીસે એક આદમી કાફી હે ઓર વો મો થા કે અપના કામ ખતમ કર ચુકા. ખબર નહીં મેરા હી કયા હશર હો. અબ બની અહીમેંસે ઓર કિસીકો લેનેકી ઝુરૂરત નહીં હે. અલબત્તામેં ઉન ચારેં આદમીયોંકે ફ્ઝાયલ બયાન કર દેતા હું તાકે તુમકો ઇન્તિખાબ મેં આસાની હો. હઝરત અલી રદી૦ ઓર હઝરત ઉસમાન રદી૦ રસુલે ખુદા સલ૦કે અકરૂબામેં હે. હઝરત ઝુબેર રદી૦ રસુલે ખુદા સલ૦કે ચચાકે ફરઝંદ હે. હઝરત તલહા રદી૦ વો હે જીનકો રસુલે ખુદા સલ૦ને તલહતુલ ખયર ફરમાયા હે. મેં ઉનમેંસે કિસીકો દુસરેપર ફઝીલત નહીં દે સકતા. તુમહી આપસમેં તય કર લો ઓર એકકો ખલીફા બના લો. મગર ઇસમેં તીન દિનસે જિયાદા દેર ન લગે."

ઇસિકે બાદ હઝરત તલહા અનસારી [illegible] યા ઓર ફરમાયા:—"તુમ પચાસ અનસારકે સાથ બયતુલ માલકી હિફાઝત કરો. જબ તકકે ખિલાફતકા ફેસલા હો. ઓર સુનો, જબ સબ આદમી એકપર ઇત્તિફાક કર લેં. ઓર સિર્ફ એક આદમી મુખાલિફતપર અડા રહે તો ઉસ મુખાલિફકો કતલ કર દેના તાકે બાદમે ફસાદ ન ખડા કરે." ફિર અપને બેટે હઝરત અબદુલ્લા રદી૦ સે ફરમાયા:— "તુમભી મશવિરેમેં રાયે દેનેકા હક દેતા હું. યે નહીં કે તુમકો ખલીફા બનાદિયા જાયે."

હઝરત મકદાદ ઇબ્ને અસવદ રદી૦કો બુલાકર ફરમાયા કે:-"મેં તુમકો ઉન મશવિરા કરનેવાલોંકા નિગરાન મુકરર કરતા હું." ઓર હઝરત સહીબ રદી૦કો હુકમ કિયા કે: "તુમ ખિલાફત તય હોને તક મુસલમાનોંકી ઇમામત નમાઝમેં કિયા કરો." ઇસકે બાદ હઝરત ઉમર રદી૦ને મઝકુરા ચારોં હઝરાતકો તલબ ફરમાયા. હઝરત અલી રદી૦ને હઝરત અબ્બાસ રદી૦સે દરિયાફ્ત કિયા કે:—

"જાઉં યા ન જાઉં?" ઉન્હોંને ફરમાયા:—

"મત જાવ, મુઝે માલુમ હે કે હઝરત ઉમર રદી૦ બની હાશમકો ખિલાફત હરગિઝ નહીં દેંગે. અગર તુમ ન ગયે તો હમ કેહ સકીંગે કે ઇનતિખાબકે વકત બની હાશમમેં કોઈ મોજુદ ન થા." હઝરત અલી રદી૦ ને અર્ઝ કી: —

"મુઝસે યે નહીં હો સકતા કે અપને દોસ્તોંકા સાથ છોડ દું." હઝરત અબ્બાસ રદી૦ને ફરમાયા:—

"મેંને તુમસે કહા થા કે તુમ આં હઝરત સલ૦સે પુછો કે આપકે બાદ ખિલાફત કિસકો મિલેગી તુમને ન પુછા ઓર મેરા કહા ન માના ફિર મેંને વફાતે રસુલ સલ૦કે બાદ તુમસે કહા કે ઘરસે બાહર આવ. રસુલે ખુદા સલ૦કે જનાઝેકા ઝરા છોડકર ખિલાફતકા ઇનતિઝામ કર

હો મગર તુમ ઘરસે ન નિકલે. ઓર જનાઝેકે પાસ બયઠે રહે. યહાં તકકે દુસરોંને અપની મરઝીકે મુતાબિક ખિલાફત પર કબઝા કર લિયા. અબ મેંને કહા હઝરત ઉમર રદી૦કે પાસ ન જાવ, તુમ નહીં માનતે. અબ તુમ જાનો તુમારા કામ જાને.

અલગરઝ હઝરત આયેશા રદી૦કે મકાનમેં જલસા હુવા ઓર યેં સબ આદમી અંદર જમે હુએ ઓર દરવાઝે પર પેહરા લગ ગયા કે કોઇ ઓર આદમી અંદર ન જાને પાયે. મગર સારા દિન ગુફતુગુમેં બસર હો ગયા. શામ હો ગઈ ઓર ફયસલા ન હુવા ઓર લોગ અપને અપને ઘરોંકો ચલે ગયે. દુસરે દિનભી યેહી હુવા. તીસરે દિન હઝરત મકદાદ રદી૦ને જો ઉનકે નિગરાન મુકરર હુએ થે કસમ ખાઇ કે:—"આજમેં ઇનકો ફયસલા કિયે બગેર ઉઠને ન દુંગા."

જબ તીસરે દિનભી ફયસલેકી સુરત ન નિકલી તો હઝરત અબદુર રહેમાન ઇબ્ને ઓફ રદી૦ને કહા:—

"તુમમેસે હરેક અપના હક જતાતા હે. અબ ફય-સલા કયોંકર હો." ઇસકો સુનકર સબ ચુપ હો ગયે. ઇસ પર ઇબ્ને ઓફ રદી૦ બોલે." અચ્છા અબ ઇસપર તસ-લીમ હે કે જો મેં હુકમ કરૂં તુમ ઉસકો કુબુલ કરલો." હઝરત અલી રદી૦ને ફરમાયા:—

"હમકો મનઝુર હે બ શરતેકે તુમ અપને કુનબે વાલોં ઓર અપને દોસ્તોંકી રિઆયત ન કરનેકા હલફ ઉઠા લો." ઇબ્ને ઓફ રદી૦ને ઇસકા ઇતમિનાન દિલાયા તો યે બાત ઠયરી કે ઇબ્ને ઓફ રદી૦ એક અલગ હુજરેમેં બયઠકર એક એક ઉમ્મીદવારકો અપને પાસ બુલાયેં.

અવ્વલ હઝરત અલી રદી૦કો બુલાયા ઓર ઉનસે પુછા કે: "તુમ કહેતે હો મેં બની હાશમકા સરદાર હું. મેં રસુલ સલ૦કા દામાદ હું ઓર બેશક સચ કેહતે હો લેકિન અગર તુમકો યે હક ન મિલે તો ઉન લોગોંમેંસે કિસકો ઝિયાદા મુસતહક ખિલાફતકા સમઝતે હો?" હઝરત અલી રદી૦ને ફરમાયા:--

"હઝરત ઉસમાન રદી૦કો." ફીર ઇબ્ને ઓફ રદી૦ ને હઝરત ઉસમાન રદી૦કો બુલાયા ઓર ઉનસે કહા:—

"તુમ અપને ઓહોદેસે મનાકિબ બયાન કરતે હો ઓર વો ઠીક હેં લેકિન અગર તુમકો યે ખિલાફત ન મિલ સકે તો અપને બાદ કિસકો ઇસકા હકદાર સમઝતે હો?" હઝરત ઉસમાન રદી૦ને ફરમાયા:—

"હઝરત અલી રદી૦કો." ફિર હઝરત ઝુબેર રદી૦ કો બુલાયા ઓર ઉનસેભી યેહી ઇબારત કહી. હઝરત ઝુબેર રદી૦ને કહા:—

"હઝરત ઉસમાન રદી૦કો" હઝરત સાઅદ રદી૦ કો બુલાયા ઔર ઉનસે પુછા તો ઉન્હોંને ફરમાયાઃ—

"હઝરત ઉસમાન રદી૦કો."

ઇસ ગુફ્તુગુકે બાદ હઝરત ઇબ્ને ઓફ રદી૦ મજલિસમેં આ ગયે ઔર ફરમાયાઃ—

"ઇસ મખફી ગુફ્તુગુસે યે નતીજા નિકલા કે હઝરત અલી રદી૦, યા હઝરત ઉસમાન રદી૦કો ખિલાફત મિલની ચાહીયે આજકી રાત મોહલત દો. કલ મેં ઇન દોનોંમેંસે કિસી એકકે હાથપર બૈઅત કરલુંગા.", યે કેહકર જલસા બરખાસ્ત કર દિયા ગયા.

ઉસી શામકો હઝરત અલી રદી૦કી હઝરત ઝુબૈર રદી૦સે મુલાકાત હુઇ. હઝરત અલી રદી૦ને ફરમાયાઃ—

"અગર તુમ ખિલાફત ચાહતે હોતો મેં તુમારી બૈઅતકો તઇયાર હું. વર ન હઝરત ઉસમાન રદી૦કે મુકાબિલે મેં મેરા હક ઝિયાદા હે. મેરી રાયે દેના." હઝરત ઝુબૈર રદી૦ને ફરમાયાઃ—

"બોહોત અચ્છા, મેં અયસાહી કરુંગા."

ઇસકેબાદ હઝરત અલી રદી૦ હઝરત સાઅદ રદી૦ સે મિલે ઔર ઉનસે ભી યેહી કહા. હઝરત સાઅદ રદી૦

ને ભી ઇકરાર કિયાકે મેં તુમારી રાયે દુંગા. હઝરત અલી રદી૦ને ઇન દોનોંસે ફરમાયા.

" મુઝકો અબદુર રહેમાન બિન ઓફ રદી૦કા મેલાન હઝરત ઉસમાન રદી૦કી તરફ માલુમ હોતા હે. તુમ લોગ મેરે દોસ્ત હો, અયસા ન હો કે મેરી હક તલફી હો જાયે.*

ઉસ રાતકો હઝરત અબદુર રહેમાન ઇબ્ને ઓફ રદી૦ ને દુસરે સરદારાને કબાયલસે જો ખિલાફતકા ફયસલા સુનનેકો જમે હુએ થે ઇલાહીદા ઇલાહીદા મશવિરા કિયા ઓર ઉનસે કહા કેઃ—

" અબ મઆમિલા દો આદમીયોં પર આ ગયા હે. એક અલી રદી૦ હેં એક ઉસમાન રદી૦ હેં." ઇન સર-

* હઝરત અલી રદી૦કા યે ફરમાના દુનિયાકી હિર્સકે સબબ ન થા. બલકે ખિદમતે ખલ્કકે શોકમેં આપ ખિલાફતકે તલબગાર થે. તાકે દીનકી ઓર એહલે દીનકી કમાહક્ક કહુ ખિદમત કર સકેં. જો ઇકતિદારે ખિલાફત હી હાસલ હોનેસે અચ્છી તરાહ હો સકતી થી. આજકલ ભી કોનસલ ઓર પારલામેંટકી મેમબરી હાસલ કરનેકો બોહોત લોગ ઇસસેં ઝિયાદા અપને ફઝાયલ બયાન કિયા કરતે હેં ઓર ઉનમેં સે અકસર કા યેહી ખ્યાલ હોતા હે કે ખિદમતે ખલ્કકા નિસાની ફર્ઝ અદા કરેં. હસન નિઝામી.

દારોંમેં મઆવીયા કે બાપ અબુ સુફિયાન ઓર ઉમરૂ બિનુલ આસ ભી થે.

અબું સુફિયાન, ઈબ્ને ઓફ રદી૦સે યે બાત સુનકર સીધે ઉમરૂ બિનુલ આસ કે મકાન પર ગયે ઓર ઉનસે કહાઃ—

" અભી મેરી ઓર અબદુર રહેમાન ઈબ્ને ઓફ રદી૦કી મુલાકાત હુઈ થી. ઉન્હોંને મુઝસે રાયે લી. મેંને સિર્ફ ઉસમાન રદી૦કે હકમેં રાયે દી. ઈસ પર ઇબ્ને ઓફ રદી૦ બોલેઃ—" મેં ભી ઉસમાન રદી૦કે હકમેં હું."

" અબ મુઝે યે ખોફ હે કે ઉસમાન રદી૦ બોહોત નર્મ ઓર ભોલે આદમી હેં અયસા નં હો બાત બીગડ જાયે ઓર ખિલાફત અલી રદી૦ લે લેં."

ઈસ પર ઉમરૂ બિનુલ આસને કહાઃ—" મેં અભી ઇસકા ઈનતિઝામ કરતા હું તુમ ફિકર ન કરો."

યે કેહકર ઉમરૂ બિનુલ આસ સીધે હઝરત અલી રદી૦કે પાસ આયે ઓર ઉનસે કહાઃ—

" તુમ મેરે પુરાને દોસ્ત હો ઓર મેં તુમારી ખિલાફતકો દિલસે ચાહતા હું. આજકી રાત મેંને દેખા. અબદુર રહેમાન ઈબ્ને ઓફ રદી૦ ઓર અકસર સરદારોંકી રાયે તુમારે હકમેં હે. ઇસ વાસ્તે મેં ચાહતા હું કે તુમ

મેરે મશવિરે પર અમલ કરો તાકે કોઇ ખરખશા ન પડને પાયે.” હઝરત અલી રદી૦ને ફરમાયા:—

“અય દોસ્ત! મુઝકો તુમ પર એતિમાદ હે. તુ જયસા કહેગા મેં વયસાહી કરૂંગા.” તબ ઉમરૂ બિનુલ આસ રદી૦ને કહા:—

“તુમ જાનતે હો, અબદુર રહેમાન ઇબ્ને ઓફ રદી૦ અયસે આદમી હેં જીનકી ઝબાનો દિલ એક હેં. કલ વો તુમકો ખિલાફત દેતે વક્ત કહીંગે. ઇકરાર કરો કે મેં ખુદા રસુલ સલ૦ ઓર ગુઝિશ્તા દોનોં ખુલુફા કે તરીકે પર ખિલાફત કરૂંગા. ઉસવકત તુમ ફોરન ઇકરાર ન કર લેના કયોં કે ઇસસે હાઝેરીનકો માલુમ હોગા કે તુમ ખિલાફતકે ખુદ તલબગાર હો. બલકે યે કહેના કે મેં ઇન શરતોંકો પુરા કરનેકા એહેદ નહીં કર સકતા અલબત્તા અપની બિસાતકે મુવાફિક વાઅદા કરતા હું કે ઇન સબ બાતોંકો મલહુઝ રખુંગા. યે કહોગે તો અબદુર રહેમાન ઇબ્ને ઓફ રદી૦ તુમારી સાફ બ્યાનીસે ખુશ હોંગે ઓર તુમહી કો ખિલાફત મિલ જાયેગી.” હઝરત અલી રદી૦ ને ફરમાયા:—

“આફરીન અય દોસ્ત! ખુબ મશવિરા દિયા. મેં અયસાહી કરૂંગા.”

યહાંસે ફારિગ હોકર ઉમરૂ બિનુલ આસ હઝરત ઉસમાન રદી૦કે પાસ ગયે ઓર ઉનસે કહા:—

" એક બાત તુમસે કેહતા હું. અમલ કરો તો કહું " હઝરત ઉસમાન રદી૦ને કહા:—

" જો કહોગે માનુંગા. " ઉમરૂ બિનુલ આસ બોલે:—

" કલ જબ તુમસે ખિલાફત દેતે વકત કોઇ શર્ત બયાન કી જાયે તો બગેર કિસી ઉઝરકે તસલીમ કર લેના, ઇનકાર ન કરના. દેખો કિસી કિસમકા પસો પેશ તુમારી બાતસે ઝાહિર ન હો. હરસવાલકા હાંસે જવાબ દેના. વરના અલી રદી૦કો ખિલાફત મિલ જાયેગી "

હઝરત ઉસમાન રદી૦ને ઉસકો મનઝુર કર લિયા ઓર ફરમાયા:—" અયસાહી કરૂંગા. "

ફેયસલેકા દિન.

દુસરે દિન અંધેરેસે હઝરત ઇબ્ને ઓફ રદી૦ને હઝરત ઝુબેર રદી૦ વ હઝરત સાઅદ રદી૦કો બુલાયા ઓર ફરમાયા:—

" ભાઈ ! મેં સારી રાત નહીં સોયા. ઈસ ફિક્ર કે મારે કે જો કામ મેરે સિપુર્દ હુવા હે ઉસકો ઉમદગીસે અનજામ દું. અબ તુમ દોનોં બતાવ કે અપના હક કિસકો દેતે હો ? "

પહેલે મશવિરેમેં તો ઇન દોનોંને હઝરત ઉસમાન રદી૦કે હકમેં રાયે દીથી મગર આજ કહા:—

"હમ દોનોં હઝરત અલી રદી૦કો પસંદ કરતે હૈં ઇન્હીકો ખિલાફત મિલની ચાહીયે" ઇસકે બાદ હઝરત ઇબને ઓફ રદી૦ને હઝરત ઉસમાન રદી૦કો બુલાયા. રાસ્તેમેં હઝરત ઉસમાન રદી૦ને કાસિદસે પુછા:—

"વહાં સુબેહ ક્યા હુવા ?" કાસિદને કહા:—

"સાઅદો ઝુબેર બુલાયે ગયે થે. ઉન્હોંને હઝરત અલી રદી૦કે હકમેં રાયે દી હૈ." હઝરત ઉસમાન રદી૦ કો યે બાત નાગવાર હુઈ મગર વો ખામોશ હો ગયે.

જબ સબ લોગ મસજીદમેં જમા હો ગયે તો હઝરત અબદુર રહેમાન ઇબ્ને ઓફ રદી૦ને મિમબર પર ખડે હોકર સારા કિસ્સા બ્યાન કિયા ઔર કહા:—

"અબ દો આદમીયોં પર નઝર હૈ. એક હઝરત અલી રદી૦ હૈં. દુસરે હઝરત ઉસમાન રદી૦ હૈં. અબ તુમ બતાવકે કિસકે હાથ પર બેઅત કરેં ઔર કિસકો ખલીફા બનાયેં. હમ મશવિરએ ખાસ કર ચુકે અબ ફૈસલા મશવિરએ આમસે હોગા." હઝરત અમ્માર બિન યાસિર રદી૦ બોલે:—

" હઝરત અલી રદી૦સે બેઅત કરની ચાહીયે તાકે કુછ ઝગડા ફેસાદ ન હો." હઝરત મકદાદ રદી૦ને ઉસકી તાઇદ કી. ઇસ પર હઝરત ઉસમાન રદી૦કે ભાનજે અબ-દુલ્લા બિન સરહને કહા:—

" હઝરત ઉસમાન રદી૦કો ખિલાફત મિલની ચાહીયે. મેં ઉનકે હકમેં રાયે દેતા હું" અબદુલ્લા બિન સાઅદ એક ઝમાનેમેં આં હઝરત સલ૦કા મુનશી થા ફિર મુરતદ હો ગયા થા ઓર આં હઝરત સલ૦ને હુકમ દિયા થા કે ઇસકો કત્લ કર દો મગર વો કિસી તરકીબસે બચ ગયા. અબ જો ઇસને મુસલમાનોં ઓર બડે સહાબા કે સામને યે જુરાઅતકી તો હઝરત અમ્માર બિન યાસિર રદી૦ને ફરમાયા:–

" અય મુરતદ ! તુઝકો રાયે દેનેકા કયા હક હે, ઓર તુઝકો મુસલમાનોંકે કામસે કયા સરોકાર ? " હઝરત અમ્માર કે ઇસ કહેનેસે બની મખઝુમકે એક શખ્સને હઝરત અમ્માર રદી૦કો ગાલી દી. ઇસ પર બની હાશમકો તયશ આ ગયા ઓર ઉન્હોંને ભી બની મખઝુમ કો બુરા ભલા કેહના શુરૂ કર દિયા. યે રંગ દેખકર સાઅદ ઇબ્ને વિકાસ રદી૦ ખડે હો ગયે ઓર ઉન્હોંને ફરમાયા:—

" અય લોગો ! ઝગડા ન કરો ઓર ઝરાકે ઝરા ઠેરો. " ઓર ફિર હઝરત અબદુર રહેમાન ઇબ્ને ઓફ રદી૦સે કહા:–

“ જલ્દી કરો, અબ દેરકા વકત નહીં હે વર ન બોહોત બડા ફસાદ મચને વાલા હે ” ઈસ પર હઝરત ઈબ્ને ઓફ રદી૦ ખડે હુએ ઓર ફરમાયા:—

“ ખામોશ હો જાવ, કોઈ ન બોલે. મુઝે જો કરના હે અભી કરતા હું ” યે કેહકર હઝરત અલી રદી૦કો પાસ બુલાયા ઓર ઉનકે દાયેં હાથકો અપને બાયેં હાથ પર રખા ઓર અપને દાયેં હાથકો હઝરત અલી રદી૦કે નીચે રખ કર ફરમાયા:—

“ ઈકરાર કર, એહેદ બાંધ કે મેં મુસલમાનોં કા યે કામ કિતાબે ખુદા ઓર સુન્નતે રસુલ સલ૦ ઓર સીરતે હર દો ખુલફા કે મુવાફિક કરૂંગા. ”

હઝરત અલી રદી૦ને ઉમરૂ બિનુલ આસ રદી૦કે મશવિરે કે મુવાફિક ફરમાયા:—“ મેં યે એહેદ નહીં કર સકતા. મગર કેહતા હું કે અપને ઇલ્મકે મુવાફિક કોશિશ કરૂંગા ઓર ઇન તીનોં બાતોં કો હાથસે ન જાને દુંગા ઓર ખુદાસે મદદ ચાહુંગા કે વો મુઝકો ઈન તીનોં પર અમલકી તોફીક દે. ” અબદુર રહેમાન ઇબ્ને ઓફ રદી૦ યે સુનકર સન્નાટે મેં રહે ગયે ઓર સારા મજમા શશદર રેહ ગયા. અબદુર રહેમાન ઇબ્ને ઓફ રદી૦ને હઝરત અલી રદી૦કા હાથ છોડ દિયા ઓર કહા:—

"હમ અયસે કમઝોરકો નહીં ચાહતે" ફિર હઝરત ઉસ્માન રદી૦કો બુલાયા ઓર ઉનસે યેહી અલફાઝ કહે. હઝરત ઉસમાન રદી૦ને ઇકરાર કિયા ઓર સાફ સાફ હર એહેદકો માન લિયા. ઇસ પર હઝરત ઇબ્ને ઓફ રદી૦ને ઇનસે બેઅતકી ઓર ફિર સબ હાઝેરીનને જોક જોક બેઅત કરની શુરૂ કર દી. હઝરત અલી રદી૦ ખડે કે ખડે રેહ ગયે. ઉનકી ઝબાનસે યે અલફાંઝ નિકલતે થે. મકર, ફરેબ, ફરેબ.

જબ તમામ મજમેને હઝરત ઉસમાન રદી૦કી બેઅત કરની શુરૂ કર દી તો હઝરત અલી રદી૦ને વહાંસે જાનેકા કસ્દ કિયા. ઇસ પર હઝરત ઇબ્ને ઓફ. રદી૦ને કહા:-

"આપ કહાં તશરીફ લે જાતે હેં. હઝરત ઉસમાન રદી૦કી બેઅત કીજીયે. આપકો યાદ નહીં, ખુદા તઆલાને ફરમાયા હે. જો એહેદ તોડતા હે વો અપને નફસ પર ઇસકા વબાલ લાતા હે. આપ વાઅદા, કર ચુકે હેં કે મેં તુમારે ફયસલે કો તસલીમ કરૂંગા ઓર જો તુમ હુકમ દોગે માનુંગા. અબ મેરા ફયસલા યે હે કે હઝરત ઉસમાન રદી૦કી બેઅત કરો. હઝરત ઉમર રદી૦ને ફરમા દિયાથા કે જો શખ્સ તેરા હુકમ ન માને ઓર ઇતતિફાકે આમસે ઇલાહીદા હોકર મુખાલિફત કરે ઉસકો કતલ કર દાજીયો." યે સુનકર હઝરત અલી રદી૦ પલટે ઓર ઉન્હોંને ભી હઝરત ઉસ્માન રદી૦કી બેઅત કર લી.

હઝરત ઉસમાન રદી૦કી ખિલાફત કે ઝમાનેમેંભી ઇસલામી ફુતુહાતકા સિલ્સિલા જારી રહા ઓર શવકતે દીનકો બોહોત કુછ તરકકી હુઇ મગર આખિર વકતમેં ફિતને ફેસાદ બરપા હુએ ઓર હઝરત ઉસમાન રદી૦બ સબબ બુઢાપે કે ઓર અચ્છે સલાહકાર ન મિલને કે ઈન ઝગડોંકો દબા ન સકે. યહાં તકકે એક દિન ખુદ હઝરત ઉસમાન રદી૦કો શહીદ કર દિયા ગયા.

ઇસ શહાદતકે વાકેઆત નિહાયત દર્દનક હે. મેંને ઉનકો એક ઈલાહીદા બાબમેં બોહોત તફસીલ સે આગે બઢ કર લિખ દિયા હે. ઇસવાસ્તે અબમેં હઝરત અલી રદી૦કી ખિલાફતકા બ્યાન શુરૂ કરતા હું કે ઇસકા ઈનતિખાબ કયોંકર હુવા ઓર ઇસમે કયા કયા વાકએ પેશ આયે.

હઝરતઅલી રદી૦ કી ખિલાફત.

હઝરત ઉસમાન રદી૦કી શહાદત કો સાત દિન ગુઝર ગયે ઓર કોઈ ખલીફા મુકરર ન હુવા. ખિલકત બે તાબ થી ઓર કિસી શખ્સકો અપના ઈમામ બનાના ચાહતી થી.

ચુનાંચે મિસરકે મુસલમાનોંકી એક જમાઅત હઝરત અલી રદી૦કી ખિદમતમેં હાઝિર હુઇ ઓર અર્ઝ કિયા:-

"આપ ખિલાફત કુબુલ ફેરમાઇયે. હમ આપકી બેઅત કરતે હેં." હઝરત અલી રદી૦ને ફેરમાયા:—

" મેં યે મનસબ કુબુલ નહી કરતા. લોગોંમેં ઇખ્તિલાફ પડા હુવા હે. કુછેકે લોગ હઝરત ઝુબેર રદી૦કી ખિલાફત ચાહતે હેં બસરેકી ખિલકત હઝરત તલહા રદી૦ કી ખિલાફત ચાહતી હે. અયસી હાલતમેં જલદી મુનાસબ નહીં હે. ઠેરો, મશવિરા કર લેને દો. જીસતરાહ હઝરત ઉમર રદી૦ને જલદી નહીં કીથી ઓર સબ મુસલમાનોંકે મશવિરેસે ઇસ કામકો અનજામ દિયા થા અયસાહી હમ તુમ સબકો ભી કરના ચાહીયે." થોડી દેરમેં મદીને કે બડે બડે લોગ જમે હોકર હઝરત અલી રદી૦કે પાસ આયે ઓર કહા:—

" મુસલમાનોંકો ઇમામતકે બગેર ચારા નહીં હે. હાથ લાઇયે, હમ સબ આપકી બેઅત કરેં ઓર આપકો અપના ઇમામ બનાયેં. દેખીયે કે એહલે મદીના ઓર પયગમબરે ખુદા સલ૦કે યારો અસહાબ સબહી ઇસવકત આપકી ખિદમતમેં યે ઇલતિજા લેકર આયે હેં." હઝરત અલી રદી૦ને ઇનકો ભી વોહી જવાબ દિયા જો મિસરી મુસલમાનોં કો દિયા થા ઓર ફરમાયા:—

" તુમ હઝરત ઉમર રદી૦કે ઝમાનેકી તરાહ બાહમ મશવિરા કરકે એક શખ્સકો ચુન લો ઓર ફિર મુઝસે કહો. મેં સબસે પહેલે ઉસકે હાથ પર બેઅત કરૂંગા. ઓર ઉસકા તાબેદાર રહુંગા. જયસે કે ઇસસે પહેલે મેંને સબ

ખુલુફાકી ઈતાઅતકી હે. મગરમેં ખુદ ખલીફા બનના નહીં ચાહતા. મુઝકો તુમ મજબુર ન કરો. મુઝે ખિલાફત દરકાર નહીં." આખિર સબ લોગ જમે હોકર હઝરત તલહા રદી૦ ઓર હઝરત ઝુબેર રદી૦ કી ખિદમત મેં હાઝિર હુએ ઓર ઉનસે દરખ્વાસ્તકી કે:-

"આપ મુસલમાનોંકી ઈમામત વ ખિલાફત કુબુલ ફરમાઇયે" મગર ઇન દોનોં હઝરતને ભી ઇનકાર કિયા. તબ તમામ પરદેસી મુસલમાનોંને જો બાહર કે મુલકોંસે ખિલાફતકી બેઅત કરને કો મદીને મેં જમે હુએ થે મશવિરા કિયા. ઓર સબ મિલકર અનસાર કે પાસ ગયે ઓર ઉનસે કહા:—

"તુમ અપને ગિરોહમેં સે કિસીકો ખલીફા બનાલો તાકે હમ ઉસકી બેઅત કરેં" અનસારને બિલ ઇતતિફાક જવાબ દિયા:—

"હમ સિવાએ હઝરત અલી રદી૦કે ઓર કિસીકી ખિલાફત મનઝુર નહીં કરતે ન કોઇ ઉનકે સિવા ઈસ મનસબકા મુસતહિક નઝર આતા હે." ઉન્હોંને કહા:—

"હઝરત અલી રદી૦ નહીં માનતે. હમને ઉનસે બોહોત કુછ અર્ઝ કર લિયા." અનસારને કહા:—

"ચલો, હમ ભી તુમારે સાથ ચલતે હેં. સબ જમે હોકર અર્ઝ કરીંગે તો હઝરત ઝુરૂર કુબુલ ફરમા લેંગે."

ચુનાંચે સબકે સબ હઝરત અલી રદી૦કી ખિદમતમેં હાઝીર હુએ ઓર અર્ઝ કિયા:—

"જહાન બે ઇમામ હો ગયા ઓર આપકે સિવા અબ કિસીકા હક નહીં હે." મગર હઝરત અલી રદી૦ને અબભી ઇનકાર કિયા. આખિર બાત યે ઠેરી કે મસજીદમેં જમે હોકર મશવિરા કરના ચાહીયે. ચુનાંચે તમામ ખાસો આમ મુસલમાન મસજીદમેં જમે હુએ ઉસવકત હઝરત અલી રદી૦ને એક તકરીર કી ઓર ફરમાયા:—

"મુઝે યે ખિલાફત હરગિઝ મનઝુર નહીં હે તુમ કિસી ઓરકો ખિલાફત દેદો. મેં ઉસકી બેઅત કર લુંગા." ઇસ પર પરદેસી મુસલમાનોંને બોહોત આજેઝીસે કહા:—

"જબ હમ અપને અપને ઘરોં કો ચલે જાઇંગે ઉસવકત આપ કિસીકો મુકરર કરીંગે તો ફિર વોહી ફિતના વ ફસાદ બરપા હોગા." યે સુનકર હઝરત અલી રદી૦ને ફરમાયા:—

"અસહાબે રસુલે ખુદા સલ૦કો જમા કરના ચાહીયે તાકે વો ઇસ મઆમિલેમેં રાયે દેં ઓર ઉનમેં જીસકદર

મુમતાઝ લોગ હેં ઉનસે દરખ્વાસ્ત કરની ચાહીયે તાકે ઉનમેં સે કોઇ શખ્સ યે ઓહદા કુબુલ કર લે."

ચુનાંચે અયસાહી કિયા ગયા. પહેલે લોગ હઝરત સાઅદ ઇબ્ને અબી વિકાસ રદી૦ કી ખીદમતમેં હાઝિર હુએ ઓર ઉનસે ખિલાફત કુબુલ કરનેકી દરખ્વાસ્તકી. મગર ઉન્હોંને સાફ ઇનકાર કિયા. વહાંસે સબ હઝરત સાઅદ બિન ઝેદ રદી૦ કે મકાનપર હાઝિર હુએ ઓર ઇસ તમન્ના કા ઇઝહાર કિયા. ઉન્હોંને ભી ઇનકાર કર દિયા તો હઝરત અબ્દુલ્લા ઇબ્ને ઉમર રદી૦ કે દોલત ખાનેપર આયે મગર ઉન્હોંને ભી ઇસ મનસબકો કુબુલ ન ફરમાયા. આખર સબ ફિર હઝરત અલી રદી૦ કી ખિદમતમેં આયે. ઉન્હોંને ઇરશાદ કિયાકે.—" અબ તુમ કુલ અસહાબે રસુલ સલ૦કો જમે કરો."

મુનાદિ કી ગઇ ઓર સબ સહાબા રદી૦ મસજીદમેં આ ગયે અલબત્તા હઝરત તલહા રદી૦ ઓર હઝરત ઝુબેર રદી૦ નહી આયે ઓર પ્યામ ભેજ દિયાકેઃ—" મુસલમાન જીસકો ચાહેં ખલીફા બનાલેં હમ ઉસકી બેઅત કરલેંગે" હઝરત અલી રદી૦ને ફરમાયાઃ—

" નહીં ઉનકો બુલાના ચાહીયે. બગેર ઉનકે યે કામ નહીં હો સકતા." ઇસપર ફિર ઉન દોનોંકો બુલાવા ગયા

તો ઉન્હોંને જવાબ ભિજવાયા કે:- "આજ સબ મુસલમાન આમ બેઅત કરલેં. હમ કલ બેઅત કરલેંગે."

યે જુમેરાતકા દિનથા. હઝરત અલી રદી૦ને ફરમાયા:- "અચ્છા કલહી પર રખો જબ તલહા રદી૦વ ઝુબેર રદી૦ હોંગે. ઉસી વકત યે કામ હોગા." મુસલમાનોંને કહા:—

"કલ જુમાહે, હમકો નમાઝે જુમા અપને નયે ખલીફાકે સાથ પઢની હે 'લિહાઝા જો કુછ કરના હો આજ હી કરના ચાહીયે હમ બગર બેઅત કિયે આજ મસજીદ સે ન ઉઠીંગે. "હઝરત અલી૦ રદી૦ ને ફરમાયા:-

"મે તલહા રદી૦વ ઝુબેર રદી૦ કે આયે બગેર કુછ કામ કરના નહીં ચાહતા." યે સુનકર હઝરત માલિક ઉશતર રદી૦ ઓર હકીમ બિન હિલા રદી૦ ખડે હુએ ઓર કહા:—

"હમ ઇન દોનોંકો અભી લાતે હેં" ચુનાંચે યે દોનોં તલહા રદી૦ વ ઝુબેર રદી૦ કે પાસ ગયે. માલિક ઉશતર રદી૦ને હઝરત તલહા રદી૦સે કહા:—

"મુસલમાનોંમેં ઇખતિલાફ પડ રહા હે. બગેર સર-ધરેકે ઉનકા કામ ખરાબ હુવા જાતા હે. એહલે મદીના ઓર સબ મુસલમાન તુમારે પાસ આયે, તુમને ઉનકી બેઅત કુબુલ ન કી. અબમેરે સાથ ચલો ઓર મસજીદ કે

જલસેમેં ઇસ મરકઝેકા ફયસલા કરો. તાકે મુસલમાન ઇસ કશ મકશ ઓર બે ઇતમિનાનીકી હાલતસે નજાત પાયેં; ઓર ઇનકી પરાગંદઃ ખાતરી દૂર હો."

યેહી તકરીર હઝરત હકીમ બિન હીલા રદી૦ને હઝરત ઝુબેર રદી૦સે કી ઓર યે દોનોં રાઝી હોકર મસજીદ કે જલસેમેં તશરીફ લાયે. ઉસ્વકત હઝરત અલી રદી૦ને ફરમાયાઃ-

"મેં ઇસ મનસબે ખિલાફતકો નહી ચાહતા તુમદોનોં મુઝસે બેહતર યે કામ ઉમદગીસે અનજામ દે સકતેહો. લિહાઝા આગે બઢો, તુમમેસે એકકી મેં બેઅત કરલું. બલકે અયે તલહા! મેરે ખ્યાલમેં તુહી ઝિયાદા મુસતહિક હે. હાથ બઢાકે મેં તુઝસે બેઅત કરૂં." હઝરત તલહા રદી૦ બોલેઃ—

"મઆઝલ્લાહ. અયે અબુલ હસન! (યાઅને હઝરત અલી રદી૦) જહાં આપ હોં આપકા ઈલ્મ ઓર અવવલીયતકા દરજા હો વહાં મેરી કયા મજાલ હે કે ખલીફા બનું." ઈસપર હઝરત માલિક ઉશતર રદી૦ને આવાઝદીઃ—

"અય અલી રદી૦ હાથ ફેલાવ." હઝરત અલી રદી૦ને હાથ બઢાયા ઓર સબસે પહેલે હઝરત તલહા રદી૦ને ઉનસે બેઅતકી. ઉનકે બાદ હઝરત ઝુબેર રદી૦ને. ફિર સઇદ ઇબ્ને સાઅદ ઇબ્ને અબી વિકાસ રદી૦ને, ફિર

હઝરત અબદુલ્લા ઇબ્ને ઉમર રદી૦ને ફિર મોહમ્મદ ઇબ્ને અબીબકર રદી૦ને ફિર તમામ અસહાબે રસુલ સલ૦ને જબ ખ્વાસંકી બેઅત હો ચુકી તો અવામકા નમ્બર આયા. અવામમેં સબસે પહેલે જીસને બેઅતકી વો માલિક ઉશતર રદી૦થે. ઉનકે બાદ હકીમ બિન હીલા. ગરઝ યે બેઅતકા સિલ સિલા જુમેકી સુબેહ તક કાયમ રહા ઓર સબને બેઅત કર લી. સિવાયે બની ઉમઇયા કે ચંદ અફ્રાદ કે. કે ઉન્હોંને બેઅત ન કી ઓર શામમેં મઆવીયા કે પાસ ભાગ ગયે.

હઝરત તલહા રદી૦કા એક હાથ શલ ઓર બેકાર થા. જીસ વકત સબસે પહેલે ઉન્હોંને અપના વો શલ હાથ બેઅત કે લિયે હઝરત અલી રદી૦કે હાથ પર રખા તો એક શખ્સ હાઝેરીને જલસા મેં સે બોલાઃ—

" ખુદા ખેર કરે યે શલ હાથ પહેલે બેઅતકો બઢા હે. યે ખિલાફત શલ ઓર બેકાર રેહતી માલુમ હોતી હે. "

હઝરત અલી રદી૦ ઓર હઝરત ઉસમાન રદી૦કી ખિલાફતોંકા હાલતો સુન લિયા કે યે લોગ કયોંકર મુન-તખિબ હુએ. અબ મેં ઇસિ બયાનકો ખતમ કરતા હું. ઓર ઉન છે શહાદતોંકી કેફીયત સુનાતા હું જો વાકએ કરબલાસે પહેલે ઇસલામમેં વાકે હુઇ ઓર જીનમેં સે એક તો ઇસકદર દર્દનાકહે કે કોઇ શખ્સ આંસુ બહાયે બગેર ઉસકો પઢ નહીં સકતા.

બાબ ૧૪

શુરૂ ઇસલામકે છે શહીદ.

શહાદત ઉસ મરનેકો કેહતે હેં જો ખુદાકે દરબારમેં મકબુલ હો. દીનકી લડાઇમેં કોઈ શખ્સ કુફ્ફાર કે હાથસે મારા જાયે તો વો બડા શહીદ હે. કિસી ઝાલિમ કે હાથ સે બે ગુનાહ કત્લ કિયા જાયે તો યે મકતુલ ભી શહાદતકા દરજા પાયેગા.

દુશ્મન ઝેહેર દેકર હલાક કરદે યા તાઉનો હયઝેસે મર જાયે તો અયસે મરને વાલેકો ભી શહીદકા દરજા મિલેગા. ઇસીતરાહ હદીસોંમેં ઓર ભી બોહોતસી મોતોંમેં શહાદતકા રૂતબા મિલનેકા બયાન આયા હે.

દીને ઇસલામકે શુરૂમેં સબસે પહેલી શહાદત હમ સબ કે આકા ઓર હાદી હઝરત રસુલે ખુદા સલ૦ કો હાસિલ હુઇ. કયોં કે ઇનકો ખયબર કે મયદાને જંગમેં એક ઝાલિમને ઝેહેર દિયા થા. જીસકા અસર ફોરન તો અયસા ન હુવા જીસસે જાનકો નુકસાન પહોંચતા મગર આહિસ્તા આહિસ્તા હોતા રહા. યહાં તકકે આખિર ઇસી ઝેહર કી વજેહ સે આં હઝરત સલ૦કી વફાત હુઇ.

ચુનાંચે જબ હઝરત સલ૦ અલીલ હુએ હેં તો ખુદ ફરમાયા કેઃ—"ઇસ મર્ઝ મેં ઝિંદગી દુશવાર હે કયોં કે યે ખયબર વાલે ઝેહેરકા અસર હે."

દુસરી શહાદત હઝરત અબુબકર સિદ્દીક રદી૦ ખલીફએ અવ્વલકો મયસ્સર આઇ. આપકો ભી એક કાફિરને ઝેહેર દિયા થા ઓર યે ઝેહેર ભી ઉસી કિસમકા થા. જીસકા અસર ફોરન નહીં હોતા બલકે એક સાલકે બાદ હોતા હે હઝરત સિદ્દીકે અકબર રદી૦ને ભી ફરમાયા થા કેઃ—"મેરી યે બીમારી ઉસ ઝેહેર કે સબબ હે ઓર મેં અબ ઝિંદા નહીં રેહ સકતા."

તીસરે શહીદ હઝરત ઊમર ફારૂક રદી૦થે. જીનકો એક પારસી ગુલામ ફીરોઝ અબુ લુલુને ખનજરસે નમાઝ કી હાલત મેં શહીદ કર દિયા. લિખા હે ઇસ પારસી ગુલામકા અપને આકા હઝરત મુગીરા બિન શોઅબા રદી૦ સે ઝગડા હુવા થા. હઝરત મુગીરા રદી૦ને દો દિરમ રોઝ ફીરોઝ પર મુકરર કિયે થે કે કમાકર ઉનકો દિયા કરે. ફીરોઝ હઝરત ઊમર રદી૦કે પાસ આયા ઓર અર્ઝકી કેઃ—"મેરે આકા મુગીરાને દો દીરમ રોઝાના મુઝ પર લગાયે હેં. યે બોહોત ઝિયાદા હેં મે ઇતના નહીં કમા સકતા. આપ કુછ કમ કરા દીજીયે." હઝરત ઉમર રદી૦ ને પુછાઃ—

" તુ કયા કયા કામ જાનતા હે ? " ફીરોઝને કહા:-

" રોઢગરી, નક્કાશી ઓર આહનગરી " હઝરત ઉમર રદી૦બોલે.

" જો શખ્સ ઇતને કામ જાનતા હો ઉસકો દો દિરમ કમાને કયા મુશકિલ હેં. તેરા દાઅવા ખારિજ તુઝકો દો દિરમ દેને હોંગે. "

ફીરોઝકો યે ફયસલા બોહોત નાગવાર હુવા મગર ચુપ રેહ ગયા. હઝરત ઉમર રદી૦ને પુછા:—

" મેંને સુના હે તું આટા પીસને કી ચક્કી ભી બનાતા હે. " ફીરોઝને કહા:—

" હાં " હઝરતને ફરમાયા:—

" અચ્છા મેરે લિયે ભી એક અચ્છી સી ચક્કી બના દે " ફીરોઝને કહા:—

" બોહોત અચ્છા, અયસી ચક્કી બનાઉંગા જીસકી મિસ્લ મશરિકો મગરિબ મેં કહીં ન હોગી. " હઝરત ઉમર રદી૦ સમઝે કે ઇસને યે કયા ફિકરા કહા દુસરે દિન કાઅબ ઇબ્ને અહબાર રદી૦ હઝરત ઉમર રદી૦કે પાસ આયે ઓર કહા:—

" તવબા કર લીજીયે, આપકી ઝિંદગી કે સિર્ફ તીન દિન રેહ ગયે હેં " હઝરત ઉમર રદી૦ને તાઅજ્જુબસે પુછા:-

" કયોંકર જાના, મેં તો કુચ્છ બીમાર નહીં હું "
હઝરત કાઅબ રદી૦ને કહા:—

" મેંને તવરાત ઓર પુરાની કિતાબોંમેં દેખા હૈ કે
આપ હઝરત પયગમબરે ખુદા સલ૦કી ખિલાફત ઇતની
મુદ્દત કરીંગે. ઇસ હિસાબસે આપકી મુદ્દત ખિલાફતમેં
સિર્ફ તીન દિન બાકી રેહ ગયે હેં." હઝરત ઉમર રદી૦
યે સુનકર ખામોશ હો ગયે. ઓર ગાલિબન ઉનકો યે
રિવાયત ખિલાફે અકલ માઅલુમ હુઇ.

તીસરે દિન સુબેહકી નમાઝ મેં ફીરોઝ અવ્વલ સફ
કે અંદર જાકર બયઠા ઓર જીસ વક્ત હઝરત ઉમર રદી૦
નમાઝ કે લિયે ઈમામત કે મુસલ્લે પર આગે બઢે ફીરોઝને
હબશી ખંજરસે લગા તાર છે વાર કિયે. દોનોં પહેલુ
ઝખ્મી હુએ ઓર પેટમેં ઝેરે નાફ બોહોત બડા ઝખ્મ લગા.

હઝરત ગિર પડે ઓર ફીરોઝ ઉછલકર સફોંકો
ચીરતા હુવા ભાગ ગયા મગર ભાગ ન સકા. એક સહાબીને
ઉસકો પકડા ઓર ઉસીકે ખંજરસે ઉસકો માર ડાલા.
જબ હઝરત ઉમર રદી૦કી વફાત હો ગઇ તો હઝરત
અબદુલ્લા ઇબ્ને ઉમર રદી૦સે હઝરત અબદુર રહેમાન ઇબ્ને
અબીબકર રદી૦ને કહા:—

"મેરા ખ્યાલ હે કે અકેલે ફીરોઝકા યે કામ નહીં હે. ઇસમેં હુરમુઝાન વ હબા ભી શરીક માઅલુમ હોતે હેં. કયોં કે એક દિન હુરમુઝાન વ હબા ઓર ફીરોઝ કુચ્છ મશવિરા કર રહે થે. મેં જો ઈનકે પાસસે ગુઝરાતો વો ચુપ હો ગયે ઓર ખડે હોકર જાને લગે. ઉસવક્ત ફીરોઝકી બગલમેં સે યે ખંજર ગિર પડા જીસસે ઉસને હઝરત ઉમર રદી૦કો શહીદ કિયા હે."

હુરમઝાન એક મુસલમાન ગુલામ થા. જીસને હઝરત અબ્બાસ રદી૦ કે હાથપર ઇસલામ કુબુલ કિયા થા ઓર ઉન્હીકા ગુલામ કેહલાતા થા. ઓર હબા હઝરત સાઅદ ઇબ્ને અબી વિકાસ રદી૦કા આઝાદ કરદા ગુલામ થા. અબદુલ્લા ઇબ્ને ઉમર રદી૦કો ઇસ ખબરસે શક હુવા. કયોંકે ઉનકો માઅલુમથા કે ફીરોઝ વ હબા વ હુરમુઝાન તીનોં આપસમેં બડે દોસ્ત થે. ઓર અકસર મિલકર બયઠા કરતે થે.

હઝરત ઉમર રદી૦કે તાઝા ગમને ઈબ્ને ઉમર રદી૦કો અઝખુદ રફતા કર દિયા ઓર વો સીધે પહેલે હુરમઝાનકે ઘરપર ગયે ઓર ઉસકો કતલ કર ડાલા ફિર હઝરત સાઅદ ઇબ્ને અબી વિકાસ રદી૦કે દરવાઝેપર પહોંચે ઓર વહાં ઉનકે ગુલામ હબાકો તહે તેગ કર દિયા. હઝરત સાઅદ

રદી૦કો ખબર હુઇ તો વો ઘરસે બાહર નિકલે ઓર ફરમાયાઃ—

" તુને મેરે ગુલામકો કયોં મારા ? " હઝરત ઇબ્ને ઊમર રદી૦ને જબાબ દિયાઃ—

" તુઝસેભી મેરે બાપકે ખુનકી બુ આતી હૈ. મેં તુઝકોભી કત્લ કરૂંગા. " હઝરત ઇબ્ને ઉમર રદી૦કે ગેસુ લમ્બે લમ્બે થે. હઝરત સાઅદ રદી૦ને દોડકર ઉનકો પકડ લિયા ઓર નોકરોંકો આવાઝ દી. "બાંધલો ઈસ દીવાનેકો" નોકરોંને ઇબ્ને ઊમર રદી૦કો પકડકે ઘરમેં બંદ કર દિયા. જબ હઝરત ઉસમાન રદી૦ ખલીફા હો ગયે તો સબસે પહેલા મુકદ્દમા ઇબ્ને ઉમર રદી૦કા પેશ હુવા. હઝરત અલી રદી૦ને ફરમાયાઃ—

" ઇબ્ને ઉમર રદી૦કો કત્લ કરના ચાહીએ ઉસને હુરમઝાનકો જો બે ગુનાહ મુસલમાન થા નાહક માર ડાલા. ઈસલામમેં છોટે ઓર બડેકા યકસાં દરજા હે. મકતુલ ગુલામ થા તો હુવા કરે, મુસલમાન તો થા. ઉસકા ખુન બડે આદમીકે બરાબર હે. " એક શખ્સ બોલાઃ—

" અગર હઝરત ઇબ્ને ઉમર રદી૦ જયસે શખ્સકો કત્લ કરોગે તો દુનિયા કહેગી ખુદાકા ગઝબ મુસલમાનોંપર આ ગયા જો વો અપને રસુલ સલ૦કે અયસે નામી ગિરામી

અસહાબકો કત્લ કિયે ડાલતે હેં." તમામ બની હાશમ એક ઝબાન હોકર બોલે:—

"ઝુરૂર ઇબ્ને ઉમર રદી૦સે હુરમુઝાનકા કિસાસ લેના ચાહીયે. ઈસલામ અદલ ચાહતા હે."

હઝરત ઊસમાન રદી૦ને ફેયસલા કિયા:—" અબદુલ્લા ઇબ્ને ઉમર રદી૦કે ઈવઝ ખુનબહા બયતુલ માલસે અદા કરદિયા જાયે ઓર ઇબ્ને ઉમર રદી૦કો રિહાઇ દી જાયે." હઝરત અલી રદી૦ને ફરમાયા:—

"યે કોનસા ઇનસાફ હે. બયતુલ માલ એક ઝાતી મુજરિમકા ખુનબહા કયોં બરદાશ્ત કરે? વો સબ મુસલમાન કા માલ હે. યે કિસ્સા કોમી કિસ્સા નહીં હે, ઝાતી હે." ઇસપર હઝરત ઉસમાન રદી૦ને ફરમાયા:—

"અચ્છા બયતુલ માલસે નહીં મેં અપની જેબસે યે જુરમાના અદા કરૂંગા." ઉસવક્ત અલી ખામોશ હો ગયે ઓર શહાદત હઝરત ઉમર રદી૦કા કિસ્સા ઇસ પર તમામ હુવા.

શહાદત હઝરત ઊસમાન રદી૦

હઝરત ઉસમાન રદી૦કી શહાદતકા કિસ્સા જયસા ગમનાક હે વયસાહી પેચીદા હે. એક અયસા આદમી જો કિસી ફિરકેકી તરફદારી ન કરની ચાહીયે. જબ હઝરત ઉસમાનકા વાકેઆ લિખેગા

તો ઉસકો બોહોત મુશકિલ હોગી. ક્યોં કે એક તરફ તો વો દેખેગા કે હઝરત ઉસમાન રદી૦ રસુલે ખુદા સલ૦ કે દામાદ ઓર બડે મુકર્રબ સહાબી થે ઓર ઉનકા અદબ ઉસકે દિલમેં હદ દરજેકા હોગા દુસરી તરફ તારીખી વાકેઆતસે ઉસકો હઝરત ઉસમાન રદી૦કી ગલતીયાં નઝર આઇંગી જીનકે બાઅસ ઉનકી શહાદત હુઈ. અયસી હાલતમેં ઉસકો ચ્રાહીયે કે વાકેઆત સબ લિખ દે ઓર અપના અદબ ન છોડે.

મેં સુની હું ઓર મુઝપર હઝરત ઉસમાન રદી૦કી ઇઝઝતો હુરમત લાઝિમ હે. ઇસવાસ્તે ઉન લોગોંકી પયરવી નહીં કર સકતા જો હઝરત ઉસમાન રદી૦ કે કત્લકો શહાદત નહી કહેતે. મેં તો અપને રસુલ સલ૦ કે પ્યારે દોસ્ત હઝરત ઉસમાન રદી૦ કે કત્લકો શહાદતહી કહુંગા. ઉનસે જો ગલતીયાં ખિલાફતમેં હુઈ ઉનકા ફયસલા મેરે ઇખતિયારમેં નહીં હે. ખુદાકો માલુમ હે કે અસલ હકીકત ક્યાથી.

તારીખોં ઓર મોઅતિબર કિતાબોંસે માઅલુમ હોતાહે કે હઝરત ઉસમાન રદી૦ બોહોત નર્મ દિલ આદમી થે. "એહલુલ જન્નતે બુલહુન" જન્નતી ભોલે હોતે હે. ઇનમેંભી ભોલપન બોહોત થા.

હઝરત ઉમર રદી૦ને તાકીદ કરદીથી કે ખિલાફત હાસિલ હોનેકે બાદ અપને ખાનદાન ઓર કબીલેકી રિઆ-યત ન કરના, મગર હઝરત ઉસમાન રદી૦ ઇસપર અમલ ન કર સકે. ઉનકો ઉનકે કબીલે બની ઉમઇયા કે શરીર આદમીયોંને અપને કબઝેમે કરલિયા ઓર ઉનકી ખિલાફતસે ખુબ ફાયદે ઉઠાને શુરૂ કિયે. યે બાત દુસરે કબીલોંકે સહાબા ઓર ઉનકે મુસતહક લોગોંકો નાગવાર હુઇ જીનકા હક બની ઉમઇયાકે ગેર મુસતહક લોગોં કે સબબ મારા જાતાથા. હઝરત ઉસમાન રદી૦ને સુબોંકી ગવરનરી ઓર ઇલાકોંકી હુકુમત બની ઉમઇયામેં મખસુસ કર દી ઓર હઝરત ઉમર રદી૦કે મુકરર કરદા સુબેદારોં ઓર હુકકામે ઇલાકેજાતકો માઅઝુલ કરના શુરૂ કિયા. સબસે બઢકર યે કે અપને ભાનજે અબદુલ્લા બિન સાઅદ બિન સરહ કો એક બડે સુબે મિસરકા ગવરનર બનાદિયા ઓર યે વો સુરતદથા જીસકે કતલકા આં હઝરત સલ૦ ને હુકમ દિયાથા. અબદુલ્લા બિન સાઅદ બિન સરહ બડા મગરૂર, મુફસિદ, ઓર બદ બાતિન આદમી થા. યે બાત અસહાબે રસુલે ખુદા સલ૦ કો બોહોતહી બુરી માઅલુમ હુઈ કયોં કે વો અપને આકા રસુલે ખુદા સલ૦ કે માઅતુબ આદ-મીકી ઇઝઝત એક આંખ ન દેખ સકતેથે. મરવાન નામી એક શખસકો અપના સેક્રેટરી બનાયાથા. મરવાન ઇબ્નુલ હકમ બની ઉમઇયામેં બોહોતહી ખુદ ગરઝ ઓર શરીર

આદમીથા. યેહી હઝરત ઉસમાન રદી૦કી શહાદતકા બાઅસ હુવા ઓર ઉસીને હઝરત ઉસમાન રદી૦કો દુસરે સહાબા રદી૦કી અચ્છી નસીહતોં પર અમલ ન કરને દિયા.

હઝરત અબુઝર ગફ્ફારી રદી૦

હઝરત અબુઝર ગફ્ફારી રદી૦ એક બડે નામી સહાબીથે. હઝરત રસુલે ખુદાસલ૦સે ઉનકો ઇશ્ક થા. ઓર હઝરત સલ૦ ભી ઉનકે નાઝ ઉઠાયા કરતે થે. હદીસોં ઓર તઝકિરોંસે માલુમ હોતા હે કે અબીઝર બોહોત ખરે ઓર મુંહપર સાફ બાત કેહનેવાલે આદમીથે. ખુદા કે હુકમકી બ: મુજબ હક બાત કેહને મેં કિસીકા લિહાઝ ન કરતે થે. છોટા હો યા બડા, બુરા કામ કરતે દેખતે તો ખુલ્લમ ખુલ્લા ટોક દેતેથે.

એક જીહાદમેં ફોજકી સરદારી બરકતકે ખ્યાલસે હઝરત અબીઝર રદી૦ કે નામ કી ગઇ. યે મસ્તાને ઓર શકલે રસુલ સલ૦ કે પરવાને થે. અલ્લાહ અલ્લાહ કરનેકે સિવા લડાઇકી તદબીરોંસે ઇન્હેં સરોકાર ન થા. ઇસવાસ્તે ઇનકે સાથ મઆવીયા કો કરદિયા ગયાથા કે ફોજકો લડાયેં તો મઆવીયા મગર નામ અફસરીમેં હઝરત અબુઝર રદી૦કા રહે કે બુઝુર્ગકી બરકત ઓર મુકરરિબે રસુલ સલ૦ કી ઇઝ્ઝતસે ફતેહ નસીબ હો.

મઆવીયા હુકમરાની ઓર અયશે ઝિંદગાનીકે આદમીથે મુમકિન હે ઉનમેં કુછ કમઝોરીયાં હોં જો દુનિયાવી ઉમરામેં ઉમુમન હુવા કરતીહેં. હઝરત અબુઝર રદી૰ ને ઉનકો નસીહત કરની શુરૂ કી. અમીર મઆવીયા કી ઇઝ્ઝત શામકે મુલ્કમેં બોહોત ઝિયાદાથી. બડે બડે ઝમગટોં ઓર મજમઓંમેં હઝરત અબુઝર રદી૰ ટોક દેતે થે ઓર મઆવીયાકો લોગોંકી નઝરમેં ખિફ્ફત હોતીથી કે એક માઅમુલીસા આદમી ઇતિને બડે અફસરકો મઝહબી મસાયલકી નસીહત કરતા હે મગર મઆવીયા બેબસથે. ફોજકી સરદારી અબુઝર રદી૰ કે નામથી ઓર મઆવીયાકો ઉનકી ઇતાઅત ફર્ઝથી મુંહસે કુછ ન કેહતે મગર દિલહી દિલમેં જુઝબુઝ હોતે.

હઝરત અબુઝર રદી૰કા યે આલમ થા કે મઆવીયાકી અમીરી ઓર મુલ્કે શામકી ગવરનરીકા ઝરાભી ખ્યાલ ન કરતેથે. જહાં કોઈ ગુનાહ કરતે દેખા ઓર યે ચીખે. કયા કરતા હે, શર્મ નહી આતી, ઇસલામકે હુકમકો ભૂલ ગયા, તવબાકર અબ અયસા ન કીજીયો.

હોતે હોતે મઆવીયા આજીઝ આ ગયે ઓર ઉનકા નાકમેં દમ હો ગયા તો ઉન્હોંને હઝરત ઉસમાન રદી૰કો અરઝી ભેજીકે: “ યે મુલ્કે શામ હે યહાં મેરી બડી ઇઝ્ઝત

હે અબુઝર રદી૦ ઇસકા ખ્યાલ નહીં કરતે ઓર ઝરા-ઝરાસી બાતપર મજમએ આમમેં મેરી ગિરફ્ત કરતે હે"

હઝરત ઉસમાન રદી૦ને બજાયે ઇસકે કે એક તરફ તો અબુઝર રદી૦ કો નસીહત લિખતે કે આમ લોગોંકે સામને ન કહા કરો, તખલીયે મેં સમઝાદિયા કરો ઓર દુસરી તરફ મઆવીયાકો સમઝાતે કે અબુઝર રદી૦કી યે કોઈ નઇ બાત નહીં હે. રસુલે ખુદા સલ૦ કે સામને ભી ઉસકા યેહી હાલ થા વો દીનો મઝહબ કે ખિલાફ દેખકર બેતાબ હો જાતાહે સબરો બરદાશ્ત નહીં કર સકતા તુમ અયસા કામ કયોં કરો જો અબુઝર રદી૦કો યે મોકા મિલે. મગર હઝરત ઉસમાન રદી૦ ને અબુઝર રદી૦કો વાપિસ બુલાનેકા હુકમ ભેજ દિયા. મઆવીયા ઓર શામી ઉમરા ઇસસે બોહોત ખુશ હુએ ઓર હઝરત અબુઝર રદી૦ કો ઇસ ફયસલેસે મલાલ હુવા.

હઝરત અબુઝર રદી૦ સમઝતેથે કે અબભી રસુલ સલ૦કાસા ઝમાના હે. મેં દીનકી ખાતર બિગડુંગા તો મેરી દિલદારીકી જાયગી મગર યે ન જાનતે થે કે તુમારે નાઝ ઉઠાને વાલે તો કબરમે ચલે ગયે અબ કિસકે બલપર યે મિઝાજ કરતેહો.

અમીર મઆવીયાને ચાહાકે હઝરત અબુઝર કો

મદીને વાપિસ જાનેકે લિયે સવારી ઓર ખર્ચ દે મગર અબુઝર રદી૦ અયસે ખફાથેકે પયદલ ચલ ખડે હુવે ઓર બાતકે પુરે અયસે કે પયદલહી મદીને પહોંચે.

સમઝે હોંગે કે હઝરત ઉસમાન રદી૦ને મેરે ઓર રસુલે ખુદા સલ૦ કે રાઝો ન્યાઝ દેખેહે. સામને જાઉંગા તો ઉનકો મેરે પયદલ આને પર અફસોસ હોગા ઓર વો મુઝસે ઉઝર કરીંગે મગર જબ હઝરત ઉસમાન રદી૦ કે સામને ગયે તો ઉલટા શિકવા સુનાકે "તુમને કયોં મઆ-વીયાકે સાથ અયસા સુલુક કિયા ?" ઉનકો તાબ ન રહી ઓર અર્ઝ કિયા:—

"હઝરત રસુલે ખુદા સલ૦સે મેંને સુનાહેકે અબુ-ઝર અકેલા રહેગા ઓર અકેલા મરેગા, લિહાઝા મુઝકો ઇજાઝત દીજીએકે મે કિસી તનહા મકામમે જાકર રહું."
હઝરત ઉસમાન રદી૦ ને ફરમાયા:-

"અચ્છા જાવ ઈજાઝતહે" કુછ બકરીયાં ઓર ખર્ચ દેકર રૂખસત કરદિયા ઓર યે બિચારે એક માઅમુલીસી બસ્તીમેં જાકર રેહને લગે ઓર વહીં ગુરબતકી હાલતમેં રેહલતકી.

ઇસ વાકેએસે રસુલ સલ૦ કે મકબુલ સહાબાકો બોહોત સદમા હુવા. વો તો રસુલ સલ૦કી મોહબ્બતકે

દીવાનેથે. જીસસે આં હઝરત સલ૦ કો મોહબ્બત કરતે દેખાથા ઉસકે કદમોંમેં આંખેં બિછાતેથે. જબ અબુઝર રદી૦ કે સાથ યે સર્દ મેહરી દેખી હઝરત ઉસમાન રદી૦ સે બિગડ ગયે.

મિનામેં ચાર રકાત નમાઝ.

હઝરત રસુલે ખુદાસલ૦કા દસ્તુર થા હજકો જાતે તો મિનાકે મકામમેં નમાઝ કસર કર દેતે. ચાર રકાતવાલી નમાઝેં દો રકાત પઢતે. હઝરત ઉસમાન રદી૦ હજકો ગયે તો આપને મિનામે અપના ખયમા નસબ કરાયા ઓર વહાં ઇકામત ઈખતિયારકી ઓર ચાર રકાત નમાઝ પઢી ઇસપર સબ અસહાબે રસુલ સલ૦ બિગડ ગયે ઓર બોલે:-

"યે કયા બિદઅતહે, રસુલ સલ૦ને તો યહાં ચાર રકાતે ન પઢીં દો પઢીં તુમ ચાર કયોં પઢતે હો" હઝરત અબદુર રહેમાન ઇબને ઓફ રદી૦ તો ઇસકદર તેઝ હુવે કે ભરે મજમે મે કહા:-

"તેરા કયા ઈકરાર થા ખિલાફત કે વકત. કયા તુ ભુલ ગયા, તુને એહેદ કિયાથા કે મેં કિતાબ અલ્લાહ ઓર સુન્નતે રસુલ સલ૦ પર અમલ કરૂંગા. આજ તુ સુન્નતે પયગમબર સલ૦ સે ઈનહિરાફ કરતાહે?" હઝરત ઉસમાન રદી૦ને જવાબ દિયા:-

"ખફા કયોં હોતે હો, હઝરત સલ૦ મુસાફિરતકે સબબ નમાઝ કસર કિયા કરતેથે. મેં મુકીમ હું, મુઝકો કસર નમાઝ જાયઝ નહીં"

સહાબા રદી૦ કો ઇસ જવાબસે ઈતમિનાન ન હુવા ઓર ચંદ રોઝમેં સારે મુલકોંમેં ધુમ મચ ગઈ કે અમીરૂલ મોમેનીન રસુલ સલ૦ કી સુન્નતકે ખિલાફ કામ કરતેહેં.

ઈસી આમ નારાઝીકે ઝમાનેમેં અબદુલ્લા બિન સબા નામીકા કિસ્સા ખડા હુવા. યે નવ મુસલિમ યહુદી બોહોત બડા આલિમ ઓર દાનિશમંદ શખ્સ થા. મિસરમેં ઇસકી ઈલમીયતકે સબબ મુસલમાનોંમેં બડી કદર હોને લગી.

અબદુલ્લા બિન સબાકા નયા મઝહબ

ઉસને કહાઃ- " ઇસાઇ લોગ અકીદા રખતે હેં કે હઝરત ઇસા અલ૦ આસમાન પર હેં ઓર દુબારા ઝમીનપર તશરીફ લાઇંગે ઓર હમારે હઝરત સલ૦ હઝરત ઈસા અલ૦સે બડા રૂતબા રખતેથે. હઝરત ઇસા અલ૦ દુબારા આઇંગે તો આં હઝરત સલ૦ભી દુબારા તશરીફ લાઇંગે. "

મુસલમાનાને મિસરને ઇસ અકીદેકો તસલીમ કર

લિયા ઓર આમ તોરસે ઇસ ખ્યાલકી કુબુલીયત હો ગઈ તો અબદુલ્લાને એક દુસરા શોશા છોડા ઓર કહાઃ—

"હર પયગમબરકા એક વસી હુવા કરતા હે. આં હઝરત સલ૦કે વસી હઝરત અલી રદી૦ હેં. હઝરત ઉસમાન રદી૦કા ખિલાફત લેના ખિલાફ હે હકતો હઝરત અલી રદી૦ કાહે."

ચંદ રોઝમેં યે અકીદાભી સારે મિસરને તસલીમ કરલિયા ઓર હઝરત ઉસમાન રદી૦કે ખિલાફ ચરચે હોને લગે.

મદીનેમેં ઇન કિસ્સોંકી કિસીકો ખબર ન થી. ખુદ હઝરત અલી રદી૦ જીનકે ફિદાઈ યે નયા અકીદા લેકર ખડે હુવે થે ઈસ વાકએસે બિલકુલ ના વાકિફ થે.

કુફેકે સાત સરકશ. કુફેમેં સાત આદમી થે. જો ફિતને ફસાદ ઓર સરકશીમેં બોહોત મશહુર થે કુફેકા હાકિમ ઈનસે આજીઝ આ ગયા તો હઝરત ઉસમાન રદી૦કો અરઝી લિખી. આપને હુકમ ભેજા "શામમેં મઆવીયાકે પાસ ઈનકો ભેજ દો." શામમેં ગયે તો મઆવીયાભી ઇનકી શરારતોં ઓર ખુદ સરીસે આજીઝ આ ગયે ઓર હઝરત ઉસમાન રદી૦કો

અરઝી ભેજીકે મુઝસે ઇન બદઝાતોંકી ઈસલાહ નહીં હો સકતી. ન ઇનમેં દુનિયાવી આદમીયત હે ન દીની લિહાઝ. હઝરત ઉસમાન રદી૦ને હુમુસકે હાકિમકો લિખા ઓર યે સાતોં હુમુસ ભેજે ગયે. હુમુસકા હાકિમ બડા મુદબબિર થા. ઉસને ઇનકે ખન્ને ઢીલે કર દિયે. ઓર ચંદ રોઝમેં ઉનકી સારી તમકનત ખાકમેં મિલ ગઇ. આખિર ઉન્હોંને હુમુસકે હાકિમસે ઇજાઝત લેકર ફિર કુફેકા રૂખ કીયા ઓર યહાં આકર ફસાદ મચાના શુરૂ કિયાં. ઉનકો હઝરત ઉસમાન રદી૦સે સખ્ત અદાવત હોગઈ થી ઓર બાદકે ફિતનોંમેં ઉન હઝ્રત તનકી શરારતોંકા બડા દખલ થા.

રસુલ સલ૦કી અંગુઠી.

આં હઝરત સલ૦કી એક ખાસ અંગુઠી જીસમેં આં હઝરત સલ૦કી મોહોરથી હઝરત અબુબકર રદી૦ ઓર હઝરત ઉમર રદી૦કે પાસ રહી ઓર જબ હઝરત ઉસમાન રદી૦ ખલીફા હુવે તો ઉનકો મિલી.

ઈતતિફાકકી બાત જબ બુરી ઘડી આતી હે તો ઉસકે સામાન ખુદ બખુદ પયદા હુવા કરતે હેં. એક દિન હઝરત ઉસમાન રદી૦ એક કુવે કે કનારે ખડે ઉંગલીમેં અંગુઠીકો ફિરા રહેથે કે યકાયક અંગુઠી ઉંગલીસે નિકલકર કુવેમેં ગિર પડી. ગુલ મચ ગયા કે આં હઝરત સલ૦કી અંગુઠી હઝરત ઉસમાન રદી૦કે હાથસે છિન ગઇ. હઝરત

ઉસમાન રદી૦ને કુંવાં સાફ કરાયા ઔર ઉસકી તેહકી મટ્ટીતક સાફ કરાકર ઢુંઢ લી. મગર અંગુઠી ન મિલી. હરચંદ તલાશ કિયા કુછ નતીજા ન નિકલા. જોશે નારાઝી બઢનેકા યે એક ઔર સબબ નિકલ આયા. મશહુર હો ગયા કે હઝરત ઉસમાન રદી૦કી ખિલાફત ખુદા રસુલ સલ૦કો મનઝુર નહીં હે ઇસી લીયે તો અંગુઠી ગાયબ હો ગઇ.

મિસરમેં જહાં અબ્દુલ્લા ઇબ્ને સબાકે અકાયદ ફયલ રહેથે. ઔર હઝરત અલી રદી૦કે અબદુલ્લા ઇબ્ને કુદરતી હિમાયતીયોંકી તેઅદાદ બઢ સાઅદ ઇબને રહી થી. હુકુમત અબદુલ્લા ઇબ્ને સરેહકી શરારત સાઅદ બિન સરેહકી થી. જીસકા હાલ સુનચુકે હો કે મુરતદ થા. ઔર મુસલમાન ઉસસે નિહાયત બેઝાર થે.

ઉન્હી દિનોંમેં કુફ્ફારસે એક મુકાબિલા પેશ આયા. ઇસ લડાઇમેં અબદુલ્લા બિન સાઅદને બડે બડે નામી અસહાબે રસુલ સલ૦કી તોહીન કી ઔર કહાઃ—

“ તુમ લડાઇકે ફનકો કયા જાનો. તુમ્હેં ફને હરબસે કુછ સરોકાર નહીં ” સહાબા રદી૦ ઇસબાતસેં અફરોખ્તા હો ગયે. ઔર ઉન્હોંને કહાઃ—

“ હાં, અય મુરતદ! તું હમસે ઝિયાદા જાનતા હે.

તેરા કુસુર નહીં હે. યે તેરે મુકરર કરનેવાલે ઉસમાન રદી૦કી ખતા હે. ઈસીસે હમ સમઝીંગે."

ચુનાંચે મિસરમેં આમ મશવિરા હુવા કે મદીને ચલો ઓર હઝરત ઉસમાન રદી૦સે ખિલાફત લેકર હઝરત અલી રદી૦કો દેદો. પસ એક બોહોત બડી જમાઅત મિસરસે રવાના હુઇ. ઇધર યે ખબર અબ્દુલ્લા ઇબ્ને સાઅદને હઝરત ઉસમાન રદી૦કો લિખીં જબ યે મિસરી કાફલા મદીનેકે કરીબ આયા તો હઝરત ઉસમાન રદી૦કે દો જાસુસ ઉનસે મિલે ઓર ઉનકા રાઝ વ ઈરાદા માલુમ કરકે હઝરત ઉસમાન રદી૦કો ખબર દી. હઝરત ઉસમાન રદી૦ને હઝરત અલી રદી૦ વ હઝરત તલહા રદી૦ વ હઝરત ઝુબેર રદી૦કો અપને ઘરમેં બુલાયા ઓર સારા માજરા બયાન કરકે ઉનકી મદદ ચાહી કે યે ફિતના અંગેઝ મદીનેમેં ન ઘુસને પાયેં. મગર ઇસ દરખ્વાસ્તમેં હઝરત ઉસમાન રદી૦કે મુંહસે યેભી નિકલાકે યે ખિલાફત અગર મેરે પાસ ન રહી તો તુમારે પાસભી ન રહેગી. ઇસ ફિકરેસે હઝરત અલી રદી૦ કો જોશ આ ગયા ઓર ઉન્હોંને કહા—

" મા લકા બેહાઝલ કલામે લા ઉમ્મા લકા. યાઅને માદરે મઝહુલ ઇસ ફિકરેસે તેરા કયા મતલબ હે ? "

હઝરત ઉસમાન રદી૦ બિગડકર બોલે—

" મેરી માંકો ગાલી ન દો વો તુમારી માંસે બુરી ન થી. કયોંકે વો મુસલમાન થી. મેં તુમ્હેં કહું, તુમ મુઝે કહો, માં તક ન પહોંચો." હઝરત અલી રદી૦ને કહા—

" હઝરત અબુબકર રદી૦ ઓર હઝરત ઉમર રદી૦ને બયતુલમાલમેં યે બેજા તસરરૂફ નહીં કિયા થા જો તુમ કર રહેહો. તુમને બે શુમાર રૂપીયા અપને રિશ્તેદારોંકો તકસીમ કર દિયા. ઓર યેં ખ્યાલ ન કિયા કે મુસલમાનોંકા માલ રિશ્તેદારોંકો દેના જાયઝ નહીં હે. તુમને મરવાન ઇબ્નુલ હકમકો પંદરા હઝાર દિરમ દે દિયે ઓર ખાલિદ ઇબ્ને અસીદકો પચાસ હઝાર દિરમ અતા કર દિયે ઇસિકા તુમ્હેં કયા હક થા ? " હઝરત ઉસમાન રદી૦ને જવાબ દીયા—

" બેશક મેંને અયસા કિયા મગર ઉન લોગોંકો મુફલીસ ઓર મોહતાજ જાનકર દિયા. ઓર બયતુલ માલ ગુરૂબાકી ઈમદાદકે લિયે કાયમ હુવા હે. " હઝરત અલી રદી૦ને ફરમાયા—

" મુફલેસોં ઓર મોહતાજોંકો ઇતની બડી બડી રકમેં નહીં દિયા કરતે અગર યે લોગ વાકઈ ગરીબ થે તો હાજત રવાઈ ઓર કુતે બસરકે કાબિલ દેના મુનાસિબ થા, ઇસ ખઝાના લુટાનેકે કયા માઅની ? " હઝરત ઉસમાન રદી૦ને કહા

" અચ્છા મેં યે રૂપીયા અપને પાસસે ખઝાનેમેં

દાખલ કર દુંગા. ” યે સુનકર હઝરત અલી રદી૦ ઓર સબ અસહાબ રદી૦ બોલે—

“ અબ હમ તુમારે સાથ હેં. હમેં જો શિકાયતથી વો રફે હો ગઈ તો હમ તુમારી મદદ કરીંગે કે તુમ હમારે અમીરો ખલીફા હો. ”

મિસર કુફા, બસરે કે મુફસિદ મદીનેમેં આ ગયે તો હઝરત ઉસમાન રદી૦ને મસજીદમેં જલસા કિયા જીસમેં અસહાબ રદી૦ ઓર યે સબ અજનબી જમે હુવે. હઝરત ઉસમાન રદી૦ને તકરીરકી કેઃ-

“યે લોગ મુઝકો માઅઝુલ કરને ઓર ફિતને ફસાદ કે લિયે આયે હેં. ” ઓર અપને દો જાસુસોંકો ગવાહીમેં પેશકિયા. જીન્હોંને ગવાહીદીકે બેશક, હમને ઉનસે અયસા અયસા સુના. ઈસપર હઝરત અલી રદી૦ ઓર સબ અસહાબ રદી૦ ને કહાઃ-

“ઈન પરદેસીયોંકો કતલ કરના જાયઝ હે કે ઇસ લામને બગાવતો ફસાદકી યેહી સઝા મુકરર કીહે. ”

જબ મિસરીયો, કુફિયોં બસરીયોં ને સબ અસહાબ રદી૦ ખુસુસન હઝરત અલી રદી૦કોભી યે કેહતે સુના જીનકી ખિલાફતકે લિયે ઉન્હોંને ઈતના લંબા સફર કિયાથા તો વો સબ દમ બખુદ હો ગયે કયોં કે ઉનકો અસહાબે રસુલ સલ૦ કે ઇસ આમ ઈતતિફાકસે બડા ખોફ પયદા હો ગયા થા.

સહાબા રદી० ઓર હઝરત અલી રદી० કી કોશીશ સે યે શોરિશ તો ટલ ગઇ મગર હજ

દુસરી યુરશ

કા મોસમ આયા તો ફસાદ ચાહને વાલે ફિર જમે હોકર આ ગયે. અબકે યે હથીઆર બંદ હોકર ઓર પુરે લડાઇકે સાઝો સામાનસે આરાસ્તા હોકર આયે થે. ઓર ઉનકી તેઅદાદ દો હઝાર આદમીયોંસે ઝિયાદા થી. અવ્વલ યે શહેર મદીનેકે બાહર ઠયરે ઓર અપને ચંદ આદમી હઝરત અલી રદી० વ હઝરત તલહા રદી० વ ઝુબેર રદી०કે પાસ ભેજે. યે હઝરાત ઉસ વકત મસજીદમેં તશરીફ રખતે થે. ઈન કાસિદોંને કહા—

" હમ હઝરત ઉસમાન રદી०કે આમાલકી પુરસિશ કરને આયે હેં યાતો વો તવબા કરેં વર ન હમ ઉનકો માઅઝુલ કરકે જાઇંગે. "

હઝરત ઉસમાન રદી०ને અબકે ફિર સહાબા રદી० ઓર હઝરત અલી રદી०સે મદદ ચાહી ઓર ઉન હઝરાતને મિલકર બાગીયોંકો નસીહતકી ઓર સમઝા બુઝાકર ઉનકો મદીનેસે નિકાલ દિયા જબ યે બલા ટલ ગઈ તો મરવાનને હઝરત ઉસમાન રદી०સે કહા—

" મદીને વાલોંકો ઘુમન્ડ હો ગયા હે કે હમને ઈસ ફિતનેકો દબાયા ઓર ઉનકી નઝરમેં આપકી કોઇ વકઅત નહીં રહી. મુનાસિબ હે કે આપ એક તકરીર કીજીયે ઓર

ઉસમેં અપની કુવ્વતકા ઇઝહાર ફરમાઇયે. ” હઝરત ઉસમાન રદી૦ને મસજીદમેં જલસા કિયા ઓર એક આમ તકરીરકી જીસમેં ઇન મુફસિદોંકી બુરાઇ થી. ઓર અપની એ ગુનાહી. યે સુનકર હઝરત ઉમરૂ બિનુલ આસ રદી૦ને કહા:—

“ ઉસમાન (રદી૦) તવબ્બાકર. ” હઝરત ઉસમાન રદી૦ બોલે —

“ તુ કોન હોતા હે જો મુઝકો તવબાકા હુકમ દેતા હે ? ” યે કહેનાથા કે ચારોં તરફસે આવાઝેં આને લગીં “ઉસમાન તવબા કર, ઉસમાન તવબા કર, ” કોઇ મુસલમાન હઝરતકો અમીરૂલ મોમેનીન ન કહેતા થા. સબ નામ લેકર પુકારતે થે. યે આમ જોશે મુખાલિફત દેખકર હઝરત ઉસમાન રદી૦ રોને લગે ઓર કહા—

“ અય મેરે ખુદા ! તુહી મેરા વારિસ હે, મે તેરી દરગાહમેં તવબા કરતાહું. ” યે કહેકર અપને ઘરમેં તશરીફ લે ગયે. દુસરે દિન હઝરત અલી રદી૦ ઉનકે પાસ ગયે ઓર કહા—

“ આપકો યે કયા હો ગયા હે, હમ બાર બાર ફિતનોંકો દબાતે હેં ઓર આપ ફિર ઉનકો ખડા કર દેતે હેં. ઇસ તકરીરકી આપકો કયા ઝુરૂરત થી. આપકો તો યે ફરમાના મુનાસિબ થા કે મેં બશરહું, બશરસે ગલતીયાં

હો જાયા કરતી હેં અગર મુઝસે ગલતી હુઇ તો મઆફ કર. આપ મરવાનકે કેહને પર ચલતે હેં યે આપકી આબરૂ ઓર જાન ખોકર રહેગા. એક તરફ આપને અબ-દુલ્લા બિન સાઅદ મુરતદકો આસમાન પર ચઢા રખા હે. દુસરી તરફ મરવાન જયસે રાંદએ દરગાહે રસુલ સલ૦કો અપના નફસે નાતિકા બનાયા હે તીસરી તરફ મઆવીયાકો મુઝપર શેહ દિલાઈ હે." હઝરત ઉસમાન રદી૦ને ફરમાયા—

"આઇંદામે અયસા નહીં કરનેકા" ચુનાંચે દુસરે દિન એક આમ જલસેમેં હઝરત ઉસમાન રદી૦ને તવબા કી. ઓર અપની ખતાઓંકા ઇકરાર કિયા—

હઝરત ઉસમાન રદી૦કે ઈસ ખુતબેસે હઝરત અલી રદી૦ ખુશ હો ગયે ઓર ઉન્હોંનેભી એક આમ જલસા કરકે સબકો નસીહત કી કે " જબ અમીરૂલ મોમેનીન અપની ગલતીયોંકી માઅઝિરત કરતે હેં તો હમ સબપરભી લાઝિમ હે કે ઉનસે દરગુઝર કરેં ઓર ઉનકી ઇતાઅત ફરઝ જાનેં." ખિલકત મુતમઈન હો ગઇ ઓર એક જમા-અત હઝરત ઉસમાન રદી૦કી ખિદમતમેં હાઝિર હુઇ.

મરવાનકો ખબર હુઇ તો વો હઝરત ઉસમાન રદી૦કે પાસ આયા ઓર કહા—

" યે અલી (રદી૦) તો આપકો બે આબરૂ કરના ચાહતે હેં. ઉનકી ચાલમેં આપ આ ગયે ઓર અપની ગલતીયોંકા ઈકરાર કર લિયા. લીજીયે અબ એક જમાઅત બાગીયોંકી બાહર ખડી હે ઓર ફસાદ કરને આઇ હે

આપસે મિલના ચાહતી હે." હઝરત ઉસમાન રદી૰ને તેહકીક ન કિયા કે યે લોગ અસલમેં કયોં આયે થે. મરવાનકે કેહને પર યકીન કરકે હુકમ દે દિયા કે "ઉનકો અંદર ન આને દો."

મરવાન દરવાઝેપર ગયા ઓર નિહાયત સખ્ત સુરત અલફાઝ ઉનસે કહે ઓર ઉનકો દરવાઝેસે નિકાલ દિયા. યે લોગ નિહાયત બરહમ હુએ ઓર હઝરત અલી રદી૰સે જાકર કહા—

"આપતો ફરમાતે થે. ઉસમાન રદી૰ તાયબ હો ગયે. ઉન્હોંને તો હમારે સાથ યે સુલુક કિયા ઓર મરવાનસે ગાલીયાં દિલવાઈ. ઓર હમ ઉનકે દરવાઝેસે ધકકે દેકર નિકલવા દિયે ગયે." હઝરત અલી રદી૰કોભી ગુસ્સા આયા ઓર વો તયશમેં ભરે હઝરત ઉસમાન રદી૰કે પાસ આયે ઓર ઉનસે કહા—

"આપકો યે કયા હો ગયા હે. જો ચાહતા હે આપકી મોહાર અપની તરફ ખીંચતા હે ઓર આપ ઉસીકી તરફ ચલને લગતે હેં. મેંને ઇતના સમઝાયાકે મરવાન આપકો કુવેમેં ફેંકકર રહેગા. મગર આપ એક નહી સુનતે. લીજીયે યે મેરા આખરી સલામ હે. આપ જાને આપકા કામ. અબ મેં આપકે ઘર પર કભી કદમ ન રખુંગા." હઝરત અલી રદી૰ યે કેહકર ચલે આયે તો હઝરત ઉસમાન રદી૰કી બીવી હઝરત નાયેલા રદી૰ને હઝરત

ઉસમાન રદી૦કો સમઝાયા ઓર કહા--

" હઝરત અલી રદી૦ સચ કહેતે હેં આપકો ઉનકે કેહનેપર ચલના ચાહીયે. મરવાન બડા ખુદ ગરઝ હે. મરવાન આપકી કયા મદદ કર સકતા હે. ઉસકો પુછતાહી કોન હે. હઝરત અલી રદી૦કા ખિલકત પર બડા અસર હે ઓર ઉનસે આપકો હર તરાહકી મદદ મિલ સકતી હે. "

હઝરત નાયેલા રદી૦કી નસીહતસે હઝરત ઉસમાન રદી૦ને ફિર હઝરત અલી રદી૦કો અપને ઘર બુલાયા મગર આપને ઇનકાર કેહલા ભેજા કે--" મેં તુમારે ઘર આનેકા એહેદ કર ચુકા હું. અબ નહીં આવુંગા. " તબ હઝરત ઉસમાન રદી૦ ખુદ ઇનકે પાસ ગયે ઓર કહા--

" અય અબુલ હસન! મુઝકો દુશમનોંમેં અકેલા ન છોડ. મેં તેરે દામન તલે પનાહ લેને આયા હું. " હઝરત અલી રદી૦ બોલે--

" આપ મરવાનકે કેહનેપર ચલતે હેં આપકો યે ગવારા નહીં કે મરવાનકો અપનેસે અલગ કર દેં. અયસી હાલતમેં મેરા દખલ દેના અબસહે મેં ઇસ મઆમિલેમેં અબ કુછ નહીં કર સકતા." ઇસપર હઝરત ઉસમાન રદી૦ રંજીદા હોકર ચલે આયે.

આઠવાં હિસ્સા ખતમ હુઆ.

ફુતુહુલ ઇસલામકા

આઠવાં હિસ્સા

ખતમ હો ચુકા અબ ઇનશા અલ્લાહ અનકરીબ

નવવાં હિસ્સા.

શાયે હોગા જીસમે કરબલાકી જંગકે પહે-લેકે તમામ વાકેઆત મુફસ્સલ શાયે હોગે ખાર-જીયોંકા ખુરૂજ ઓર લડાઇકે નુકતેભી બ્યાન હોંગે ઉસકે બાદ યઝીદકી તખ્ત તશીની, હઝરત મુસલિમકી શહાદત, સઇદના હુસેન રદીગકા કુફેકા સફર ઓર ઉસકે બાદ કરબલાકી દર્દનાક જંગકે હાલાત નિહાયત દર્દનાક અલફાઝમેં લીખે જાઇંગે. પઢતે પઢતે સખ્તસે સખ્ત દિલભી પાની હો જાઇંગે. કીમત એક રૂપીયા.

નિઝામીયા બુક ડિપો,

ત્રણ દરવાજા—અમદાવાદ.

નિઝામીઆ બુક ડીપો પુસ્તકાલય તરફથી

નવી પ્રકટ થયેલી સચિત્ર નવલકથાઓ અને

બીજાં ઉપયોગી પુસ્તકોનું સંક્ષિપ્ત

સૂચિપત્ર.

નિઝામીઆ બુક ડીપો,

બુકસેલર્સ એન્ડ પબ્લીશર્સ

ત્રણ દરવાજા—અમદાવાદ.

NIZAMIYA BOOK DEPOT.

BOOKSELLER & PUBLISHER

Three Gates,-AHMEDABAD.

સને ૧૯૧૭. સંવત ૧૯૭૩

અમદાવાદ.

શ્રી ભાગ્યોદય પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં જેઠાલાલ દેવશંકર દવેએ છાપ્યું.

સચિત્ર નવલકથા

લતા અને લલિતા.

ભા. ૧-૨-૩-૪

લખનાર, ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહ

લતા અને લલિતા એ બ્હેનો હોવા છતાં જૂદા જૂદા રંગ ઢંગમાં અને જૂદા જૂદા સ્વભાવની માતાઓના સહવાસમાં ઉછરવાથી તેમનામાં જે ફરક જોવામાં આવે છે તેનું દિગ્દર્શન આ નવલકથામાં કરી શકાય છે. અંગ્રેજ કુમારિકાના પ્રેમદર્શનથી હિંદુ છોકરી ઉપર કેવી અસર થાય છે, કેળવાયેલા પુત્રને ચોક્કસ કુમારિકા સાથે પરણવાની ફરજ પાડનાર પિતા તેનું કેવું માઠું પરિણામ મેળવે છે અને રાજવંશીઓમાં કેવી કેવી ભિન્ન ભિન્ન પ્રકૃતિઓ જોવામાં આવે છે તે સઘળું તેના પ્રથમ ભાગમાં આવે છે. બીજા ભાગમાં વાર્તાના નાયકનું એક વાનપ્રસ્થ જોગીરાજ સાથેના સહવાસનું તથા સૂર્યસિંહ શોભના અને રમાના સ્નેહદર્શનનું ચિત્ર આવે છે. સ્વર્ગમાંથી નંદિનીના પત્રો વાંચવા જેવા છે અને તે વાંચકને પરલોકનું ભાન કરાવે છે. વાર્તાનો દરેક ભાગ અત્યંત રસિક છે અને ચારે ભાગોમાં **સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો આપવામાં આવ્યાં છે.** સુંદર છપાઇ, ઉંચા કાગળ, પાકું સોનેરી સુશોભિત પૂઠું, દરેક ભાગનાં પૃષ્ઠ ૨૦૦. કિમ્મત દરેક ભાગની ૧-૦-૦ મુજબ રૂ. ૪-૦-૦

નિઝામીઆબુક ડીપો
બુકસેલર એન્ડ પબ્લીશર
ત્રણ દરવાજા—**અમદાવાદ.**

અત્યુત્તમ ઐતિહાસિક નવલકથા

કાશ્મીર અને કેસરી

(બીજી આવૃત્તિ)

લેખક:—ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહ

જે સમયે યુરોપ-કેસરી નેપોલિયન બોનાપાર્ટ પોતાની વીરતાથી આખા યુરોપને ગજાવી-ધ્રુજાવી રહ્યો હતો, તેજ સમયે હિંદુસ્તાનમાં પંજાબ-કેસરી મહારાજા રણજીતસિંહનું નામ ગાજી રહ્યું હતું. રણજીતસિંહને અફઘાનો સાથે ઘણીવાર ઝપાઝપી થઇ હતી અને કાશ્મીર પ્રાન્તને માટે તો ચાર વાર સ્વારીઓ લઇ જવી પડી હતી, જેમાં છેલ્લી સ્વારીમાં વિજય પ્રાપ્ત થયો હતો, અને તે વિજય એટલો તો દૃઢ હતો કે પુનઃ અફઘાનો રણજીતસિંહના જીવન કાળપર્યંત કાશ્મીર સામે ઉચું માથું કરીને જોઇ શકયા નહોતા. રણજીતસિંહની વીરતા, દીવાન હરિદાસની દેશભક્તિ, સહજારામનું શૌર્ય, મહેશ્વરની દીનતા, કનકપ્રભાની કરૂણાજનક સ્થિતિ ઇત્યાદિ આકર્ષણીય ચિત્રોને એવી સુંદર રીતે આલેખવામાં આવ્યાં છે કે વાંચકની જિજ્ઞાસા એક પછી એક પ્રરણ વાંચવાને ઉશ્કેરાતી જાય તેમ છે. પૃષ્ઠ ૨૫૦ પાકું પૂઠું કીંમત રૂ. ૧.

નિઝામીઆ બુક ડીપો
બુકસેલર્સ એન્ડ પબ્લીશર્સ
ત્રણ દરવાજા—અમદાવાદ

આધુનિક આર્યસંસારનો તાદૃશ્ય ચિતાર!

સંસાર કે નરકાગાર?

પ્રયોજક:—રા. વ્રજલાલ જાદવજી ઠક્કર.

આજકાલના કહેવાતા સુધારકોનું આંતરજીવન કેવું પાપપૂર્ણ અને શોચનીય છે, જ્ઞાનશૂન્ય વિધવાઓ ધર્મશિક્ષણના અભાવે સ્વધર્મનો ત્યાગ કરી કેવી રીતે-પાપિષ્ઠા થાય છે, ખરાબ સોબતથી કેવું ભીષણ દુઃખ ભોગવવું પડે છે, વેશ્યાવિલાસથી અંતે કેવી પાયમાલી, ખાનાખરાબી થાય છે, સહધર્મિણીનો ત્યાગ કરી પરદારામાં પ્રીતિ રાખનાર યુવકોની કેવી દુર્દશા થાય છે, મદ્યપાનના વ્યસનથી મનુષ્યજીવન કેવું અધમ થાય છે, સંશયાધીન પુરુષોનો સંસાર કેવો નરકાગાર સમાન હોય છે, પાપપૂર્ણ મહત્વાકાંક્ષા રાખવાથી જીવનનો કેવો વિનાશ થાય છે અને આજકાલના કહેવાતા સુધારકમન્યો કેવું **परोपदेशे पांडित्यं** ચલાવે છે એનો આબેહુબ ચિતાર આ નવલકથામાં સાદી, સરળ પરંતુ રસિક ભાષામાં ચિતરવામાં આવ્યો છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૨૫૦, સુંદર છપાઇ. ચાર સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો, પાકું રૂપેરી પૂઠું; છતાં કિમ્મત માત્ર રૂ. ૧-૪-૦ લખો:—

નિઝામીઆ બુક ડીપો,

બુકસેલર એન્ડ પબ્લીશર

ત્રણ દરવાજા—અમદાવાદ

સંતપ્ત શયતાન

અથવા

કામાંધનાં કાળાંકામ

(એક અદ્ભૂત ઐતિહાસિક નવલકથા)

કામથી અંધ થયેલા મનુષ્યો આ જગતમાં કયું ભીષણ કાર્ય નથી કરી શકતા ? જગતને ઠગવા માટે ધર્મનિકેતનો સ્થાપી પાપનો પ્રચાર કરનારા, મુખમાં રામ બગલમાં છુરી લઇ ફરનારા, હાથમાં માળા ગળામાં વિષની જ્વાળાને છુપાવી રાખનારા, સત્યનો આડંબર ધારી કેવળ અસત્યનો જ વિસ્તાર કરનારા અને પોતાના દગાથી નિરપરાધી, સરળ અને ભોળાં માણસોનાં ગળાં રેંસનારા આ પૃથ્વીપર અનેક મનુષ્યનામ ધરનારા પિશાચો પડેલા છે અને તેવાજ એક મનુષ્ય પિશાચ તથા માનવી પિશાચિકાનુ આ નવલકથામાં એક ચિત્ર આલેખવામાં આવ્યું છે. ધર્મનિકેતનમાં ધર્મની ભાવનાઓથી આવતી પતિવ્રતા પ્રમદાઓને કેવી રીતે પાપ પંથમાં દોરી જાય છે તથા ન્યાયાધીશ મહાશય કામલોલુપતાને આધીન થઇને કેવાં કેવાં કાળાં કામો કરે છે. નરનારીઓની કેવી દુર્દશા કરે છે, લક્ષ્મીની લાલચથી લલનાઓ કેવી રીતે પોતાની પવિત્રતાનો વિક્રય કરે છે, ધર્મને માટે ધાર્મિકનરો કેવાં કેવાં અસહ્ય કષ્ટો વેઠે છે, ભ્રાતા પોતાની સહોદરાપર શી રીતે આસક્ત થાય છે. તેમનાં અધાર્મિક લગ્ન થતાં ઇશ્વર કેવો અલૌકિક બચાવ કરે છે વગેરે વિસ્તારપૂર્વક ઉલ્લેખ નવલકથામાં દર્શાવવામાં આવ્યો છે પૃષ્ઠ ૪૦૦ ચાર ચિત્ર સહિત મૂલ્ય ૨—૦—૦

મળવાનું ઠેકાણું:—

નિઝામીઆ બુક ડીપો ત્રણ દરવાજા—**અમદાવાદ.**

રાક્ષસોની રતિ ક્રીડા

અથવા

પિશાચોની પાપલીલા

આ માયામય સંસારમાં થતા, અનેક પાશ્ચવિક અનાચારો, શઠ, શયતાન, હત્યાંકારી, નરઘાતક, દગાબાજ આદિનાં અનેક કારસ્થાનોનું આ એક ભીષણ ચિત્ર આલેખવામાં આવ્યું છે. એક તરફ પિશાચપતિ પોતાની પાપવાસનાને તૃપ્ત કરવા માટે નાના પ્રકારનાં ષડયંત્રો રચતો આવે છે, અનેક પતિવ્રતા કામિનીઓના ધર્મનો ભંગ કરવાની ચેષ્ટા કરતો આવે છે તો બીજી બાજૂએ શક્તિ સ્વરૂપિણી નારી પોતાના નારીધર્મનું ગૌરવ જાળવવા માટે સતીના સતીત્વનો પ્રભાવ દર્શાવવા માટે મહાન પ્રયત્નો કરતી આવે છે અને પિશાચની પાથરેલી પ્રપંચ લીલાનો જડમૂળથી નાશ કરી નાંખે છે.

માયાવી માનિનીના ભયંકર ભેદો, ઐયારો અથવા લુચ્ચાઓની લુચ્ચાઇઓ, તિલસ્માતી મકાનોમાં થતાં કારસ્થાનો, એક આર્ય લલનાની આદર્શ શૂરવીરતા, ધર્મપરાયણતા અને પોતાના પતિને પિશાચોના જાળમાંથી મુક્ત કરવાની અજબ યુક્તિઓ વગેરે વાંચીને ખરેખર તબિયત ખુશ થયા વિના રહેતી નથી. શૃંગાર અને હાસ્ય રસ પણ તેટલોજ ફૂટી ફૂટીને ભરવામાં આવ્યો છે કે જે વાંચતાં દિલ આનંદથી ઉભરાય છે અને મનનો બધો શોક દૂર થાય છે. પૃષ્ઠ ૩૨૫ પાકું પૂઠું ચાર ચિત્રો સહિત મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦ લખોઃ—

નિઝામીઆ બુક ડીપો, ઠે. ત્રણ દરવાજા અમદાવાદ.

મધુર મધુરી

અથવા

મુંબાઈની મોહિની

અલબેલી મુંબઇની આકર્ષણીય મોહનીનું દિગ્દર્શન કરી તેમનાં કામબાણની વિલાસી યુવકો ઉપર કેવી રામબાણ અસર થાય છે, અને પરનારીના પ્યારથી તેમની કેવી પાયમાલી તેમજ ખાનાખરાબી થાય છે. એક આદર્શ આર્ય અબળાનું શું કર્તવ્ય છે, વફાદાર મનુષ્ય આત્મત્યાગનું ઉત્તમ દૃષ્ટાન્ત કેવી રીતે દર્શાવે છે વગેરે રસમય અને ચમત્કારિક બનાવોથી ભરપૂર. મ્હોટી સાઇઝનાં લગભગ ૨૫૬ પૃષ્ઠ. ચાર સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો, ગ્લેજ કાગળ, મનહર છપાઇ પાકું રૂપેરી પૂઠું, કિમ્મત રૂા. ૧-૮-૦.

ભક્તાણી કે ભામટી ?

નટવરના સુપ્રસિદ્ધ લેખક નગીનદાસ મંછારામ કૃત આ નવિન પુસ્તક છે. આમાં ચાલુ જમાનાનો સારો ચિતાર આપ્યો છે. એમાં એક વણિક ગૃહસંસાર, ભક્તિાણીને નામે ચાલતા ભામટાવેડા, એક રસોઇઆ બ્રાહ્મણની લંપટતા વિગેરે બનાવો સારા આલેખાયેલા છે. હાસ્યરસ પણ ભરપૂર છે, કાગળ ઉંચા લાયબ્રેરીને શોભાવે તેવું પૂઠું છતાં કિંમત રૂ. ૧-૮-૦ પોસ્ટેજ માફ—

મળવાનું ઠેકાણું—

નિઝામીઆ બુક ડીપો,

ત્રણ દરવાજા—**અમદાવાદ.**

રણઘેલા રજપૂતો
યાને
સતીઓનું શૂરાતન.

ભાગ ૧-૨ જો.

આ નવલકથા એટલી બધી આકર્ષક અને રસિક છે કે, માત્ર એકજ મહિનામાં તેની પાંચસો નકલો ખપી ગઇ છે. જે રણ-શૂરા રજપૂતોએ, જનની જન્મભૂમિની સ્વતંત્રતાને માટે પોતાનાં અમૂલ્ય જીવનો રણક્ષેત્રમાં સમર્પણ કર્યા હતાં, જે સતી સાધ્વી રજ-પૂતાણીઓએ યુદ્ધમાં ભાગ લઇ શત્રુઓને હંફાવી પોતાના અપૂર્વ શૂરાતનથી સર્વને અતિ આશ્ચર્ય ઉપજાવ્યું હતું, વગેરે વિષયોથી ભરપૂર, મનહર છપાઇ પાકું સોનેરી પૂઠું; છતાં કિમ્મત માત્ર રૂ. ૧ાા

અદ્દ્ભુત તેમજ ભયંકર બનાવોથી ભરપૂર ચમત્કારિક નવલકથા!

કાળરાત્રિનું ખૂની ખંજર.

ભાગ ૧-૨.

આ નવલકથામાં ધર્મ, નીતિ, સત્ય અને સ્વદેશપ્રીતિ વગેરેનો અસરકારક ઉપદેશ આપેલો છે. રામનગરની જુલ્મી, નિષ્ઠુર પિશા-ચિની રાણી કાળરાત્રિનાં પાપકાર્યોની કથા વાંચતાં વાંચતાં રોમાંચ ખડાં થયા સિવાય રહેશે નહિ. વફાદાર મિત્ર નરેન્દ્ર પોતાના મિત્રધર્મને કેવાં મહાન્ સંકટો વેઠી પાળે છે, મોહની પ્રબળતાથી અબળા ગણાતી સ્ત્રી પ્રબળા બનીને કેવાં પૈશાચિક પાપકાર્યો કરે છે, બન્ને ભાગ સફેદ ચીકણા કાગળ ઉપર છાપેલા છે, અને બન્ને ભાગની પૃષ્ઠ સંખ્યા લગભગ ૬૫૦ છે. લાયબ્રેરીને શોભાવે એવાં પાકાં સોનેરી પૂઠાં છે; છતાં બન્ને ભાગની કિમ્મત માત્ર રૂ. ૩-૮-૦ વી. પી. પોષ્ટેજ જૂદું. લખોઃ—

નિઝામીઆ બુક ડીપો, ત્રણ દરવાજા—અમદાવાદ